

श्री. कर्मा

— ३ —

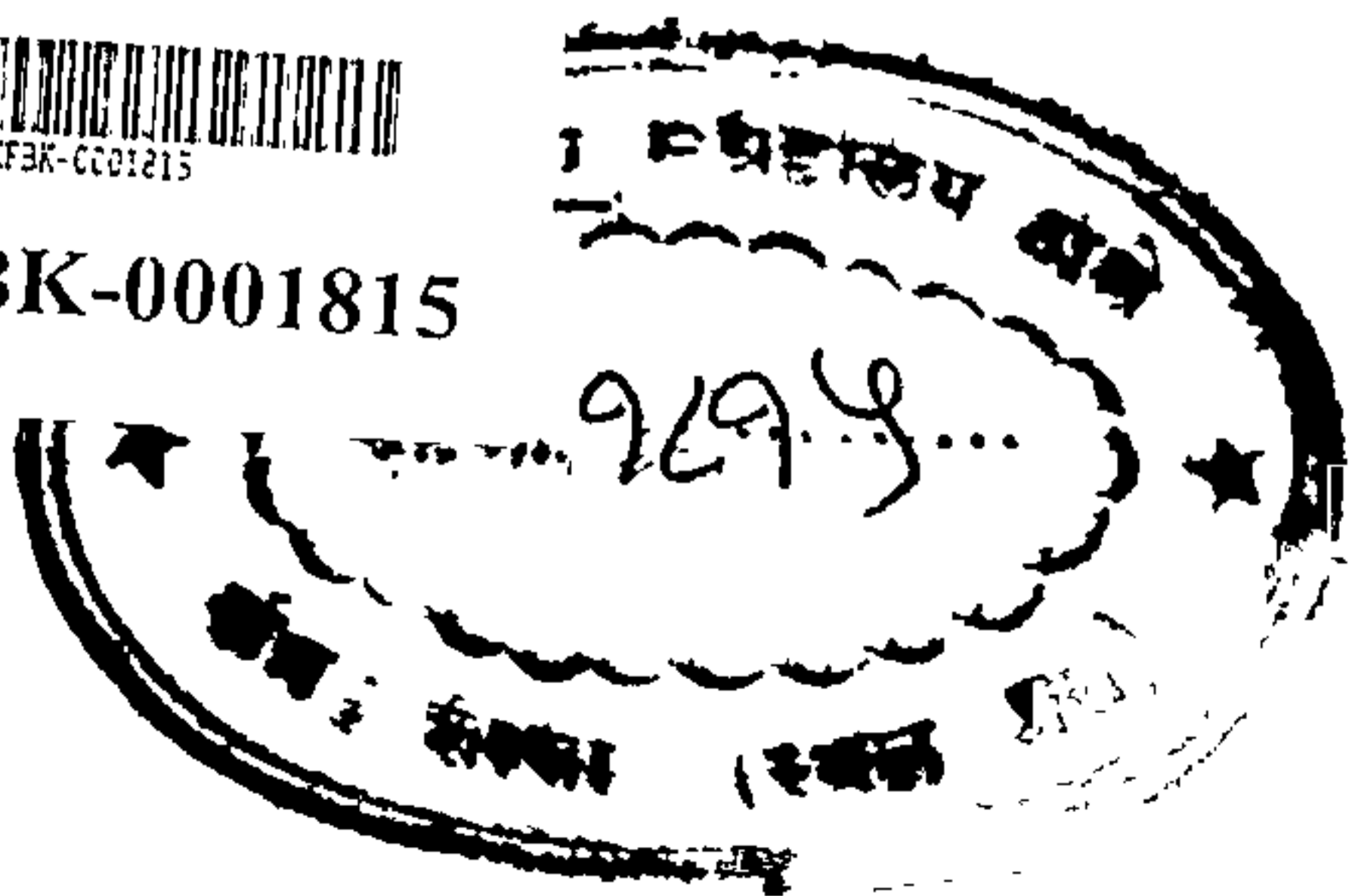
कर्म. रत्न

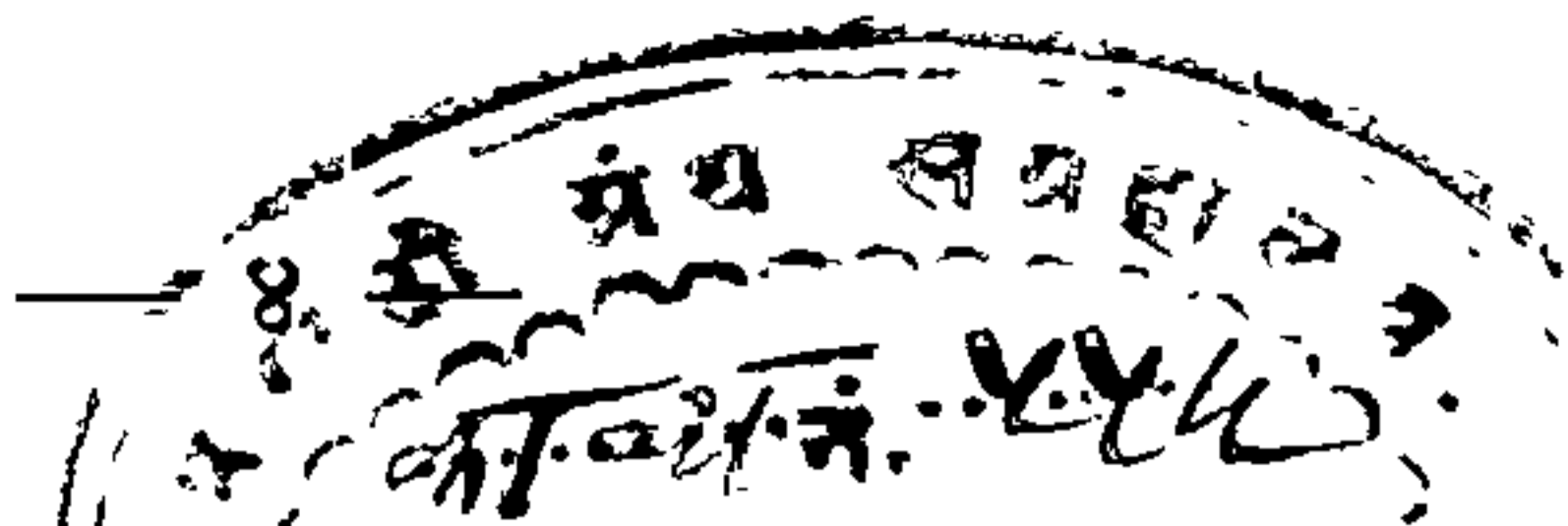
शी धेनु वत्सा तशी आर्यमाता । तुम्ही लेकरे
हां उगा धांव घेतां । करा मातृसेवा करा सार्थ
नाते । झणी राष्ट्रकार्या त्यजा मत्सराने ॥ ६ ॥
पहा आर्यभू आजला दैन्यवाणी । नये धावुनी
एकही पुत्र कोणी । धरा लाजलज्जा जर्गी अब्रु
चाते । झणी राष्ट्रकार्या त्यजा मत्सराने ॥ ७ ॥
जनीं बोलती आर्य कां वांझ झाली । असे हीन
दुबळे कसे पुत्र व्याली ॥ असा काळिमा लागतां
झोंप येते । झणी राष्ट्रकार्या त्यजा मत्सराने ॥ ८ ॥
असे देश माझा असे माय माझी । तिच्या उद्धराने
तेचि वाहीन ओझीं ॥ करा आजपासोनि ह्या
निश्चयाने । झणी राष्ट्रकार्या त्यजा मत्सराने ॥ ९ ॥

REFBK-0001815

REFBK-0001815

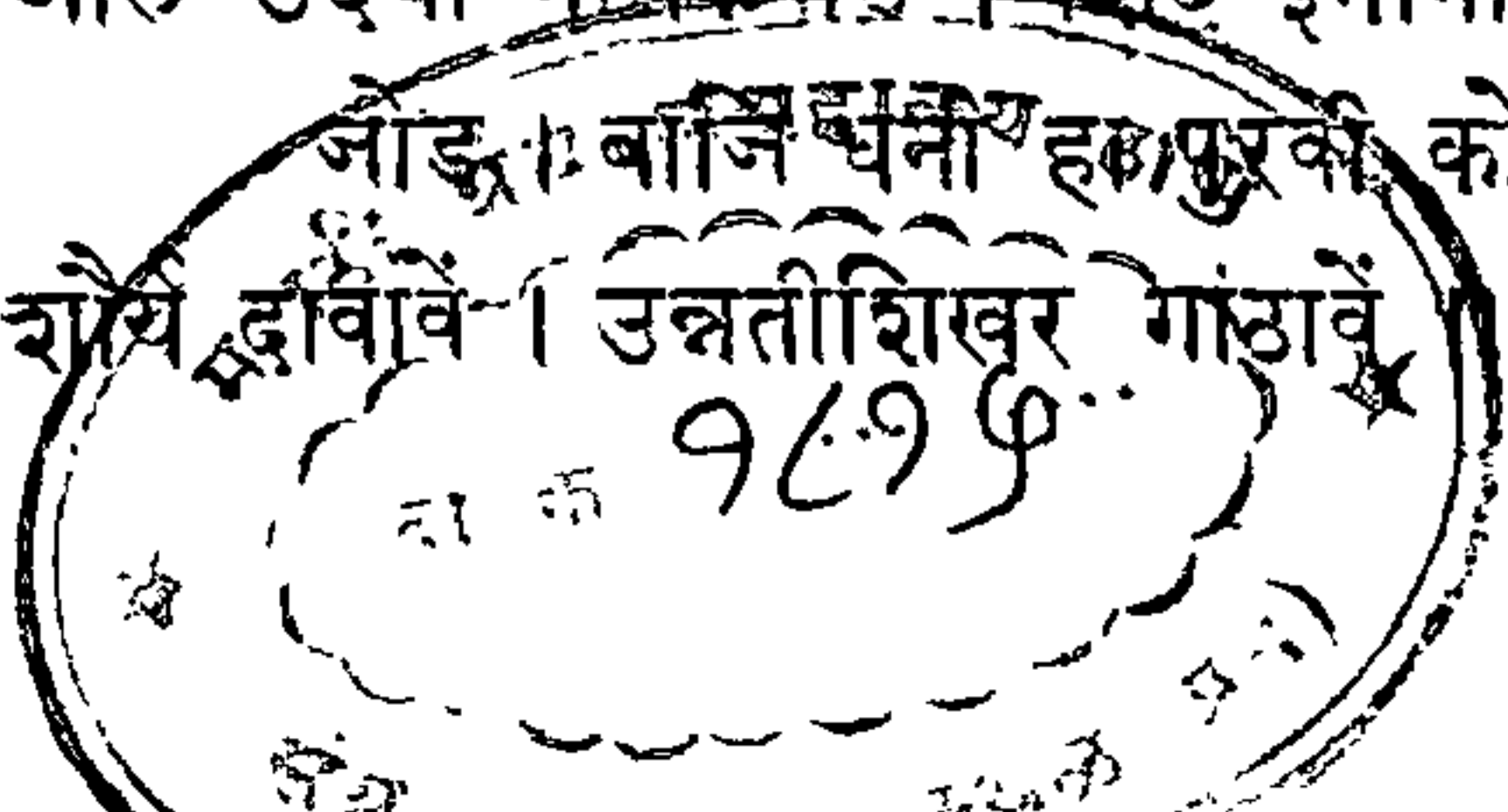
येथून गेल्या फौजा दौडत । रड्हे लगवित रिपुच्या
 पाठित । अटकेसुद्धिं सिंधू गांठित
 शिंग फुंकावे । पेशवे नांवे मर्जावे ॥ ४ ॥

पेशवाइच्या धनदौलतिला । पुणे शहर हें राजधानिला
 बहू आवडले शूर बाजिला
 जन्मा यावे । म्हणवून पुणेकर व्यावे ॥ ५ ॥

नशिव शिकंदर होते बाजी । नमवित दाढी येती
 काजी । विनवी मोंगल करुनी हां जी
 दिल्ली यावे । खंडणी घेउनी जावे ॥ ६ ॥

भाउ चिमाजीआप्पा शूर । शौर्यसिंधुला आला पूर
 रणदेवीचा एकचि सूर
 उदया यावे । पेशवे नांव राखावे ॥ ७ ॥

आले उदया गायकवाड । शिंदे इमानी होळकर
 जोडू बाजि धनी हळपूरकी कोड
 शौर्य दावावे । उन्नतीशिखर गांठावे ॥ ८ ॥

राजकारणी माधवराव । सागरवृत्ति, न लागे ठाव
पेशवाइचा उलटा डाव

दान पडावें । लवकरी आयु संपावें ॥ १४ ॥

तो नारायण बालपेशवा । आनंदीच्या नयनिं खुपावा

राजतृष्णेला बळी पडावा

पाप घडावें । बोलले राज्य सोडावें ॥ १५ ॥

सवाइमाधव बालपेशवे । पुनरपि पहिले दिन गांठावे

पारि बाजीचे भेदक कावे

साह्यक व्हावे । बोलले राज्य सोडावें ॥ १६ ॥

संशयरूपी राहू केतू । नाना विषयीं ये मनिं किंतू

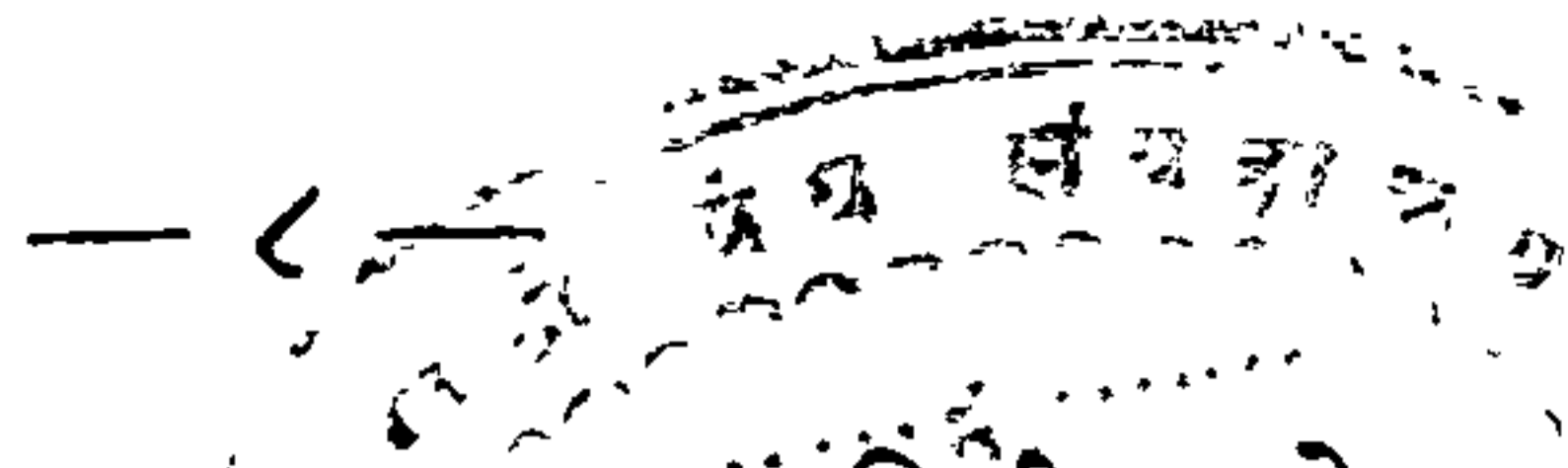
डाव जिंकितो बाजी स्वार्थू

कां न निंदावें । हे फितूर घरचे व्हावे ॥ १७ ॥

फडणिस नाना जरि मुत्सद्दी । पेशवाइची सरतां सद्दी

दुष्ट बाजिची नाशक बुद्धि

दैव उलटावें । हे फितूर घरचे व्हावे ॥ १८ ॥

सभोंवार जन परान्नपुष्ट ॥ कमवायां किती पडले
कष्ट । चाकर बुडवे मालक नष्ट
विषयी रंगावे । दिवटाचि म्हणवुनी ध्यावे ॥ २४ ॥
थाट शाहिरी होनाजीचा । कुठे पवाडा प्रभाक-
राचा । तलाव कोठे काव्यौघाचा
पाट सोडावे । स्फूर्तिचे कलम राखावे ॥ २५ ॥
गतकाळाच्या इतिहासाची । शुक्रचांदणी जर्शि
नभाची । वीर शाहिरी थाप डफाची
सर्व आठवावे । मानसीं स्वस्थ बैसावे ॥ २६ ॥
कटाव गेले तसे पवाडे । काव्यौघाला बंद कवाडे
पढो पंचावन पहिले पाडे
तुम्ही घोकावे । बाजिचे बोल ऐकावे ॥ २७ ॥
मिथ्या बोले दाढी हाले । राजा बोले दळही हाले
मालक तैसा चाकर चाले
अनुभवा यावे । पेशवे नांव आठवावे ॥ २८ ॥

वदति मोडकीं तीं कारंजीं । निर्घृण काळा अह्मां
न गांजी । गतशतकाची आठवण होई
हाय ! बोलावें । मानसीं स्वस्थ बैसावें ॥ ३४ ॥
कधिं अस्मानी कधीं गुलाबी । कधीं केशरी कधीं
कुसुंबी । वेलबुट्यांची खुबीच नामी
शालु नेसावे । भित्तिचे बोल एकावे ॥ ३५ ॥
विटाळ नव्हता अशुद्धतेचा । जैसा अनुभव
आदर्शाचा । तसाचि होता मान आमुचा
लेणें ल्यावें । वैभवे जनां दिपवावें ॥ ३६ ॥
जरिपटक्याचें निशाण भगवें । आम्हीं त्याचें मूळ
धरावें । वाच्या वरती फडकत रहावें
लयाला जावें । लागलें खालीं ठेवावें ॥ ३७ ॥
शूरविरांचीं गुप्त खलबतें । तिथेंच मंजुळ प्रेम
बोलतें । स्वराज्यस्फूर्ति बाळ खेळतें
गीत एकावें । तल्लीन मानसीं व्हावें ॥ ३८ ॥

गेलें वैभव आयु रंडकें । म्मशानांतलें फुटकें मडकें

परावलंबन फल हें सडकें

काय ! चाखावें । कर्तव्यकर्म आठवावें ॥ ४४ ॥

त्वांचि मरावें जन्मायाया । यावें जन्मा त्वांचि

मराया । जन्ममरण हा खेळ न वाया

बोल एकावे । मनिं सारं यांतलें ध्यावें ॥ ४५ ॥

उदया याया रवि मावळतो । निसर्ग आपुलें तत्व

न चुकतो । चहूंकडे हा न्यायचि दिसतो

नच विसरावें । मागलें पुढें चालावें ॥ ४६ ॥

तूं मेलेला आजि दिसावा । उन्नति व्हाया तुला

विसावा । योग्य काल ये उदयचि व्हावा

ध्येय जिंकावें । कारणें स्वस्थ बैसावें ॥ ४७ ॥

नांव मराठा गाजुनि गेलें । फिरे खराटा नांव

लोपलें । हाय करित हा वाडा बोले

उदया यावें । कारणें स्वस्थ बैसावें ॥ ४८ ॥

योग्य वेळीं) १९२० सालीं पाहिजे तेंच. (योग्य पुस्तक

दादाभाई नवरोजी यांचें चरित्र.

लेखक:—प्रो. नारायण सिताराम फडके, एम. ए. पुणे

“ अल्हाहो अकबर ” “ प्रेमप्रवाद ” “ कर्तव्य-
जागृति ” “ संसारसार ” यांकांदांच्यांचें कर्ते.

(१) लो. टिळक—चरित्र सुवाधे आणि मना-
रंजक झालें आहे. लोकांनीं तें संग्रही ठेवावें.

(२) न. वि. केळकर—हें चरित्र आपल्या
कुशल लेखपीनें आपण हृदयंगम केलें आहे.

(३) कृ. प्र. खाडिलकर—भाषा सरळ व चटक-
दार, असून विषयांची मांडणी उठावदार

(४) शि. म. परांजपे—कृति उत्तम साधली
आहे. विवेचन मुद्देसूद व परिणामकारक

(५) अ. व. कोल्हटकर—राजकारणाचा अभ्यास
करणारांस या पुस्तकाचा फार उपयोग होईल.

(६) व. जयकर—या पुस्तकावरून स्वाज्य-
वादाच्या इतिहासाची चांगली कल्पना येईल.

पुस्तकें मिळण्याचा पत्ता—रामचंद्र वासुदेव दांत,
सेक्रेटरी ' यशवंत ग्रंथप्रसारक मंडळी '

घ. नं. ५८५ शनिवार, पुणे.

का.म. ४२२

काव्याचें अलंकार प्रकरण

अथवा

महाकवि श्रीकालिदास यांचे मेघदूत नामक
काव्याचें समवृत्त व समश्लोकी
मराठी भाषांतर.

ग्रंथकार

गंगाधर गोविंद दामले,

वास्तव्य अकोले (वन्हाड).

सं. ८६७ च्या २५ व्या अंकाप्रमाणें नांदूर सर्व हक्क
नेमिचे आहेत.

REFBK-0000328

REFBK-0000328

छापखाना.

नापांतर केलीं
सोडून दिलीं आहेत

इज करून घेण्यासारखें नाहीं.
प्रस्तावना करण्याचा माझा

किंमत

प्रस्तावना.

प्रस्तुत काव्य कविकुलगुरु श्रीकालिदास यांचे मेघदूत नामक एका शृंगाररसप्रचुर काव्याचें प्राकृतांत रचिलेले समवृत्त व समश्लोकी असें भाषांतर आहे. मूळ काव्याप्रमाणें याचेही पूर्वार्ध व उत्तरार्ध असे दोन भाग करण्यांत आले आहेत. प्रकृत ग्रंथाची मूळ काव्याशीं जितकी म्हणून जुळणी सोप्या भाषेंत वसवितां आली तितकी ती वसविण्यांत येऊन कोठेंही रसहानि व अर्थान्तर होऊं न देण्याचा वराच यत्न केला आहे. समवृत्त व समश्लोकी भाषान्तर करण्यांत बऱ्याचशा अडचणी येतात हें याच काव्यावर झालेल्या इतर समवृत्त व समश्लोकी भाषांतरांच्या अल्प अंशेवरून तेव्हांच ध्यानांत येईल. एकाच वृत्तांत व एकाच पदांकांत मूळकवितेचें रसहानि व अर्थहानि न होऊं देतां असें हेच चित्र वठविणें किती कठीण काम आहे हें ज्यांनीं दिसांनीं म्हणून आज त्या काव्याचीं तशीं भाषांतरे केलीं आहेत किंवा करीत असतां मधेंच सोडून दिलीं आहेत त्यांनाच माहीत; इतरांस तें सहज कळून येण्यासारखें नाहीं. प्रकृत काव्याची अशा तऱ्हेची प्रस्तावना करण्याचा माझा

अर्पणपत्रिका.

श्रीकालिदासकविची कृति ही लहान
आहे तरी सुरसिकीं बहु तीस मान
ती प्राकृतीं करुनियां रघुनाथपायीं
वाहीं रवीस लघु धत्तुरसें उपायीं.

गंगाधरशर्मा
पुणे

प्रस्तावना.

प्रस्तुत काव्य कविकुलगुरु श्रीकालिदास यांचे मेघदूत नामक एका शृंगाररसप्रचुर काव्याचें प्राकृतांत रचिलेले समवृत्त व समश्लोकी असें भाषांतर आहे. मूळ काव्याप्रमाणें याचेही पूर्वार्ध व उत्तरार्ध असे दोन भाग करण्यांत आले आहेत. प्रकृत ग्रंथाची मूळ काव्याशीं जितकी म्हणून जुळणी सोप्या भाषेंत वसवितां आली तितकी ती वसविण्यांत येऊन कोठेंही रसहानि व अर्थान्तर होऊं न देण्याचा बराच यत्न केला आहे. समवृत्त व समश्लोकी भाषान्तर करण्यांत बऱ्याचशा अडचणी येतात हें याच काव्यावर झालेल्या इतर समवृत्त व समश्लोकी भाषांतरांच्या अल्प अद्येवरून तेव्हांच ध्यानांत येईल. एकाच वृत्तांत व एकाच पंक्तीकांत मूळकवितेचें रसहानि व अर्थहानि न होऊं देतां अंहुब चित्र व ठविणें किती कठीण काम आहे हें ज्यांनीं ज्यांनीं म्हणून आज त्या काव्याचीं तशीं भाषांतरे केलीं आहेत किंवा करीत असतां मधेंच सोडून दिलीं आहेत त्यांनाच माहीत; इतरांस तें सहज कळून येण्यासारखें नाहीं. प्रकृत काव्याची अशा तऱ्हेची प्रस्तावना करण्याचा माझा

हेतु हाच कीं शब्दांस शब्द पाहणारे जे लोक आहेत त्यांना काव्यपरीक्षण करितांना वरील गोष्ट ध्यानांत आणावी.

प्रस्तुत ग्रंथांत कांहीं कांहीं शब्दांचे अर्थ दिले असून प्रसंगविशेषीं प्राचीन व अर्वाचीन स्थळांची जुळणी घातलेली आहे. कित्येक ठिकाणीं कांहीं गोष्टींचा संदर्भ दाखविला आहे.

प्रकृत काव्य आमचे वडील बंधु कै० रा. रा. रणनाथराव दामले बी. ए. यांस बंधुप्रेमानें अर्पण केले आहे हें मागें अर्पणपत्रिकेंत सांगितलेंच आहे.

आतां आमची कृति मूळकाव्याशीं कितपत उतरली आहे हें पाहण्याचें आमचें काम नसून तें मार्मिक काव्यपरीक्षक आहे. काव्यपरीक्षण करितांना वर प्रस्तावनेंत सांगितलेल्या गोष्टींबरोबर प्रस्तुत ग्रंथकाराचा ग्रंथकर्ता या ग्रंथाच्या पुढें येण्याचा हा पहिलाच प्रसंग आहे हीही गोष्ट वाचकवर्गानें ध्यानांत आणावी अशी त्यास सविनय प्रार्थना करून आजची ही संक्षिप्त प्रस्तावना आम्ही येथेंच करितों.

गंगाधर गोविंद दामले

संविधानक.

हिमालय पर्वतावर अतिशय सुंदर, रमणीय व धनसंपन्न अशी एक अलका नांवाची नगरी असून तेथे कुबेर नांवाचा राजा राज्य करीत असे. त्याचे पदरीं असणाऱ्या एका यक्षाकडून, हा स्वतःच्या स्त्रीशीं फारच आसक्त असल्यामुळे एके दिवशीं स्वामिसेवेत सहजच थोडे दुर्लक्ष्य झाले आणि यामुळे त्याचे धन्यास राग येऊन त्यानें त्याला जिच्याशीं तूं संसक्त होऊन स्वामिसेवा चुकलास त्या तुझ्या स्त्रीचाच तुला वर्षपर्यंत वियोग होवो' असा शाप दिला. या शापाने तो दुःखित होत्साता फिरत फिरत जनस्थाना-अवळील म्हणजे नाशिकाजवळील रामगिरि नांवाच्या पक्षा पर्वतावर असणाऱ्या आश्रमांत येऊन राहिला. त्याचे आपल्या स्त्रीवर फारच अप्रतिम प्रेम असल्यामुळे त्याला विरहदिवस बरेच कष्टप्रद वाटूं लागले. अशा दुःखमय स्थितींत त्यानें कसे तरी तेथे आठ महिने काढिले. पुढे वर्षाकाळ प्राप्त झाल्यावर रानांतून भटकत असतां एके दिवशीं सहज त्याचे एका टेंकडीकडे लक्ष्य गेले. तेथे

चहून त्यानें सुंदर असा एक मेघ पाहिला वं त्यास स-
चेतन समजून त्याचे कडून आपले प्रियेस निरोप पाठविला.
याप्रमाणें यक्षानें मेघास दूत केल्यामुळें महाकवि
श्रीकालिदास यांनींही या काव्यास मेघदूतच
नांव दिलें.

या काव्याचे पूर्वार्ध व उत्तरार्ध असे दोन भाग
केले आहेत. पूर्वार्धांत जनस्थानापासून तो थेट
हिमालय पर्वतावरील अलकानगरीपर्यंत जाणाऱ्या
मार्गावरील पुराणप्रसिद्ध गांवे, नद्या, पर्वत वगैरे अनेकविध
रमणीय स्थलांचें अति मनोवेधक रीतीनें सुरस वर्णन
आणिलें आहे; व उत्तरार्धांत अलका नगरीचें
तेथील यक्षमंदिराचें उत्कृष्ट रीतीचें वर्णन, यक्षा-
स्त्रीची विरहकाळची अवस्था, व सरतेशेवटीं तिचे
पाठविलेला निरोप या सर्व गोष्टी फारच सुरस रीती
सांगितल्या आहेत. याप्रमाणें मूळ काव्याचें हें संविधान
असून अर्थात् तेंच आमच्या प्रतिकृतिग्रंथांत आलेलें आहे.

ग्रंथकार.

REFBK-0000328

अभि!

श्री.

रा. रा. बाल गंगाधर टिळक,

बी. ए. एल् एल्. बी.

यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांनी केलेले मेघ-
दूताचे समश्लोकी मराठी भाषांतर मी वाचून पाहिले.
रा. दामले यांची कविता सरळ असून तीत प्रसाद हा
गुण बराच साधला आहे. मेघदूतासारख्या काव्याचे
त्याच वृत्तांत समश्लोकी भाषांतर करणे किती कठीण
आहे हे लक्षांत आणिले असतां रा. दामले यांचा हा
पहिला प्रयत्न चांगला साधला आहे असे मला वाटते.
असाच प्रयत्न जर रा. दामले हे पुढे चालू ठेवितील
तर त्यांचे हातून मराठी पद्यग्रंथांत चांगली भर
पडण्याचा संभव आहे.”

ता० ३।२।०६.

रावबहादूर चिंतामण विनायक वैद्य,

एम्. ए. एल् एल्. बी.,

लेट चीफ़ जस्टिस, ग्वालेर.

यांचे कडून:—

“ रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांचें मेघदूताचें समश्लोकी समवृत्ती मराठी भाषांतर मीं पाहिलें. भाषांतर फार उत्तम झालें आहे असें मला वाटतें. बहुतेक मूळांतील सर्व मजकूर एकाच श्लोकांत आला असून शब्दरचना मधुर आहे व संस्कृतप्रचुर असली तरी ती दुर्बोध नसून मराठी भाषेचा हा एक अलंकार आहे असें मला वाटतें. ”

मुंबई, ता० २६ जानेवारी सन १९०६.

श्री.

रा. रा. महादेव राजाराम बोडस,

एम्. ए. एल् एल्. बी.

यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांनीं केलेलें कालिदासकृत मेघदूताचें समवृत्त व समश्लोकी मराठी भाषांतर वाचून पाहिलें. भाषांतर मूळांतील अर्थ न

सोडतां बरेंच शब्दशः केलें असूनही कविता सोपी, वाक्यरचना सरळ व शब्दयोजना होतां होईल तों शुद्ध मराठी करण्याचा प्रयत्न केला आहे तो फार चांगला साधला आहे. मूळांतील प्रसाद व माधुर्य हे गुण भाषांतरांत पुष्कळ अंशानें उतरले आहेत. व ज्यामुळे प्रतिकृति या नात्यानें हें मराठींत चांगल्या प्रतीचें काव्य गणिलें जाईल. रा. दामले यांचा हा पहिला प्रयत्न असूनही चांगला वठला आहे. तेव्हां त्यांनीं हा काव्यव्यासंग पुढें चालू ठेविल्यास पुढें महाराष्ट्र कवितेला ते चांगल्या प्रकारची भर घालूं शकतील असें वाटतें. त्यांच्या या प्रथम प्रयत्नास काव्य-रसिकांची पूर्ण सहानुभूति मिलेल अशी पूर्ण आशा आहे.”

मुंबई, ता० २ फेब्रुआरी १९०६.

FROM:—GANESH SHRIKRISHNA KHAPARDE,

Esqr. B. A., L.L. B. Amraoti (Berar).

MY DEAR DAMLE,

“ I have gone through the manuscript forwarded by you and feel delighted to

state that the *Marathi rendering* of *Meghaduta* is, indeed, *very good*. It is very difficult to get the whole of a *Kalidas'* verse into vernacular metre of the same type, on account of the great suggestivity of the former, and the burdensome nature of the rhyme in the latter; and I am glad to see you have succeeded *very well*."

(28 th, January 1906.)

श्री.

डॉ० मोरेश्वर गोपाळ देशमुख,

बी. ए. बी. एस्. सी. एम्. डी.

यांचे कडूनः—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांनीं मेघदूत काव्याचें मराठींत समश्लोकी केलेलें भाषांतर मीं वाचून पाहिलें. यांतील पद्यें चांगलीं साधलीं आहेत. मूल काव्यांतील रसही भाषांतरांत बराच उतरला आहे. क्लिष्टपणा व दूरान्वय पुष्कळ कमी आहे. या काव्यांत प्रसादगुणही बऱ्याच अंशानें दृष्टीस पडतो. एकंदरीनें हा भाषांतराचा प्रयत्न अभिनंदनीय आहे असें मला वाटतें.”

मुंबई, ३ फेब्रुवारी १९०६.

रा. रा. दामोदर गणेश पाध्ये, एम्. ए.

प्रिन्सिपाल, गोकुळदास तेजपाळ हायस्कूल, मुंबई.
यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांनीं मेघाचें अलकेस प्रयाण या नांवाचें केलेलें प्रसिद्ध मेघदूत काव्याचें भाषांतर पाहिलें. वाचून आनंद झाला. ग्रंथकार तरुण आहेत व त्यांचा हा पहिला प्रयत्न आहे. तशांत समश्लोकी भाषांतर करणें कठीण आहे. तरी मूळचा मुख्य अर्थ न जातां रा. दामले यांच्या कविता प्रसादयुक्त झाल्या आहेत. संस्कृत शब्द व समासांचें प्राचुर्य असूनही दिलेला मराठी वेष एकंदरीनें शोभेला असा आहे.”

ता० २९ जानेवारी सन १९०६.

श्री.

रा. रा. हरी महादेव भडकमकर बी. ए.,

संस्कृत प्रोफेसर, वुड्लसन कॉलेज, मुंबई.

यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांचें मेघदूताचें मराठी कवितारूप भाषांतर पाहिलें. भाषा शुद्ध आहे. संस्कृत

कवींच्या त्यांतल्यात्यांत कालिदासाच्या उक्तीचें कवितारूप भाषांतर करणें बरेंच कठीण. त्यांतून समवृत्त समश्लोकी तर फारच विकट. तेव्हां अशा प्रयासांत मूलांतील कित्येक शब्द जसेच्या तसेच राखावे लागतात व काव्यही कांहींसें दुर्बोध होतें, हा अनुभव सार्वत्रिक आहे. सबब अशा ग्रंथाचें परीक्षण करितांना सुबोधत्वावर व उक्तीचे सरळपणावर फारसें लक्ष्य राखून चालत नाहीं. अशा प्रकारें विचार करितां सदर भाषांतर एकंदरीनें बरें आहे असें मला वाटतें, व मोरोपंतादि कवि वाचण्याची ज्यांना संवय झाली असेल अशा मराठी वाचकांस याचा उपयोग होईल असें माझे मत आहे.”

गिरगांव, ता. १७/१/०६.

रा. रा. विनायक सखाराम घाटे,

एम्. ए.

अॅक्टिंग संस्कृत प्रोफेसर, एल्फिन्स्टन कॉलेज,

मुंबई.

यांचे कडूनः—

रा. गंगाधरपंत दामले यांच्या मेघदूत काव्याच्या समवृत्त व समश्लोकी प्राकृत भाषांतरांपैकीं बऱ्याच

कविता वाचून पाहिल्या त्या सर्वही अति उत्कृष्ट साधल्या आहेत असें मला वाटतें. जरी कांहीं कांहीं ठिकाणीं संस्कृतशब्दांच्या प्राचुर्यामुळे किंचित् क्लिष्टतेचा भास होतो, तरीपण एकंदरींत संस्कृतप्राकृतांचें मिश्रण योग्य प्रमाणानें झालें असल्यामुळे महाराष्ट्रकवितावधूस प्रौढ, उदात्त व मनोहर स्वरूप प्राप्त झालें आहे.

रा. दामले यांची:—

“कविता कविचित्तातें तोपवुनीयांच राहिली नाहीं ।

अकविमनातें हरिते, जशि वृष्टी सुखवि उच्चलीनांही” ॥

ता० २ फेब्रुवारी १९०६.

रा. रा. वामन रामचंद्र जोशी, बी. ए.,

यांचे कडून:—

मेघाचें अलकेस प्रयाण—“हे महाकवि श्रीकालिदास यांचें मेघदूत नामक काव्याचें समवृत्त व समश्लोकी प्राकृत भाषांतर रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले, यांनीं केलेलें मीं वाचून पाहिलें. हा यत्न सुरेख साधला असून या पुस्तकांसारखीं पुस्तकें झाल्यानें मराठी वाङ्मयांत चांगली भर पडणार आहे. स्वभाषेला उन्नतावस्थेला आणण्याचे प्रयत्न ही एक उत्कृष्ट प्रकारची देशसेवाच आहे.

state that the *Marathi rendering* of *Meghaduta* is, indeed, *very good*. It is very difficult to get the whole of a *Kalidas'* verse into vernacular metre of the same type, on account of the great suggestivity of the former, and the burdensome nature of the rhyme in the latter; and I am glad to see, you have succeeded *very well*."

(28 th, January 1906.)

श्री.

डॉ० मोरेश्वर गोपाळ देशमुख,

बी. ए. बी. एस्. सी. एम्. डी.

यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांणीं मेघदूत काव्याचें मराठींत समश्लोकी केलेलें भाषांतर मीं वाचून पाहिलें. यांतील पद्यें चांगलीं साधलीं आहेत. मूल काव्यांतील रसही भाषांतरांत बराच उतरला आहे. क्लिष्टपणा व दूरान्वय पुष्कळ कमी आहे. या काव्यांत प्रसादगुणही बऱ्याच अंशानें दृष्टीस पडतो. एकंदरीनें हा भाषांतराचा प्रयत्न अभिनंदनीय आहे असें मला वाटतें.”

मुंबई, ३ फेब्रुवारी १९०६.

रा. रा. दामोदर गणेश पाध्ये, एम्. ए.

प्रिन्सिपाल, गोकुळदास तेजपाळ हायस्कूल, मुंबई.
यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांनीं मेघाचें अलकेस प्रयाण या नांवाचें केलेलें प्रसिद्ध मेघदूत काव्याचें भाषांतर पाहिलें. वाचून आनंद झाला. ग्रंथकार तरुण आहेत व त्यांचा हा पहिला प्रयत्न आहे. तशांत समश्लोकी भाषांतर करणें कठीण आहे. तरी मूळचा मुख्य अर्थ न जातां रा. दामले यांच्या कविता प्रसादयुक्त झाल्या आहेत. संस्कृत शब्द व समासांचें प्राचुर्य असूनही दिलेला मराठी वेष एकंदरीनें शोभेळ असा आहे.”

ता० २९ जानेवारी सन १९०६.

श्री.

रा. रा. हरी महादेव भडकमकर बी. ए.,

संस्कृत प्रोफेसर, वुड्सन कॉलेज, मुंबई.

यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांचें मेघदूताचें मराठी कवितारूप भाषांतर पाहिलें. भाषा शुद्ध आहे. संस्कृत

कवींच्या त्यांतल्यात्यांत कालिदासाच्या उक्तींचें कवितारूप भाषांतर करणें वरेंच कठीण. त्यांतून समवृत्त समश्लोकी तर फारच विकट. तेव्हां अशा प्रयासांत मूलांतील कित्येक शब्द जसेच्या तसेच राखावे लागतात व काव्यही कांहींसें दुर्बोध होतें, हा अनुभव सार्वत्रिक आहे. सबब अशा ग्रंथांचें परीक्षण करितांना सुबोधत्वावर व उक्तींचे सरळपणावर फारसें लक्ष्य राखून चालत नाहीं. अशा प्रकारें विचार करितां सदर भाषांतर एकंदरीनें बरें आहे असें मला वाटतें, व मोरोपंतादि कवि वाचण्याची ज्यांना संवय झाली असेल अशा मराठी वाचकांस याचा उपयोग होईल असें माझें मत आहे.”

गिरगांव, ता. १७/१/०६.

रा. रा. विनायक सखाराम घाटे,

एम्. ए.

अॅक्टिंग संस्कृत प्रोफेसर, एल्फिन्स्टन कॉलेज,
मुंबई.

यांचे कडूनः—

रा. गंगाधरपंत दामले यांच्या मेघदूत काव्याच्या समवृत्त व समश्लोकी प्राकृत भाषांतरांपैकीं बऱ्याच

कविता वाचून पाहिल्या त्या सर्वही अति उत्कृष्ट साधल्या आहेत असें मला वाटते. जरी कांहीं कांहीं ठिकाणीं संस्कृतशब्दांच्या प्राचुर्यामुळे किंचित् क्लिष्टतेचा भास होतो, तरीपण एकंदरींत संस्कृतप्राकृतांचें मिश्रण योग्य प्रमाणानें झालें असल्यामुळे महाराष्ट्रकवितावधूस प्रौढ, उदात्त व मनोहर स्वरूप प्राप्त झालें आहे.

रा. दामले यांची:—

“कविता कविचित्तातें तोषवुनीयांच राहिली नाहीं ।

अकविमनातें हरिते, जशि वृष्टी सुखवि उच्चलीनांही” ॥

ता० २ फेब्रुवारी १९०६.

रा. रा. वामन रामचंद्र जोशी, बी. ए.,

यांचे कडून:—

मेघाचें अलकेस प्रयाण—“हे महाकवि श्रीकालिदास यांचें मेघदूत नामक काव्याचें समवृत्त व समश्लोकी प्राकृत भाषांतर रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले, यांनीं केलेलें मीं वाचून पाहिलें. हा यत्न सुरेख साधला असून या पुस्तकांसारखीं पुस्तकें झाल्यानें मराठी वाङ्मयांत चांगली भर पडणार आहे. स्वभाषेला उन्नतावस्थेला आणण्याचे प्रयत्न ही एक उत्कृष्ट प्रकारची देशसेवाच आहे.

प्रस्तुत पुस्तकांत मूळ कवितेचें माधुर्य अर्थहानि होऊं न देतां आणिलेलें आहे. पुस्तक कवीनें आपले स्वर्गवासी विद्वान् बंधु रा. रघुनाथराव यांना प्रेमानें अर्पण केलें ही कवीची योजनाही सहृदयतेची आहे.”

डॉ. अनंत नारायण सांबारे,

एल्. एम्. अँड एस्.

यांचे कडून:—

रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांस:—

“ आपण कविकुलगुरु श्रीकालिदासाच्या मेघदूताचें ‘मेघाचें अलकेस प्रयाण’ म्हणून मराठींत समश्लोकी भाषांतर केलें आहे तें मीं वाचून पाहिलें. कित्येक श्लोक तर खरोखर चांगलेच उतरले आहेत. एकंदर ग्रंथाच्या अवलोकनानें मला असें वाटतें कीं आपल्या अंगीं काव्य-रचनाशक्ति चांगलीच दृष्टीस पडते. यांकरितां अनेक चांगल्या चांगल्या कवींच्या काव्यांच्या अध्ययनानें व मानवी स्वभावाचें अवलोकन व विश्वनिरीक्षण या तीन गोष्टींच्या साहाय्यानें आपण चांगलेंच काव्य करूं शकाल अशी मला उमेद आहे.”

मेघाचें अलकेस प्रयाण.

(पूर्वार्ध)

[मंदाक्रांता वृत्त.]

कोण्या यक्षा अधिकृतिमदें शाप वर्षान्त झाला ।
स्वामीचा, तो युवति-विरहें वाटला ^४ दीर्घ त्याला; ॥
तें तो गेला विहतमहिमा रामगिर्याश्रमांत ।
जेथें छाया निबिड, सलिलें मैथिलीस्नानपूत ॥ १ ॥
काढी कांहीं दिवस विरही दुःखिं तेथें वसून ।
कांताछंदें झुरत असतां मांस गेलें झडून ॥
आषाढाच्या प्रथमदिनिं तो पाहि शैलीं सतोय ।
वप्रक्रीडा-निरत करिसा मेघ सुप्रेक्षणीय ॥ २ ॥

१ अधिकाराच्या गर्वेकरून. २ एका वर्षाचा. ३ धन्याचा म्हणजे कुबेराचा. ४ दुर्धर. ५. रामगिरि पर्वतावरील आश्रमांत. हा पर्वत नाशिकाजवळ आहे. ६ दाट. ७ जानकीच्या स्नानांनीं पवित्र झालेलीं. ८ पर्वताच्या तटाशीं टकरा खेळण्यांत आसत असता जो हत्ती त्यासारखा.

होतां त्याच्या पुढति मग जो कौतुकस्थान साच ।
नेत्रीं आलें जल तरि त्या स्तंभवी तो तसेंच ॥
दृष्टी येतां घन सुखितही अन्यथा-वृत्ति होतो ।
तेव्हां नाहीं नवल विरही इच्छि कांतारती तो ॥ ३ ॥

येत्या वर्षासमयिं रमणीप्राण कीं वांचवावा ।
हा जीमूत स्वकुशल तिला सांगण्या पाठवावा ॥
या हेतूनें कुटजकुसुमीं पूजुनी मेघ त्यानें ।
आनंदानें प्रणययुतशा आदरीला वचानें ॥ ४ ॥

धूमज्योतिःसलिलमरुतीं जाहला मेघ कोठें ।
शक्त प्राण्यांकरविं असले प्रेष्य संदेश कोठें ? ॥
औत्सुक्ये हें न कळुनि तयें प्रार्थिलें अंबुदातें ।
जो कामी तो सहजिं न गणी चेतनाचेतनातें ॥ ५ ॥

प्रार्थीं तूतें; जनन तव गा पुष्करावर्तवंशीं ।
इंद्राचा तूं प्रकृतिजैन कीं कामरूपासि घेशी ॥
याव्नां झाली अधिगुणकरिं मोघें वाटे बरी ती ।
नीचें केली सफल तरिही निदिता होतसे ती ॥ ६ ॥

१ मेघास. २ प्रधानपुरुष. ३ याचना. ४ गुणिजनांचे
हातून. ५ विफल.

तूं संतसां शरण; ह्यणुनी मद्रुचातें प्रियेला ।
 सांगें, माझा विरह घडला स्वामिकोपें जयेला ॥
 वाह्यारामीं शशिविलसनें कांतें यक्षेश्वराचें ।
 पाहीं मोठें नगर अलका, स्थान जें मत्प्रियेचें ॥ ७ ॥
 आशेनें त्या पथिकदयिता प्रैत्ययें पाहतील ।
 सारोनीया अलक तुजला जें नभीं चालशील ॥
 त्वत्सान्निध्यीं परवश जगीं मत्परी जो नसेल ।
 आत्मस्त्रीची कवण विरहीं तो उपेक्षा करील ? ॥ ८ ॥
 वाहोनीया सुखकर तुला वात नेईल मंद ।
 वार्मीं होई बहुरुचिरसा चातकांचा सुनाद ॥
 गर्भाधानोत्सुक समयिं या हे वलाकासमूह ।
 सेवा तूझी करितिल नभीं निश्चयें वारिवाह ॥ ९ ॥
 साध्वी तूझी दिवसगणनीं तत्परा बंधुकांता ।
 पाहीं गेहीं झुरत बसली जी वियोगीत आतां ॥

१ तापलेल्या किंवा त्रस्त अशा. २ प्रकाशित असें.
 ३ विश्वासानें. ४ केश. ५ तूं सन्निध आला असतां म्हणजे
 वर्षाकाळ आला असतां. ६ डावे वाजूस. ७ यक्षानें मेघास आपला
 बंधु कल्पिल्यामुळें सहजींच त्याची वायको मेघाची वहिनी
 होते. ८ विरहाकुल.

सद्यःपाति प्रणययुतशा पुष्पशा स्त्रीमनास ।
 वाटे रक्षी विरहसमयीं ती दृढाशाच खास ॥ १० ॥
 यत्सामर्थ्ये निखिल धरैणी छत्रयुक्ताचि होते ।
 त्या नादाते श्रवण करितां मानसा जावयाते ॥
 होती उत्कंठित विसदले हंस घेती मुखांत; ।
 आकैलास प्रमुदितमने येति संगे^६ नभांत ॥ ११ ॥
 आलिंगीं या प्रियंगिरिवरा; हा तुझा श्रेष्ठमित्र ।
 रामें याचे तट निजपदीं फार केले पवित्र ॥
 आज्ञा घेई; बहुत अपुला स्नेह हा दावि तूंतें ।
 उष्णाश्रूंतें चिरविरहजा गालुनी, भेटतां ते ॥ १२ ॥
 कष्टी होतां तुज गिरिशिरे आश्रयाला वहूत ।
 होतां मार्गीं कृश बहु नद्या प्यावया तोय शीत^{११} ॥
 या मार्गातें श्रवण करिं तूं; हा प्रवासानुरूप ।
 मागोनी मी कथिन तुजला काय माझा निरोप ॥ १३ ॥

१ लगेच नाश पावणारें. २ फुलासारख्या. ३ पृथ्वी.
 ४ पावसाळ्यांत उगवणारीं जीं छत्रीसारखीं एक प्रकारचीं झाडे
 तीं. या छत्रांनीं जी युक्ता ती छत्रयुक्ता. ५ मानससरोवरास.
 ६ वरोवर. ७ आवडत्या रामगिरि पर्वताला. ८ मैत्री. ९ फार
 दिवसांच्या विरहामुळे उत्पन्न झालेल्या. १० तुला. ११ थंड.

सोडोनीया सैरस-निचुला अद्रिला उत्तरेनें ।
 जासी तेव्हां तुज सुरवधू देखुनी विस्मयानें ॥
 कांतांलागीं वदतिल उडे शृंगै हें वाइ वार्ते ।
 दिङ्नागांचा, तुज वधुनियां, गर्व पावे लयाते ॥ १४ ॥
 नानारंगी बघ धनु असे रत्नकांतीपरी जें ।
 तें जीमूता खचित तव या नील देहीं विराजे ॥
 पिच्छीं जैसा यदुंपति खुले गोपवेषांत, पाहीं ।
 तूंही तैसा दिसशिल नसे किंतु तो यांत कांहीं ॥ १५ ॥
 भ्रूक्षेपाज्ञ प्रणययुंत ते क्षेत्रपालांगनांचे ।
 डोळे-हस्तीं कृषि ह्यणुनि ते-देखिती तूज साचे ॥
 वृष्टी मालीं करुनि बहु ज्या कर्षणें ये सुवास ।
 जाई, मेघा, त्वरित-गतिनें तूं पुढें उत्तरेस ॥ १६ ॥

१ ओल्या निचुल वृक्षांनीं ह्य० वेतोवृक्षांनीं युक्त असा.
 हें अद्रिला यार्चे विशेषण. २ सिद्धांगना. ३ शिखर. ४ रत्न-
 च्छायेप्रमाणें. ५ कृष्ण. ६ कटाक्ष फेंकण्यांत अज्ञ. ७ प्रीति-
 युक्त. ८ शेतकन्यांच्या वायकांचे. ९ शेतकी. १० माल-उंच-
 वट्याचें स्थान. यावरून प्राकृतांत माल हा शब्द निघाला
 असावा. ११. नांगरल्यानें.

तोयासारे^१ बहुत करिशी शान्त दावानलाते ।
 मेघा, मेघां धरिल म्हणुनी आम्रकूटाद्रि तूते ॥
 सन्मित्राचे उपकृतिस कीं क्षुद्र ही आठवीतो ।
 कैसा अद्री तुजसि विसरे ? मानसे थोरसा तो ॥ १७ ॥
 ज्या अद्रीचे परिणत-फलीं पाण्डु आम्रीं उपांत ।
 वेणीरूपे^६ चढशि शिखरीं जें तयाचे, नभांत ॥
 तें, जीमूता, अमरमिथुनें वोलती भासताहे ।
 “अद्री पृथ्वीस्तन खचित हा मेघ यन्मध्य आहे” ॥१८
 जेथें कुञ्जीं बहुत रमती भिल्लवामा सुखानें ।
 तेथें वृष्टी करुनि अपुल्या जा पुढें तूं पथानें ॥
 विंध्याद्रीच्या उपलविषमीं पादि रेवां दिसेल ।
 नानारेखां गजतनुपरी जी, पयोर्दां, खुलेल ॥ १९ ॥
 येई जीतें गजगणमदे वास त्या नर्मदेचें ।
 जम्बूकुंजीं प्रतिहत जिचा वेग पी तोय साचें ॥

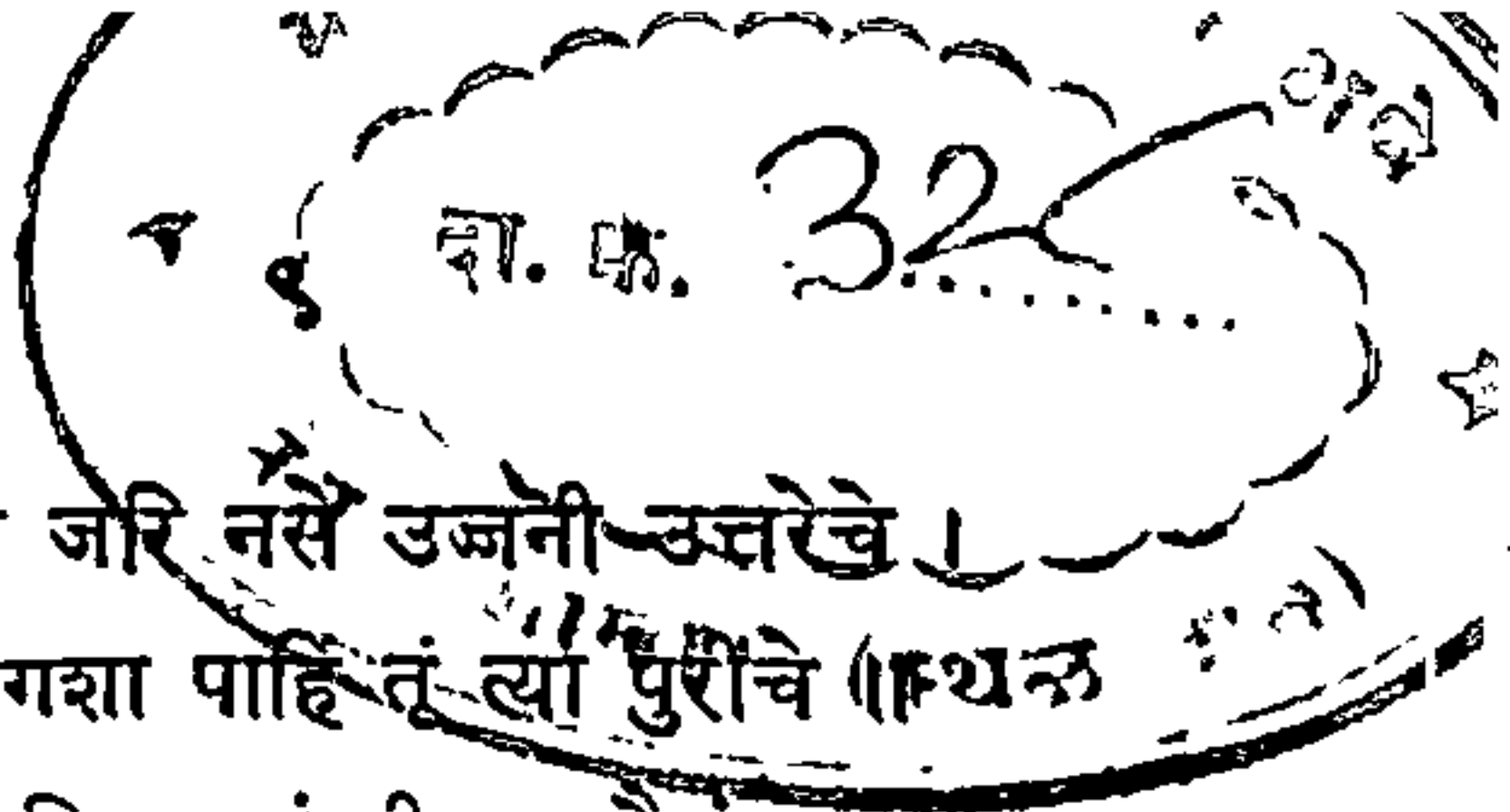
१ पर्जन्यवृष्टि करून. २ डोक्यावर. ३ आम्रकूटपर्वत; हल्लीं
 यास अमरकंटक असें म्हणतात. ४ परिपक्व आहेत फळे ज्यांचीं
 हें आम्रीं याचें विशेषण. ५ आसपासचे भाग. ६ वेणीसारखी
 आकृति धरून. ७ देवांचीं जोडपीं. ८ भिल्लस्त्रिया. ९ खडकाळ.
 १० नर्मदा. ११ अनेक रेषा ज्यावर काढलेल्या आहेत अशी.
 हें गजतनु याचें विशेषण. १२ मेघा.

येतां तूँते गुरुपण नसे शक्त वायू तुलाया ।
 रिक्ता येते लघुपण तसे गौरवा ना जर्गी या ॥ २० ॥
 नीपारूढा हरिते पिवळ्या केसरांते पहात ।
 रेवातीरीं मुकुलित नव्या कंदली खात खात ॥
 रानीं रानीं सुरभित अशा पृथ्विचा गंध घेत ।
 मेघा, तूझा हरिणगण हे मार्ग कीं दावितात ॥ २१ ॥
 अम्भोविंदु ग्रहण करितां पाहतां चातकांना ।
 उड्याणीं ज्या निपुण बघतां त्या बलाकांगनांना ॥
 येतां कर्णीं स्तनित तव ते सिद्धवामा पतीते ।
 आलिंगोनी खचित, जलदा, मानिती धन्य तूँते ॥ २२ ॥
 माझ्यासाठीं त्वरित निघशी तूं तरी शैलशैलीं ।
 कालक्षेपा करिशिल जिथें चित्तवृत्ती निर्माली ॥
 केकानादीं तव मति तिथें गुंग होईल साची ।
 या मित्राची स्मृति मग सख्या तूज होईल कैची? ॥ २३ ॥
 आरामांच्या वृत्ति धवलशा केतकीं फुल्ल होती ।
 नीडे वृक्षीं सुखकर अशीं काक ते निर्मिताती ॥

१ जडपणा पक्षीं मोठेपणा. २ हलक्यास पक्षीं मूर्खास.
 ३ हिरव्या. ४ जलविंदु. ५ उडण्यांत. ६ गर्जित. ७ रमली.
 ८ वागवगिच्यांचीं. ९ कुंपणे. १० घरटीं.

जम्बूवृक्षीं वनतति, घना, होतसें नीलवर्णा ।
 जाया उत्कंठितं दिसति ते हंस येतां दर्शार्णा ॥ २४ ॥
 प्रांताची त्या विदित विदिशा राजधानी असे ही ।
 वाहे जेथे चपलगतिने वेत्रवत्यापगा ही ॥
 सभ्रूक्षेप प्रमुदित मुखासारिखें तोय तीचे ।
 आस्वादोनी त्वरित, जलदा, कोड फेडीं मनींचे ॥ २५ ॥
 नीचैर्नामा रतिगिरि तिथे; तूं तयीं राहुनीया ।
 पाहीं नीपीं पुलकित जणूं जी दिसे शैलकाया ॥
 जारांसंगे रमति पुरिंच्या पण्यवामा गुहांत ।
 तत्कृत्यांची खचितचि शिला साक्ष देतील त्यांत ॥ २६ ॥
 जातां जातां उपवनि पुढे यूथिकाजालकांतें ।
 सिंचीं तोर्ये नव बहुत जीं देति शोभा वनांतें ॥
 गंडस्वेदा पुसुनि सुकलीं कर्णपद्मे जयांचीं ।
 छायादानें सुखविं वदनें तेथ त्या माळिणींचीं ॥ २७ ॥

१ हा देश विंध्याद्रीच्या लगत असून माळवाप्रांतांतला एक भाग
 असावा. २ भैलसा गांवाचे नांव पूर्वी विदिशा असावे. ३ हल्लीं
 जीस बिटवा नदी म्हणतात ती. ४ कटाक्षक्षेप व हास्य यांनीं
 युक्त अशा मुखाप्रमाणें. ५ क्रीडाशैल. ६ कदंबवृक्षांनीं.
 ७ वेश्या. ८ पाषाण. ९. जाईच्या ताटव्यांस. १० गालांवरून
 वाहणारे घर्माचे ओघळ.

मेघा, तूझ्या पथि जरि नसे उज्जनी उचरेचे ।
प्रासादांतें बहुसुभगशा पाहिं तूं त्या पुरीचे ॥१४॥
वाटे भीती, नभिं विलसतां वीज, पौरांगनासा ।
त्यांचे नेत्रां जरि न भुलसी व्यर्थ जन्मासि येसी ॥२८॥
काञ्ची जीची कुपितसलिलें शब्दिता पक्षिरांजि ।
आर्वतांतें करुनि अपुला नाभि चाले मदे जी ॥
निर्विध्येचें पिउनि जल त्या लाग, मेघा, पथास ।
स्त्रीप्रेमाचें खचित कथितों चिन्ह आहे विलास ॥ २९ ॥
वेण्याकारा धरुनि कृश जी काळ कंठीत आहे ।
पाण्डुच्छाया तवें विरहिं हो जीर्णपत्रीं पहा हे ॥
दुःखावस्था, जलधर, तुझे खास सौभाग्य दावी
यासाठीं ती त्यजिल कृशर्ता ती कृति त्वां करावी ॥३०॥

१ राजवाडे. २ कमरपट्टा, मेखला. ३ उसळलेल्या पाण्यानें.
४ मुखरित अशी. ५ पक्ष्यांची पंक्ति. ६ भोंवरा. ७ मेघाचें वि-
शेषण. जीर्णपत्रें आंत पडल्यामुळें जिनें तुझ्या विरहसमयीं पांडु-
वर्ण धारण केला आहे अशी निर्विध्या नांवाची नदी. यावरून
स्त्रियांचे मुखांवर असणारी विरहकाळची पांडुरता चांगली व्यक्त
होते. ८ वाळकेपणा.

जाऊनीया पुढति, जलदा, तूं अवन्तीं विशाला ।
 पाहीं जेथें उदयनकथा वृद्ध सांगे नव्याला ॥
 जे जे येती सुकृतविलये भूवरी त्या जनाहीं ।
 स्वर्गाहूनी खचित अणिली पुण्यशेषीं पुरी ही ॥ ३१ ॥
 ज्याच्या योगें स्वन पसरती मंजुसे सारसांचे ।
 पद्मामोदप्रसर बहु हो वाहण्यानें ज्याचे ॥
 यत्स्पर्शानें सुरतललनागलानि ती नष्ट होत ।
 वाहे शिप्रानिल पतिपरी जो स्त्रियां सौख्य देत ॥ ३२ ॥
 श्यामा पाचा बहु चहुंकडे कांति फांके ज्यांची ।
 रत्नें शिंपा बहुविध तशी पंक्ति ती पोंवळ्यांची ॥
 पाहोनीया नगरविपणीं तूं मनीं तर्कशील ।
 तोयाहूनी किमपि न दुजे सागरीं सांपडेल ॥ ३३ ॥

१ उज्जनीचे भोंवतालचे देशास अवन्तीदेश असें म्हणत.
 २ उज्जनी. ३ कौशांबी नगरीचा राजा. याचेंच नांव वत्सराज.
 याविषयीं एक अशी गोष्ट आहे. पूर्वीं उज्जनीस प्रद्योत म्हणून
 एक राजा होऊन गेला. त्याचे मुलीचें नांव वासवदत्ता. हिची
 मर्जी उदयनायर वसली आणि तिच्या संगुप्त निरोपामुळे उदय-
 नानें तिला हिरावून नेलें. ४ पुण्य लय पावल्यामुळे. ५ हल्लीं
 जिला क्षिप्रा म्हणतात ती. त्या नदीवरून वाहणारा वात तो
 शिप्रानिल; हीच नदी उज्जनीची नदी होय.

प्रद्योतांचे सुभग हरिलें वैत्सराजें सुतेला ।
 येथें होती कनकमयशी दिव्य ती तालमाला ॥
 धावे गवें नलगिरि करी स्तंभ उत्पादुनीया ।
 पांथा होई सुख जनमुखें या कथा ऐकुनीया ॥ ३४ ॥
 सूर्याश्वांतें बहु हय जिथें स्पर्धिती श्यामवर्ण ।
 गंडस्रावें गज तुज्जपरी वर्षिती शुभ्रवर्ण ॥
 लंकेशाशीं समारिं लढुनी वीर मोठे अनेक ।
 घेती शोभा जणुं तनुवरी चंद्रहासव्रणांक ॥ ३५ ॥
 जेथें रौमा अलक अपुले वाळवीती धुरांनीं ।
 येवोनी जे, करितिल तुझी पुष्टि, जालांमधोनी ॥
 जेथें नाचे शिखिगण सुखा पावुनी अंतरंगीं ।
 सौधाग्रीं त्या विरम वनितापादिरंगीं सुरंगीं ॥ ३६ ॥
 जावें, मेघा नयनसुभगा, पुण्य शंभुस्थलीतें ।
 सत्कारीती गण गणुनि ते स्वामिकंठप्रभेतें ॥
 वामास्नानें सुरभिजल हो गंधर्वत्यापगेचें ।
 जेथें होई सुरभिपवनें धूत उद्यान साचें ॥ ३७ ॥

१ उज्जनीस पूर्वीं होऊन गेलेला एक राजा. २ उदयनानें.
 ३ रावणाचे खड्गाचें नांव चंद्रहास. त्याचे व्रणांक म्हणजे
 व्रणचिन्हें. ४ स्त्रिया. ५ खिडक्यांमधून. ६ स्त्रियांच्या पायांच्या
 रगांनीं. ७ प्रमथादि करून शिवाचे जे सेवक ते. ८ एक नदी.

जातांही तूं इतर समयीं या महाकालिं, पाहीं, ।
 मेघा, येई तरणि उदया तोंवरी तेथ राहीं ॥
 पूजाकालीं स्तविं शिवपदां गर्जनौदुंदुभीनें ।
 पावो तूझे स्तनित फल गा शंभुच्या पूजनानें ॥ ३८ ॥
 पादन्यासीं मधुर रशना काढिती नाद ज्यांच्या ।
 नानारत्नीं विलसतिं करीं चामरेंही, ज्यांच्या ॥
 त्या वेश्यांचीं वदनकमलें म्लान होतीं श्रमानें ।
 त्वद्दृष्टीनें बघतिल तुला त्या अलिभ्रू सुखानें ॥ ३९ ॥
 संध्यारक्तें असितपटलें नृत्यकालीं शिवाचे ।
 व्यापीं हस्तां विलसत असे कीं जपापुष्प साचें ॥
 त्याची इच्छा हरिं धरुनि हें नागचर्मस्वरूप ।
 तें होशी खचित गिरिजाप्रीतिभावानुरूप ॥ ४० ॥
 गेहा जातां बहुघनतमीं राजमार्गीं दिसेना ।
 येणें वीजे करुनि दिवटी मार्ग दावीं स्त्रियांना ॥
 जी भासे कीं खचित निकर्षीं कर्षित स्वर्ण-रेखा ।
 भीतिग्रस्ता स्तनित करुनी भेडवीं ना, सुरेखा ॥ ४१ ॥

१ महाकालेश्वरास. हें उज्जनीजवळ एक विख्यात शिवप्रस्थान आहे. २ गर्जनारूपी दुंदुभीनें. ३ पाय ठेवितांना. ४ मेखला. ५ सायंतेजानें लाल झालेलें. हें पटल याचें विशेषण. ६ सो-न्याच्या कसोटीचा जो पाषाण त्यावर. ७ सुवर्णाची रेख.

होतां श्रांता बहु विलसनें वीज कांता सुकांत ।
 सौधाग्रीं जा प्रिय सहचरी घेउनीया निवांत ॥
 वा जीमूता, रवि उगवतां राहता मार्ग चालें ।
 कार्यामध्ये नसति अपुल्या मित्र मंदावलेले ॥ ४२ ॥
 त्या वामांचे जल नयनिंचें खण्डिता ज्या पतींनीं ।
 व्हावें शांत त्वरित, रविचा मार्ग टाकीं म्हणोनी ॥
 येई जेव्हां रवि कमलिनीनेत्र हस्तीं पुसाया ।
 येतां त्यांचे पथिं तंव तथा कोप ये, मेघराया ॥ ४३ ॥
 गंभीरेचे, सुभग तव तें रूप, अभ्यंतरांत ।
 बिंबे तेव्हां अनुपम तिचे सौख्य होई मनांत ॥
 मत्स्यांचें तें विलसन जलीं होइ-ती या मिषानें ।
 भ्रूक्षेपार्ते करिल-रत तूं हो तिच्याशीं सुखानें ॥ ४४ ॥
 क्रीडायोगें गलित केंटिचे तीररूपी, जलाचे ।
 वस्त्रा वेतोभुजि धरिल ती तें हरीं तें तियेचें ॥
 जाणें तूझें कठिण दिसतें या स्थलाहूनि मातें ।
 जो शृंगारीं निपुण जन तो सोडि कां या छियेतें ! ॥ ४५ ॥
 त्वद्ब्रूष्टीनें सुरैभित मही श्वास टाकी, सुवास ।
 तेणें ज्या ये, गजगण पिती गर्जुनीया जयास ॥

१ राहिलेला. २ अंतःकरणांत. ३ खेळतां खेळतां. ४ कमरे-
 वरील. ५ सुवासित.

यत्संयोगे पिकति वनिचीं उंबरें, खास तूतें ।
 ने वाहोनी पवन असला देवपूर्वा गिरीतें ॥ ४६ ॥
 संरक्षाय विबुधपतिचें सैन्य ज्या शंकरानें ।
 निर्मायेलें, प्रखररविला लाजवी जो प्रभेनें ॥
 राहे तेथें शिवसुत सदा स्कंद; त्या पुष्पराजि ।
 दे; आर्द्रा हो, कुसुमजलदा, व्योमगंगाजलें जी ॥४७॥
 तेजस्वी तें गलित नगि त्या बँह वाही जयाचें ।
 पुत्रप्रेमें कमल गिरिजा टाकुनी कर्णि साचें ॥
 होतीं ज्याचीं सरस नयनें शुभ्र चंद्रप्रभेनें ।
 त्या वहीतें अतिसुखदशा नाचवीं गर्जितानें ॥ ४८ ॥
 या देवाला पुजुनि अपुला मार्ग चालावयाला ।
 लागें; तूझ्या त्यजितिल भयें सिद्धवामा पथाला ॥
 त्वन्मार्गीची सुरभितनयैरक्तजाता विलोकीं ।
 गंगा पावे उगम असला रंतिदेवामुळें कीं ॥ ४९ ॥

१ देवगिरी हा पर्वत उज्जनी व चंवळा नदी यांचे मध्ये
 कोठें तरी असावा असें वाटतें. येथें कार्तिकस्वामीचें देवालय
 आहे. २ इंद्राचें. ३ पीस. ४ पार्वती. ५ रंतिदेवानें यज्ञांत
 गाईच्या वासरांचा वध केल्यामुळें त्यांच्या रक्तापासून उत्पन्न
 झालेली. हें गंगा याचें विशेषण. या ठिकाणीं गंगा या शब्दाचा
 अर्थ सामान्य नदी हा व्यावयाचा.

मोठी गंगा असुनि दुरुनी चंबला ती कृशांगी ।
 भासे;—भेटें तिजसि विलसे जी बहू पाण्डुरंगी ॥
 तीचे मध्यीं गगनग तुझा पाहुनी रंग नील ।
 भूदेवीचा समजतिल ते हार मध्येंद्रनील ॥ ५० ॥
 जातां तूतें दशपुरपुरीं तीसि ओलांडुनीया ।
 सभ्रूक्षेपीं असित नयनीं शुभ्ररक्त स्त्रिया या ॥
 पाहातील प्रमुदित—मनें नेत्र तें भासतील ।
 त्यांचे तूतें अलिसम, घना, कुंदपुष्पावरील ॥ ५१ ॥
 ब्रह्मावतीं गमन करितां तूं कुरुक्षेत्र पाहीं ।
 जेथे पूर्वीं रणिं हरविलें कौरवां पाण्डवांहीं ॥
 ज्या क्षेत्रीं कीं नृपति वधिला अर्जुनें वर्षुनीया ।
 बाणां, जैसें कमल सलिला वर्षुनी, मेघराया ॥ ५२ ॥
 टाकोनीया रुचिर रमणीलोचनांकां सुरा ते ।
 बंधुप्रेमें रणविमुख तो लांगली पी जलातें ॥

१ चंबल नांवाची नदी. पूर्वीं हीस चर्मण्वती असें ह्मणत.
 २ हा प्रांत दृषद्वती व सरस्वती या दोन नद्यांचे मध्ये असून
 विकानेरच्या पूर्वेस आहे. ३ याच मैदानांत पूर्वीं मराठे व
 अफगाण यांच्यांत मोठी लढाई झाली होती. ४ रेवतीचे नेत्र
 जीत विंबले ती. हें सुरा याचें विशेषण. ५ बळराम.

होतें सारस्वत, पिउनि तें होइं शुद्धांतरंग ।
 वाहेरोनी दिसशिल पुढें मात्र तूं कृष्णरंग ॥ ५३ ॥
 गंगाद्वारीं हिमनगसुता जान्हवी त्वां पहावी ।
 मार्गींची जी सगरतनया स्वर्ग-सोपान दावी ॥
 जी चंद्रातें धरुनि अलकां वीचिहस्तीं शिवाचे ।
 फेनीं हांसे भ्रुकुटिरचने पाहुनी पार्वतीचे ॥ ५४ ॥
 प्यावें हीचें जल विमलसें इच्छुनी हें मनांत ।
 पश्चा^३र्धातें सुरक^४रिपरी वांकवीसी नभांत ॥
 तेव्हां छाया तव सलिलिं या नीलवर्णा पडेल ।
 जी संयोगासमचि यमुनाजान्हवीच्या दिसेल ॥ ५५ ॥
 कस्तूरीचे हरिण वसुनी ये शिलां जेथ वास ।
 गंगेचा जो जनक, धवला ये हिमें कांति ज्यास ॥
 जाऊनी त्या हिमनगशिरीं घे विसांवा सुखानें ।
 भासे नंदी नग बुडविलें शृंग^५ पंकीं जयानें ॥ ५६ ॥
 वातायोगें सरल तरुचे स्कंध^६ घांसोनि जेथ ।
 पेटे अग्नी, जळति चमरीपुं^७च्छसंघात तेथ ॥

१ सरस्वतीचें. २ लाटारूपी हातांनीं. ३ मागील अर्ध्या
 भागास. ४ ऐरावताप्रमाणें. ५ चिखलांत. ६ शाखा. ७ वन-
 गाईंचा पुच्छसमुच्चय.

तोयोत्सर्गे विपुल शमवीं शैलदावानलाते ।
 वा साधूच्या, वध फल विपत्शांति हें, संचितांतें ॥५७॥
 तूझ्या अंगावरि वनपशु क्रुद्ध होवोनि येती ।
 लेषानें ते परि निपतनें देह भंगोनि घेती ॥
 वर्षावातें विपुल करुनी भेडवीं तूं तयांतें ।
 प्रारंभातें फल नच जया तो न पावे जयातें ॥ ५८ ॥
 पाषाणीं तूं चरणपदवी शंभुची तेथ पाहीं ।
 तीच्या भोतीं क्षणभर फिरें पूजिती जी मुनीही ॥
 ती पाहोनी जगिं लय अघें पावतीं भाविकांचीं ।
 तत्सामर्थ्ये शिवगणपदप्राप्ति होतेच साची ॥ ५९ ॥
 वातें पूर्णा मधुर करिती वेणुपंक्ती निर्नाद ।
 भावें गाती शिवजय तिथें किर्नरी त्या, पयोद ॥
 गर्जोनीया गिरिकुहरिं या तूं मृदंगस्वनास ।
 काढीं; होई त्रिपुरपतिचें साग्र तें गान खास ॥ ६० ॥
 जावें कौचां बघुनि दिसले ते चमत्कार कोठें ।
 ज्यातें झालें भृगुर्पतिचिया सायकीं रंध्र मोठें ॥

१ वृष्टीस. २ पदन्यास किंवा पदचिन्ह. ३ गापें. ४ ध्वनि.
 ५ गंधर्वांच्या स्त्रिया. ६ शिवाचें. ७ हिमालय पर्वताचे अनेक
 शिखरांपैकीं हें एक आहे. ८ परशुरामाच्या. परशुराम शिवाजवळ
 कैलास पर्वतावर धनुर्विद्या शिकत असे. त्यानें कौच नामक

हंसद्वारांतुनि मग अशा जा पथा उत्तरेचे ।
 विष्णुश्यामांबुजचरण-सा बंधनीं त्या बलीचे ॥ ६१ ॥
 जासी तेव्हां चढुनि वरतीं पाहिं कैलासशैल ।
 राहीं तेथें; अमरलैलनादर्श कीं जो विशाल ॥
 ज्या लंकेशें करिं उचलिलें, पाहतां शुभ्र ज्याचीं ।
 शृंगें व्योमीं प्रतिदिन गमे हासपंक्ती शिवाची ॥ ६२ ॥
 येतां जो तूं असित अससी अंजनैचे समान ।
 त्या शैलाचे शिरिं धवल जो हस्तिदंतासमान ॥
 तो, जीर्मूता, स्तिमितनयनीं होइल प्रेक्षणीय ।
 घेतां स्कंधीं हलधर जसा नीलवस्त्रासि होय ॥ ६३ ॥
 काढोनीया अहिवलय तें पार्वतीतें धरोनी ।
 हस्तीं शंभू वधशिल पुढें चालतांना तिथोनी ॥

शिखराला बाण मारून मारून एक जंगी विवर पाडलें. त्यासच हंसद्वार ह्मणतात. यांतून हंस खालीं येतात.

१ विष्णूनें वामनावतारांत सगळें त्रिभुवन तीन पावलांत व्यापून टाकून बळी नांवाच्या दैत्यास पाताळांत घातलें. या ठिकाणीं मेघास विष्णूच्या काळ्या पायाची उपमा दिली आहे. २ देवस्त्रियांचा आरसा. ३ काजळाप्रमाणें. ४ मेघा. ५ सर्पकंकण.

क्रीडेसाठीं मणिशिखरिं; तै स्तंभवोनी जलातें ।
 सोपानाचा पथ तयिं तया होइं आरोहणातें ॥ ६४ ॥
 ग्रीष्मीं जातां अमरवनिता कंकणीं टोंचितील ।
 कारंजाचे परि जल तुझ्या अंगिचें काढितील ॥
 व्हावी तूझी त्वरित सुटका तेथुनीया म्हणोनी ।
 त्या नारीतें श्रुतिपरुषशा भेडवीं गर्जितांनीं ॥ ६५ ॥
 हेमाब्जे हीं जयिं उगवतीं पी तया मानसाचे ।
 तोया; होईं पटल मुखिचें दिव्य ऐरावताचे ॥
 वातें कल्पद्रुमदलतती हालवीं अंशुकाला ।
 जैसें, तेथें रिझविं करुनी चित्त अत्यंत लीला ॥ ६६ ॥
 अंकीं जैसी युवति पतिचे त्यापरी जी विराजे ।
 कैलासांकीं बघशि अलका त्यक्तगंगांशुका जे ॥
 वर्षाकालीं घनचय तिचे मस्तकीं लोंबतील ।
 तेव्हां मुक्ताग्रथित वनिताकेश ते भासतील ॥ ६७ ॥

१ कर्णकठोर अशा. २ सुवर्णकमळें. ३ वस्त्राला. ४ कुवे-
 राची राजधानी. ही उत्तरेस हिमालय पर्वतावर आहे असें
 पुराणावरून समजतें. ५ टाकिलें आहे गंगारूपी वस्त्र जीनें. हें
 अलकेचें विशेषण. ६ भेडांचा समुदाय.

मेघाचे अलकेस प्रयाण.

[उत्तरार्ध.]

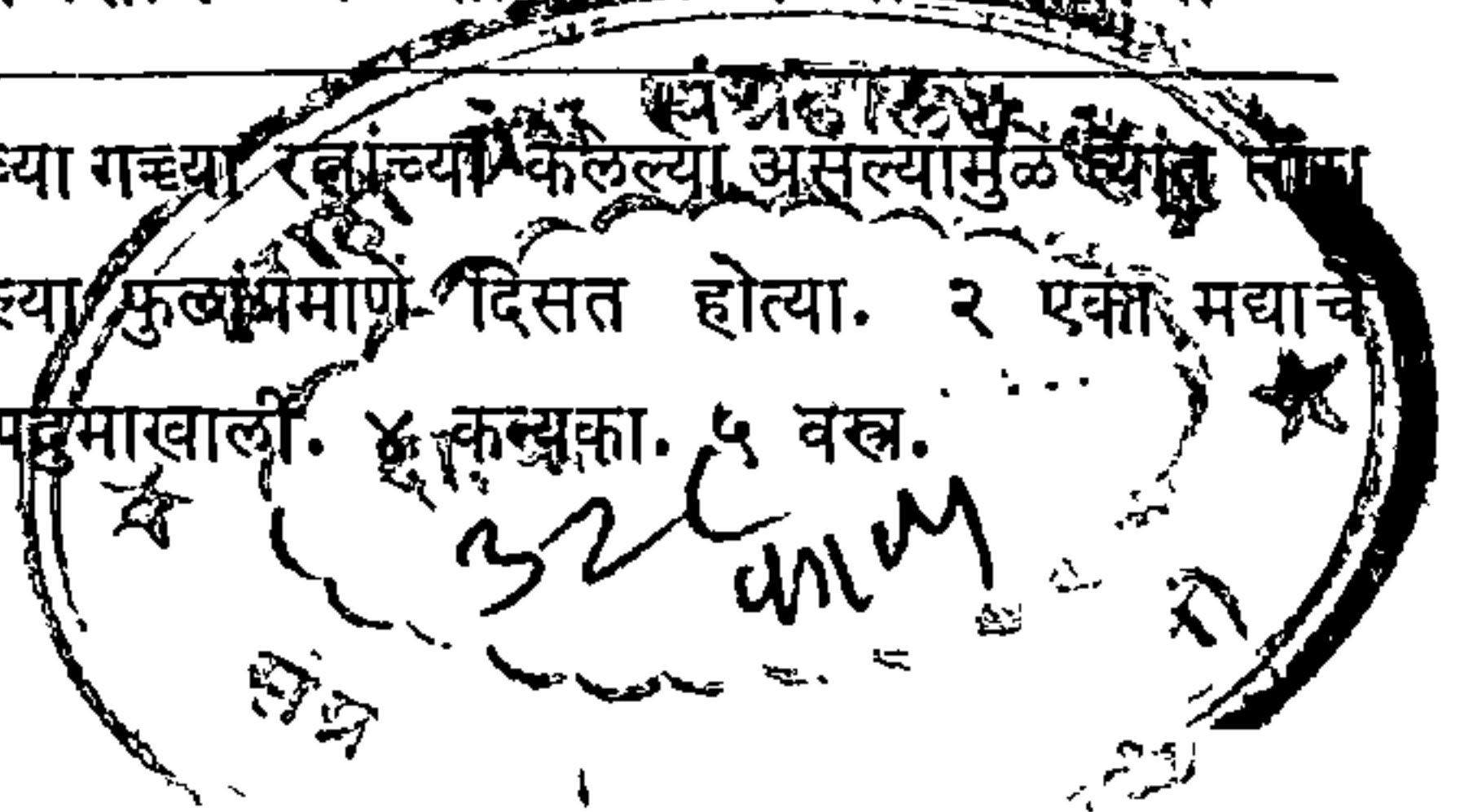
(मंदाक्रांतावृत्त.)

तूं गंभीरध्वनि; युत तशीं तीं मृदंगस्वनांहीं; ।
तीं रत्नांनीं युत; सज्जल तूं; उच्च तूं उच्च तींही ॥
रंगांनीं तीं सुवक; धनुनें तूं; तिथें सुंदरी कीं ।
विद्युत् तूझ्या जवळि-तुजशीं तुल्य हॅम्यें विलोकीं ॥६८॥
हातीं पद्मे, कुंटिल अलकीं कुंदपुष्पें, मुखास ।
लोघ्राचें तें रज पसरुनी पाण्डुता आणि खास ॥
चूडापांशीं कुरवक नवें कर्णि तैसें शिरीष ।
वामा ऐशा दिसतिल, खुले भांग नीपें विशेष ॥ ६९ ॥
या उद्देशीं तरु फुलुनिया गुंगती तेथ भुंगे ।
काश्चीहंसा फुलुनि डुलती पद्मिनी वातसंगें ॥

१ मृदंगनादांनीं. २ जलमय. ३ इंद्रधनुष्यानें. ४ प्रासाद.
५ कुरळे. ६ वेणीमध्ये. ७ प्रदेशीं. ८ हंस आहे कांची
म्हणजे मेखला ज्यांची अशा पद्मिनी.

पिच्छीं तेथें शिखि सुबकशा तांडवातें करीती ।
 मेघा, सारे शशिविलसनें रम्य ते भाग होती ॥ ७० ॥
 आनंदें ये सलिल नयनीं ना दुज्या कारणानें ।
 नोहे दूजा ज्वर मदनची दूर जो हो रतीनें ॥
 नोहे कज्जा प्रणयकलहावांचुनी तेथ अन्य ।
 त्या लोकांना वय विदित ना यौवनाहूनि अन्य ॥ ७१ ॥
 जेथें तारा कुसुमसमशा विंबुनी भासताती ।
 रत्नच्छायाविलसित अशा मंदिरीं यक्ष जाती ॥
 कांतासंगें; रतिफल तिथें स्वादु कल्पद्रुमाचें ।
 प्राशोनीयां रमति तुजसे वाद्यनादांत साचे ॥ ७२ ॥
 गंगातोयें बहुशिशिरसा वाहतो जेथ वात ।
 बैसोनीया सुरतरुतळीं चित्त होई प्रशांत; ॥
 तीरीं ऐशा कनकमयशा बालुकेमार्जि रत्नें ।
 रम्या बाला लपविति कुणी शोधिताती प्रयत्नें ॥ ७३ ॥
 थेट्ठेमाजीं सहज निरिची गांठ गेली सुटोनी ।
 तेणें झाला शिथिल पॅट तो ओढिला जो करांनीं ॥

१ मंदिरांच्या गच्छ्या रत्नांच्या कलल्या असल्यामुळे त्यांत त्या
 विंबून पसरलेल्या फुलांप्रमाणे दिसत होत्या. २ एका मद्याचे
 नांव. ३ कल्पद्रुमाखाली. ४ कल्पका. ५ वस्त्र.

प्रेमें नाथें; ललितवनिता लाजुनी मालवाया ।
 दीपा जाती निजकरिं बहू चूर्ण घेऊनि वाया ॥ ७४ ॥
 घेऊनीया इतर तुजसे भेघ वाता सहाय ।
 प्रासादींच्या बहुत करिती रम्य चित्रां अपाय ॥
 येतां शंका तंव मनिं तयां जालमार्गांतुनीया ।
 चोरुनीया, त्वरित पळती धूपसे, आत्मकाया ॥ ७५ ॥
 कांतांसंगें बहुत रमतां ज्या दृढालिंगनांनीं ।
 ग्लानी ये त्या मणि हरुनिया तंतुजालांवरोनी ॥
 त्यांच्या माळा मग निजगळां अर्पिताती सुखानें ।
 वा जीमूता, द्रव बहुत कीं ये ज्यां चांदण्यानें ॥ ७६ ॥
 यक्षशाचें स्तुतिपर असें गान गंधर्व गाती ।
 प्रेमालापीं; कधिच विलया द्रव्यराशी न जाती ॥
 तेथें कामीजन तरुण हे अप्सरा घेउनीया ।
 वैभ्राजाख्या उपवनिं, घना, नित्य जाती रमाया ॥ ७७ ॥
 मंदारार्चीं सुरभिकुसुमें तेथ वेण्यांमधोनी ।
 होतीं भिन्न त्वरितं गमनें स्वर्णपद्मे गळोनी ॥

१ भुकटी (गुलाल). २ छतांवरून. ३ वैभ्राजनांवाच्या.
 ४ कल्पतरुचीं. ५ भरभर चालण्यानें.

कर्णातूनी पडति; तुटती रत्नहार स्तनींचे ।
 प्रातःकाळीं गमनपथ हे दाविती कामिनींचे ॥ ७८ ॥
 राहे तेथें शिव निजसखा राहतो यक्षराज ।
 येणें ओढी तयिं नच भयें चाप तो कामराज ॥
 त्याचे कार्या तरिहि करिती कामिनींचे कटाक्ष ।
 जे तीव्रत्वे अचुक, जलदा, भेदिती कामिवक्ष ॥ ७९ ॥
 नाना वस्त्रें, सुरभिकुसुमें, स्वादु मयें वहूत ।
 जेणें भारी मधुर ललनालोचनापांग होत, ॥
 लाक्षारंग प्रतिदिन पदां योग्य लावावयास, ।
 नानारत्नें, सुरतरु तिथें एकला दे स्त्रियांस ॥ ८० ॥

१ धनुष्य. २ मदन. शिवानें यास मार्गें जाळिल्याची प्र-
 सिद्धीच आहे. ३ मूळ संस्कृत कवितेंत कांहीं ठिकाणीं “य-
 स्याम्” व इतर ठिकाणीं “यस्मिन्” असे पाठ आहेत. जेथें
 ‘यस्यां’ हा पाठ असेल, तेथें तें सर्वनाम अलका शब्दावद्दल
 आहे हें उघडच आहे. जेथें दुसरा पाठ असेल, म्हणजे ‘य-
 स्मिन्’ असा असेल त्या ठिकाणीं तें सर्वनाम वैभ्राज नांवाचें एक
 शिवाचें वाह्योद्यान आहे त्याचेवद्दल असलें पाहिजे, हेंही स्पष्ट
 आहे. कोणताही पाठ असला तरी म्हणण्यासारखा कांहीं फरक
 दिसून पडत नाही. ही अडचण न पडावी म्हणून त्या पाठाचें
 भाषांतर या ठिकाणीं तिथें या शब्दांत केले आहे.

नोहे माझे धनपतिगृहापासुनी गेह दूर ।
 आहे ज्यातें सुरपति^१धनूसारिखें चारु^२ दार ॥
 तत्सान्निध्यीं कुसुमित असे बालमंदार^३; त्याला ।
 पाहीं, हस्तीं मम रमणिने पुत्रसा वाढवीला ॥ ८१ ॥
 यत्सोपाना मरकतशिला रम्य ऐशा तळ्यांत ।
 पाहीं ताजीं विकसित अशीं स्वर्णपद्मे^४ बहूत ॥
 आला वर्षासमय तरिही हंसपंक्ती तयांत ।
 राहे प्रेमें; परि जवळिंच्या मानसा ते न जात ॥ ८२ ॥
 त्याच्या तीरीं कनककंदलीयुक्त संभोगशैल ।
 आहे, ज्याचें रचित शिर तें इंद्रनीलीं विशाल ॥
 विद्युत्संगें वघुनि तुजला आठवे तो क्षणांत ।
 मेघा, माझ्या प्रिय रमणिला आवडे जो बहूत ॥ ८३ ॥
 पाहीं तेथें कुरवकतती माधवीकुंज जींत ।
 रक्ताशोकें सदल बकुलें शोभतो कीं नितान्त ॥
 इच्छा एका मम रमणिच्या वामपादांबुजाची ।
 तैशी दूर्ज्या^५ बहुतचि असे तन्मुखींच्या सुरेची ॥ ८४ ॥

१ इंद्रधनुष्याप्रमाणें. २ सुंदर. ३ त्याचे जवळ. ४ लहान
 कल्पवृक्ष. ५ ज्याच्या पायन्यांना. ६ पाचेची चिरेबंदी. ७ सोन-
 केळींनीं युक्त असा. ८ फार. ९ अशोकाची अशी प्रसिद्धि आहे

नानारत्नीं खचित असला पिंजरा तेथ आहे ।
 त्याचे मध्ये कनकमयशी रूष्टि ती एक, पाहें ॥
 रात्रीं तेथें सतत अमुचा मित्र वैसे मयूर ।
 नाचे कांताकणितवैल्यीं तालिं तीचे समोर ॥ ८५ ॥
 या चिन्हांचें स्मरण, जलदा, स्वांतरीं ठेविं तूं कीं ।
 तैशीं द्वारावरि लिखित तीं शंखपद्मं विलोकीं; ॥
 शोधीं ऐसें मम सदन जें मद्रिणें शून्य भासे ।
 सूर्याभावीं कमल कधिं कां सांग मातें विकासे ? ॥ ८६ ॥
 होवोनीया कल्लभ, पुढती जाइं पूर्वोक्त शैल ।
 त्याचे शृंगीं बसुनि चपळीं-दृष्टि तूझी विशाला ॥
 फेंकीं अंतर्भवनिं अमुच्या त्या स्थलापासुनीया ।
 खद्योताचे परि चमकते जी नभीं, मेघराया ॥ ८७ ॥

कीं त्याचे खोडास स्त्रियांनीं लाख मारिली असतां त्यांस फुलें
 येतात. १० बकुलाचीही त्याचप्रमाणें अशी प्रसिद्धि आहे कीं
 त्याचे मूळावर स्त्रियांनीं मद्याच्या गुळण्या केल्या असतां त्यास
 पुष्कळ फुलें येतात.

१ काठी. २ ज्यांत प्रियेच्या हस्तकंकणांचा आवाज होत
 आहे असा. हे तालिं याचें विशेषण. ३ हत्तीचा छावा. ४ वि-
 द्युत् । च तूझी दृष्टि.

आहे श्यामा युवति सुदती, पक्कविंवाधरा जे ।
 नाभी निम्न, स्तन नत जिचे, जी मृगाक्षीच साजे ॥
 श्रोणीभारें गजगति धरी, क्षामें तो मध्य जीचा ।
 ब्रह्मं ऐसा अजुनि न दुजा निर्मिला देह साचा ॥ ८८ ॥
 आहे माझा असुचि दुसरा, थोडकें बोलते जे ।
 कांतावीणें निशिदिनिं झुरे चक्रवाक्परी जे ॥
 वर्षाकाळीं दिवस गणतां जाहली जी कृशांगी ।
 ती, जीमूता, कृश कमलिनी अन्य भासेल रंगीं ॥ ८९ ॥
 नेत्रां, आली रडुनि रडुनी सूज, माझे प्रियेचे ।
 उष्णच्छ्वासें बहुत सुकले रक्त ते ओष्ट जीचे ॥
 तीचे वक्त्रीं अलक रुळती, टेंकती गाल हातीं ।
 भासे मेघावृतशशिपरी म्लान माझी सती ती ॥ ९० ॥
 ये दृष्टीला तव मम सखी देवता पूजितांना ।
 किंवा माझें कृशतनु असें चित्र तें काढितांना ॥
 कीं मैनेला पुसत असतां पिंजऱ्यापाशिं तेथ ।
 कां गे माझा प्रियतम तुला आठवे प्राणनाथ ? ॥ ९१ ॥

उत्संगीं वा मलिनपटलीं आत्मवीणा प्रिया ते ।
 ठेवोनीया मजविषयिंचीं सुस्वरीं गाइ गीतें ॥
 येतां नेत्रीं जल मग तयें तार जाई भिजून ।
 वस्त्रें टाकी पुसुनि; तिजला आठवे ना स्वतान ॥९२ ॥
 किंवा कांता दिवस विरहीं लोटलेले कळाय ।
 मोजी पुष्पें प्रतिदिन पुन्हां भूवरी ठेवुनीया ॥
 मत्संगातें अनुभवि, मला आणुनी कीं मनांत ।
 वामांच्या या कृतिच पतिच्या विप्रयोगांत होत ॥ ९३ ॥
 कार्यामध्ये सदिनि दिवसा काळ लोटी कसाही ।
 रात्रीं भारी विरह तिजला त्रास देईल, पाहीं ॥
 जागी राहे अवनिर्शयनीं; सौख्य होईल कैचें ? ।
 मत्संदेशें तिज सुखविण्या जा गवाक्षीं गृहाचे ॥ ९४ ॥
 एका अंगीं निजुनि विरहग्रस्त जी नित्य रात्रीं ।
 कंठी काळा कृश विधुर्कलेसारखी चारु-गात्री ॥
 गेली पूर्वी क्षणिं मजसवें रात्र नाना विलासीं ।
 दीर्घा झाली खचित विरहें कष्टदा ती तयेसी ॥ ९५ ॥

१ मांडीवर. २ मळलें आहे वस्त्र ज्यावरील अशा. हें उ-
 त्संगीं याचें विशेषण. ३ वियोगांत. ४ भूशय्येवर. ५ खिडकींत.
 ६ चंद्रकलेसारखी.

जालांतूनी शिशिर शशिची चंद्रिका आंत वेंचे ।
 पूर्वप्रेमें बघुनि तिकडे, दृष्टि तें मागुती घे ॥
 कांता; दुःखें सजल नयनें ती दिसे झांकितांना ।
 साभ्राकाशीं जणुं कमलिनी जी मिटेना फुलेना ॥ ९६ ॥
 उष्णच्छासें अधर सुकले, म्लानता ये मुखातें ।
 साध्या स्नानें अलक रुळती वक्त्रिण गागें करी ते ॥
 “होवो स्वप्नीं मम कंशितरी भेट” वांछी असें ते ।
 शोकें होतां सजल नयनें ये न निद्रा तयेतें ॥ ९७ ॥
 गुंफी हस्तीं प्रथम दिवशीं जी फुलांवीण साधी ।
 सोडाय्याची प्रमुदितमनें संपतां शाप आधीं ॥
 गालीं ये जी, अयमितनखीं सारितांना कराहीं ।
 वेणी, मेघा, बघशिल तिला, रुक्ष जी होय पाहीं ॥ ९८ ॥
 काढोनीया स्वतनुवरच्या सर्वभूषा कृशांगी ।
 फेंकूनीया मृदुल तनुला भूवरी, दुःख भोगी ॥
 नेत्रांतूनी अंविरत तुझ्या वाहती अश्रुपूर ।
 आर्द्रात्म्याला सतत, जलदा, ये दया कीं अपार ॥ ९९ ॥

१ शिरे. २ आभाळ आलें असतां. ३ वाढलेलीं आहेत
 नखें ज्यांचीं अशा. हें कराहीं याचें विशेषण. ४ वाजूला
 करितांना. ५ एकसारखे.

जाणे, मित्रा, मजवरि करी त्वत्सखी प्रेम कैसें ।
 यासाठीं मीं प्रथम विरहीं वर्णिलें तीस ऐसें ॥
 माझी भार्या म्हणुनि वदतीं हें असें ना म्हणावें ।
 प्रत्यक्ष त्वां खचित, जलदा, काय आहे पहावें ॥ १०० ॥
 रुद्धा दृष्टी कुटिल अलकीं, अंजनावीण राहे ।
 मद्यत्यागें भ्रुकुटिचलना विस्मरे खास पाहें ॥
 तो, देखोनी तुज, रमणिचा वाम नेत्र स्फुरेल ।
 मीनक्षोभें प्रचलित अशा पद्मसा जो गमेल ॥ १०१ ॥
 जीमूता, जो सरसकदलीस्तंभसा गौर रंगें ।
 मुक्ताजाला बहुपरिचिता टाकि दुर्दैवयोगें ॥
 संभोगान्तीं मम करिं असे योग्य संवाहना, तो ।
 हो वामोरुं प्रचलित, पहा, जो नखांका न घेतो ॥ १०२ ॥
 त्या कालीं ती बहुत असतां मग निद्रासुखांत ।
 गर्जे ना तूं प्रहरभर वा; शांत राहीं नितांत ॥
 येतां स्वप्नीं अवचित करीं घातलेली प्रियेची ।
 कंठाभोंतीं मम दृढ मिठी ती सुटोनाच साची ॥ १०३ ॥
 शिंपोनीया जलकण तयीं वात हो शीत ज्यांनीं ।
 जागी तीतें करिं अभिनवीं मालतीच्या फुलांनीं ॥

जालीं तूतें सचपेल अशा विस्मयें पाहतां ते ।

धैर्यानें तूं स्तनित करुनी सांग ऐसें तयेतें ॥ १०४ ॥

“जाणें स्नेही प्रिय जलद मी, साध्वि, तूझ्या पतीचा ।

आलों तूझ्या जवळिं धरुनी ध्यानिं संदेश त्याचा ॥

मद्रंभीरध्वनि परिसतां श्रान्त सारे प्रवासी ।

सोडायतें निजरमणिची वेणि जाती गृहासी” ॥१०५॥

या वाणीतें परिसुनि, घना, हर्ष होईल तीतें ।

सत्कारी ती तुज बहु जशी जानकी मारुतीतें ॥

आनंदें ती कुशल पतिचें आयके त्वन्मुखींचें ।

साध्वी मानी समंचि पतिचे संगसंदेश साचे ॥ १०६ ॥

देऊनीया कथितवचना मान माझ्या वहुत ।

सांगें तीतें “तव पति वसे रामगिर्याश्रमांत ॥

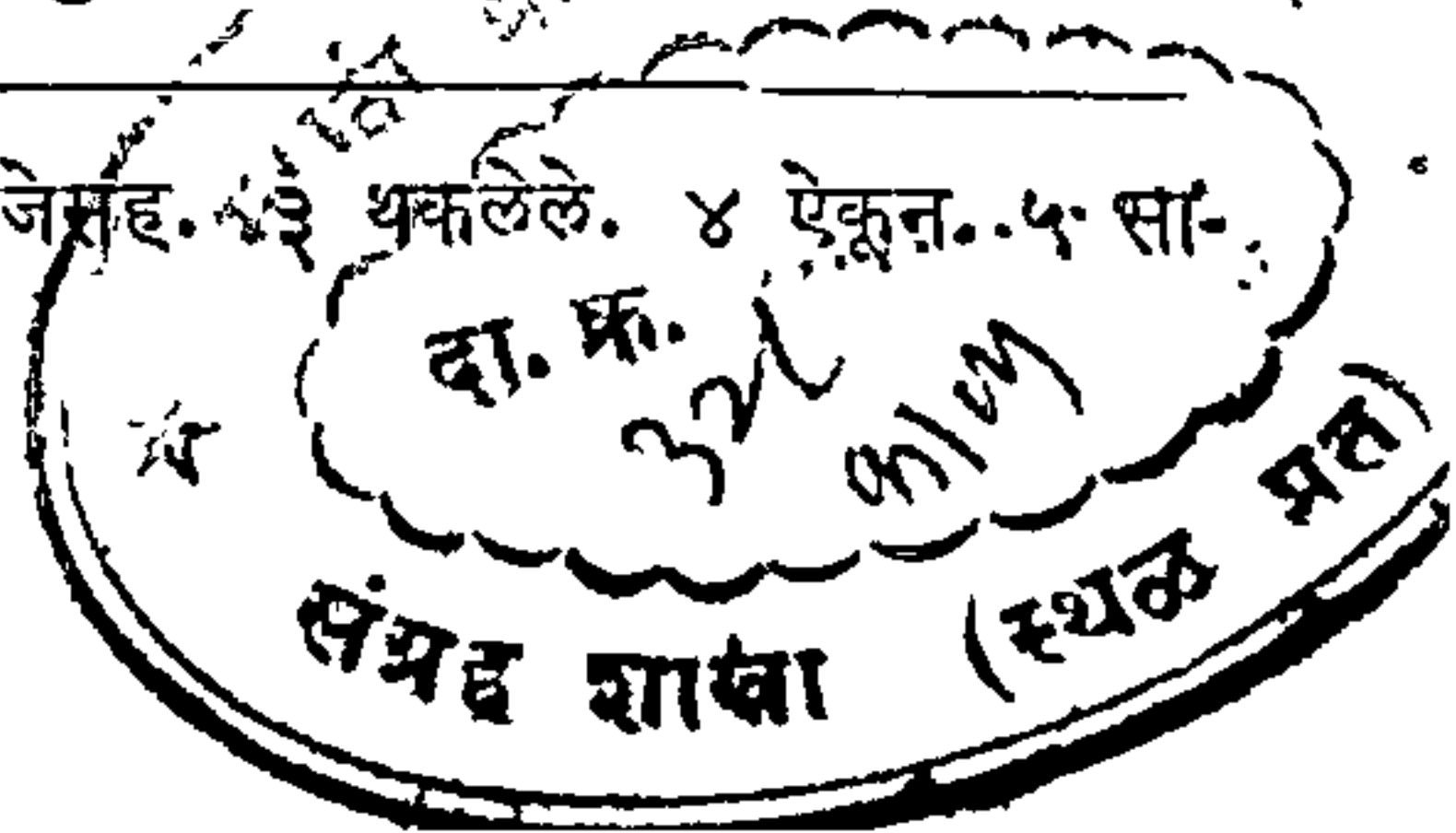
तेथोनी तो कुशल विरहग्रस्त तूझें विचारी ।

पृच्छा ऐसी विपदिं पतिता वाटते सौख्यकारी ॥ १०७ ॥

अंगें झाला बहु कृश तुझा नाथ तूझ्यापरीगे ।

औत्सुक्यातें धरुनि तुजसा तप्त होई अंगें ॥

१ खिडकींत. २ वीजेसह. ३ थकलेले. ४ ऐकून. ५ सा-
रखेच. ६ कामानें.

उष्णोच्छ्वासा तुजपरि करी, त्वत्परी अश्रु ढाळी ।
 आहे ऐसें सम उभयतां दुःख एकाच काळीं ॥ १०८ ॥
 एकायाचें खचित असतें बोलणें जें सख्यांनीं ।
 कानीं लागे तुजसि कथण्या चुंवनाशा धरोनी ॥
 तूतें तो लद्रमण न दिसे; ऐकुं ये ना त्याची ।
 वार्ता; वाणी तरि तुज कथी मन्मुखें तो रसाची ॥ १०९ ॥
 'वेलीमध्ये तनु, चपलसे नेत्र तूझे मृगींत ।
 वक्त्रच्छाया शशित, कच ते वर्हभारांत होत ॥
 वीचीमध्ये प्रतनुनदिचे गे तुझे भ्रूविलास ।
 कोठें कांहीं दिसत समता-ना परी पूर्ण खास' ॥ ११० ॥
 पाषाणीं मी प्रणयकल्लेहें क्रुद्धसें चित्र तूझे ।
 काढोनी लच्चरणकमलीं ठेवितों शीर्ष माझे ॥
 तों अश्रूनीं भरुनि नयनें कांहीं मातें दिसेना ।
 चित्रींचाही विधिस अमुचा संग तो साहवेना ॥ १११ ॥
 देण्यासाठीं तुजसि सखये घट्ट आलिंगनातें ।
 आकाशीं मीं भुजं पसरिले, पाहुनी स्वप्निं तूतें; ॥

१ कलापांत. २ लाटेंत. ३ लहान नदीचे. ४ प्रेमकलहानें.

तैं येवोनी द्रव मम, पहा, देवतांना बहूत ।
 अश्रू मुक्ताप्रभ तरुदलीं गाळिती ते वनांत ॥ ११२ ॥
 जो छेदोनी दलपुट, पहा, देवदारुद्रुमाचे ।
 तत्क्षीरानें सुरभित असा वाजुला दक्षिणेचे ॥
 वाहे, मी त्या शिशिरपवना देइ आळिगनातें ।
 कल्पूनी हें, प्रियतम सखे, स्पर्शिलें त्वां तयातें ॥ ११३ ॥
 जावी कैशी निघुनि रजनी दीर्घ एका क्षणांत ।
 कैसी पावे लय दिवसिंची उष्णता ही नितांत ॥
 येई ऐसें मम मनिं तधीं तें वृथाशा धरोनी ।
 होतें दुःखी सखिंरहित जें विप्रयोगव्यथांनीं ॥ ११४ ॥
 लोटी धैर्यें अखिल दिन मी तर्क नाना करोनी ।
 तूंही सोडीं भय, निजमनीं मत्सुखाशा धरोनी ॥
 कांते, लोकीं वद बहुसुखी कोण दुःखी बहूत ।
 'चक्रन्याया अनुसरति गे सौख्यदुखें जगांत' ॥ ११५ ॥
 टाकोनीया भुजगशयना विष्णु बैसे उठोनी ।
 तों तूं राहीं कशितरि चतुर्मास नेत्रां मिटोनी ॥

१ मोत्यांप्रमाणें आहे कांति ज्यांची असे. हें अश्रु याचें
 शेषण. २ त्यांच्या दुधानें. ३ मन. ४ सखिवियुक्त.

शापान्तीं गे पुरवुं अपुलें कोड सारें मनींचें ।
 नाना क्रीडा करुनि शरदीं सुप्रकाशीं शशीचे ॥ ११६ ॥
 पूर्वीं कंठीं मम दृढ मिठी मारुनी झोंपलीस ।
 तें मोठ्यानें रडत उठुनी तूं, प्रिये, बैसलीस ॥
 झालें काय त्वरित पुसतां हांसुनी बोललीस ।
 केली मातें तुझि सत्रत हें पाहिलें स्वप्निं खास ॥११७॥
 या चिन्हानें मम कुशल गे वाटतें जाणशील ।
 खोळ्या वृत्तें उडुं भरंवसा दे न माझ्यावरील ॥
 'मित्रत्वाचा विलय विरहीं होइ' हें बोलतात ।
 जी जी वस्तु प्रिय परि तयीं प्रेम वाढे बहूत" ॥११८॥
 आश्वासूनी प्रथमविरहग्रस्त कांतेस तेथें ।
 येई, भेदी शिववृष जया, त्या नगोहूनि येथें ॥
 घेई संगें कुशल तिथुनी चिन्हही, चेघराया ।
 प्रातःकुंदासम शिथिलशा जीविता वांचवाया ॥ ११९ ॥
 स्वीकारीलें कथितवचना काय तूझ्या सख्याचें ।
 देणें प्रत्युत्तर न अथवा या तुला मद्रुचाचें ॥

१ हौस. २ कैलासपर्वताहून. ३ बरोबर. ४ प्रातःकाळच्या
 कुंदपुष्पाप्रमाणें.

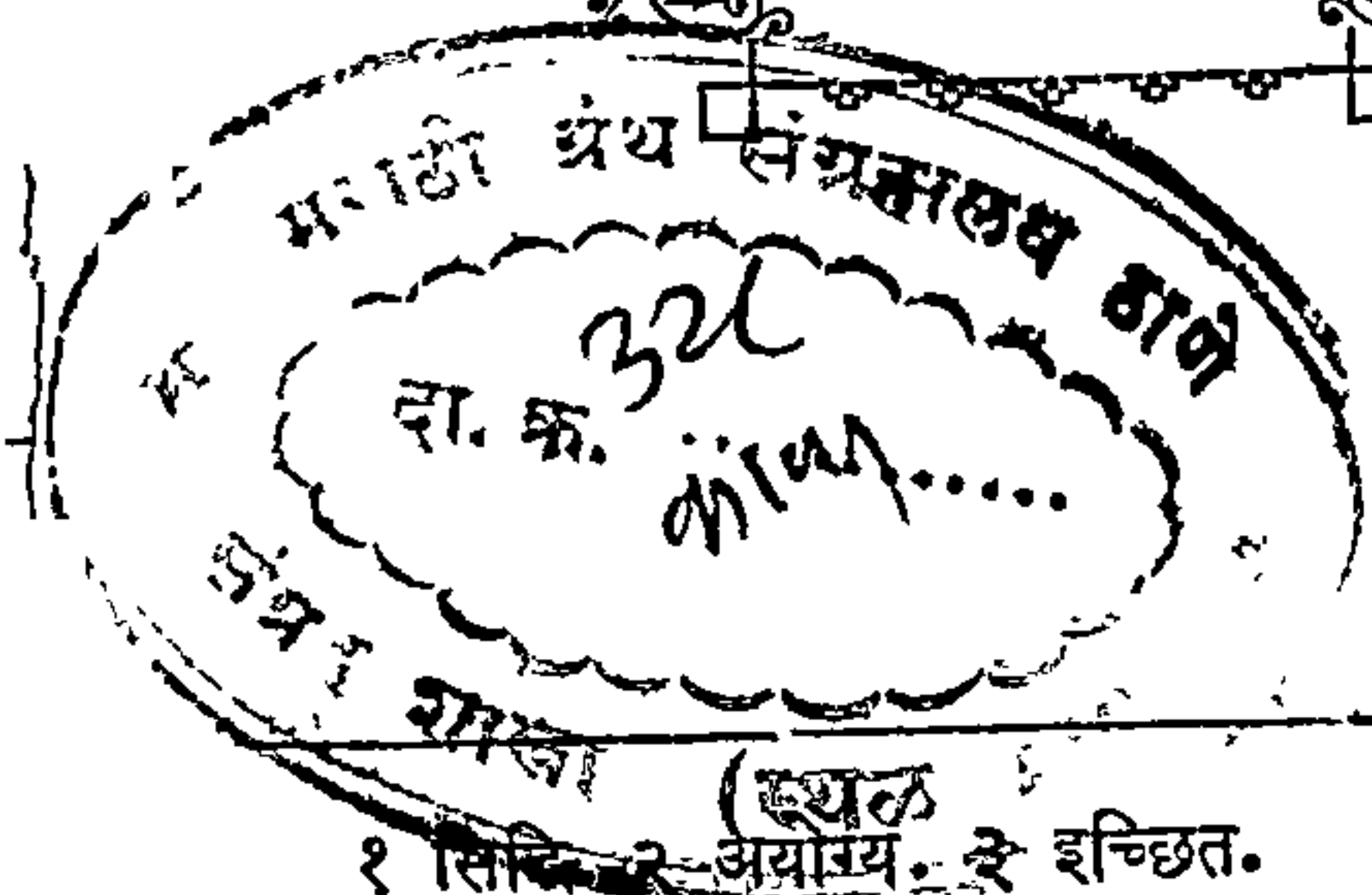
शब्दावीणें सफल करिशी याचना चातकांची ।
 साधु प्रत्युत्तर गणिति हें पूर्णता वांछिताची ॥ १२० ॥
 सांगायातें अनुचितं तुला कार्य हें खास ठावें ।
 मित्रत्वे वा सद्यमतिने पूर्ण तें त्वां करावें ॥
 वर्षाकाळीं अभिमत पुढें धुंडिं तूं देशभाग ।
 होवो तूझा क्षणभरहि ना विद्युतेरीं वियोग. ॥ १२१ ॥

REF BK-0000328

REFBK-0000328

समाप्त.

का. ४८२

हाकाचे अलंकार प्रकाश

अथवा

हाकावि श्रीकालिदास यांचे मेघदूत नामक
काव्याचे समवृत्त व समश्लोकी
मराठी भाषांतर.

ग्रंथकार

गंगाधर गोविंद दामले,

वास्तव्य अकोले (वन्हाड).

स. ८६७ च्या २५ व्या अंकाप्रमाणे नांदून सर्व हक्क
नेमिचे आहेत.

REFBK-0000328

REFBK-0000328

छापखाना.

नापातर केली
सोडून दिली आहेत

इज करून घेण्यासारखे नाही.

प्रस्तावना करण्याचा माझा

किंमत

प्रस्तावना.

प्रस्तुत काव्य कविकुलगुरु श्रीकालिदास यांचे मेघदूत नामक एका शृंगाररसप्रचुर काव्याचें प्राकृतांत रचिलेले समवृत्त व समश्लोकी असें भाषांतर आहे. मूळ काव्याप्रमाणें याचेही पूर्वार्ध व उत्तरार्ध असे दोन भाग करण्यांत आले आहेत. प्रकृत ग्रंथाची मूळ काव्याशीं जितकी म्हणून जुळणी सोप्या भाषेंत वसवितां आली तितकी ती वसविण्यांत येऊन कोठेंही रसहानि व अर्थोत्तर होऊं न देण्याचा वराच यत्न केला आहे. समवृत्त व समश्लोकी भाषान्तर करण्यांत बऱ्याचशा अडचणी येतात हें याच काव्यावर झालेल्या इतर समवृत्त व समश्लोकी भाषांतरांच्या अल्प अद्येवरून तेव्हांच ध्यानांत येईल. एकाच वृत्तांत व एकाच पंक्तींत मूळकवितेचें रसहानि व अर्थहानि न होऊं देतां अंहुब चित्र व ठविणें किती कठीण काम आहे हें ज्यांनीं दि यांनीं म्हणून आज त्या काव्याचीं तशीं भाषांतरें केलीं आहेत किंवा करीत असतां मधेंच सोडून दिलीं आहेत त्यांनाच माहीत; इतरांस तें सहज कळून येण्यासारखें नाहीं. प्रकृत काव्याची अशा तऱ्हेची प्रस्तावना करण्याचा माझा

अर्पणपत्रिका.

श्रीकालिदासकविची कृति ही लहान
आहे तरी सुरसिकीं बहु तीस मान
ती प्राकृतीं करुनियां रघुनाथपायीं
वाहीं रवीस लघु धत्तुरसें उपायीं.

गंगाधरशर्मा
नाक
री

प्रस्तावना.

प्रस्तुत काव्य कविकुलगुरु श्रीकालिदास यांचे मेघदूत नामक एका शृंगाररसप्रचुर काव्याचें प्राकृतांत रचिलेले समवृत्त व समश्लोकी असें भाषांतर आहे. मूळ काव्याप्रमाणें याचेही पूर्वार्ध व उत्तरार्ध असे दोन भाग करण्यांत आले आहेत. प्रकृत ग्रंथाची मूळ काव्याशीं जितकी म्हणून जुळणी सोप्या भाषेंत वसवितां आली तितकी ती वसविण्यांत येऊन कोठेंही रसहानि व अर्थांतर होऊं न देण्याचा वराच यत्न केला आहे. समवृत्त व समश्लोकी भाषान्तर करण्यांत बऱ्याचशा अडचणी येतात हें याच काव्यावर झालेल्या इतर समवृत्त व समश्लोकी भाषांतरांच्या अल्प अल्पेवरून तेव्हांच ध्यानांत येईल. एकाच वृत्तांत व एकाच पंक्तीकांत मूळकवितेचें रसहानि व अर्थहानि न होऊं देतां अंहुब चित्र व ठविणें कित्ती कठीण काम आहे हें ज्यांनीं ज्यांनीं म्हणून आज त्या काव्याचीं तशीं भाषांतरे केलीं आहेत किंवा करीत असतां मधेंच सोडून दिलीं आहेत त्यांनाच माहीत; इतरांस तें सहज कळून येण्यासारखें नाहीं. प्रकृत काव्याची अशा तऱ्हेची प्रस्तावना करण्याचा माझा

हेतु हाच कीं शब्दांस शब्द पाहणारे जे लोक आहेत त्यांना काव्यपरीक्षण करितांना वरील गोष्ट ध्यानांत आणावी.

प्रस्तुत ग्रंथांत कांहीं कांहीं शब्दांचे अर्थ दिले असून प्रसंगविशेषीं प्राचीन व अर्वाचीन स्थळांची जुळणी घातलेली आहे. कित्येक ठिकाणीं कांहीं गोष्टींचा संदर्भ दाखविला आहे.

प्रकृत काव्य आमचे वडील बंधु कै० रा. रा. रणनाथराव दामले बी. ए. यांस बंधुप्रेमानें अर्पण केले आहे हे मागे अर्पणपत्रिकेंत सांगितलेंच आहे.

आतां आमची कृति मूळकाव्याशीं कितपत उतरली आहे हे पाहण्याचें आमचें काम नसून तें मार्मिक काव्यपरीक्षक आहे. काव्यपरीक्षण करितांना वर प्रस्तावनेंत सांगितलेल्या गोष्टींबरोबर प्रस्तुत ग्रंथकाराचा ग्रंथकर्ता या ग्रंथाच्या पुढें येण्याचा हा पहिलाच प्रसंग आहे हीही गोष्ट वाचकवर्गानें ध्यानांत आणावी अशी त्यास सविनय प्रार्थना करून आजची ही संक्षिप्त प्रस्तावना आम्ही येथेंच पुरविली करितों.

गंगाधर गोविंद दामले

संविधानक.

हिमालय पर्वतावर अतिशय सुंदर, रमणीय व धनसंपन्न अशी एक अलका नांवाची नगरी असून तेथे कुबेर नांवाचा राजा राज्य करीत असे. त्याचे पदरीं असणाऱ्या एका यक्षाकडून, हा स्वतःच्या स्त्रीशीं फारच आसक्त असल्यामुळे एके दिवशीं स्वामिसेवेत सहजच थोडे दुर्लक्ष्य झाले आणि यामुळे त्याचे धन्यास राग येऊन त्यानें त्याला जिच्याशीं तूं संसक्त होऊन स्वामिसेवा चुकलास त्या तुझ्या स्त्रीचाच तुला वर्षपर्यंत वियोग होवो' असा शाप दिला. या शापाने तो दुःखित होत्साता फिरत फिरत जनस्थाना-अवळील म्हणजे नाशिकाजवळील रामगिरि नांवाच्या पक्का पर्वतावर असणाऱ्या आश्रमांत येऊन राहिला. त्याचे आपल्या स्त्रीवर फारच अप्रतिम प्रेम असल्यामुळे त्याला विरहदिवस बरेच कष्टप्रद वाढू लागले. अशा दुःखमय स्थितीत त्यानें कसे तरी तेथे आठ महिने काढिले. पुढे वर्षाकाळ प्राप्त झाल्यावर रानांतून भटकत असतां एके दिवशीं सहज त्याचे एका टेंकडीकडे लक्ष्य गेले. तेथे

चहून त्याने सुंदर असा एक मेघ पाहिला व त्यास सचेतन समजून त्याचे कडून आपले प्रियेस निरोप पाठविला. याप्रमाणे यक्षाने मेघास दूत केल्यामुळे महाकवि श्रीकालिदास यांनीही या काव्यास मेघदूतच नांव दिले.

या काव्याचे पूर्वार्ध व उत्तरार्ध असे दोन भाग केले आहेत. पूर्वार्धात जनस्थानापासून तो थेट हिमालय पर्वतावरील अलकानगरीपर्यंत जाणाऱ्या मार्गावरील पुराणप्रसिद्ध गावे, नद्या, पर्वत वगैरे अनेकविध रमणीय स्थलांचे अति मनोवेधक रीतीने सुरस वर्णन आणिले आहे; व उत्तरार्धात अलका नगरीचे तेथील यक्षमंदिराचे उत्कृष्ट रीतीचे वर्णन, यक्षास्त्रीची विरहकाळची अवस्था, व सरतेशेवटीं तिचे पाठविलेला निरोप या सर्व गोष्टी फारच सुरस रीती सांगितल्या आहेत. याप्रमाणे मूळ काव्याचे हे संविधान असून अर्थात तेच आमच्या प्रतिकृतिग्रंथांत आलेले आहे.

ग्रंथकार.

REFBK-0000328

REFBK-0000328

अभि!

श्री.

रा. रा. बाल गंगाधर टिळक,

बी. ए. एल् एल्. बी.

यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांनी केलेले मेघ-
दूतांचे समश्लोकी मराठी भाषांतर मी वाचून पाहिले.
रा. दामले यांची कविता सरळ असून तीत प्रसाद हा
गुण बराच साधला आहे. मेघदूतासारख्या काव्याचे
त्याच वृत्तांत समश्लोकी भाषांतर करणे किती कठीण
आहे हे लक्षांत आणिले असतां रा. दामले यांचा हा
पहिला प्रयत्न चांगला साधला आहे असे मला वाटते.
असाच प्रयत्न जर रा. दामले हे पुढे चालू ठेवितील
तर त्यांचे हातून मराठी पद्यग्रंथांत चांगली भर
पडण्याचा संभव आहे.”

ता० ३।२।०६.

रावबहादूर चिंतामण विनायक वैद्य,

एम्. ए. एल् एल्. बी.,
लेट चीफ़ जस्टिस, ग्वालेर.

यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांचें मेघदूताचें समश्लोकी समवृत्ती मराठी भाषांतर मीं पाहिलें. भाषांतर फार उत्तम झालें आहे असें मला वाटतें. बहुतेक मूळांतील सर्व मजकूर एकाच श्लोकांत आला असून शब्दरचना मधुर आहे व संस्कृतप्रचुर असली तरी ती दुर्बोध नसून मराठी भाषेचा हा एक अलंकार आहे असें मला वाटतें.”

मुंबई, ता० २६ जानेवारी सन १९०६.

श्री.

रा. रा. महादेव राजाराम बोडस,

एम्. ए. एल् एल्. बी.

यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांनीं केलेलें कालिदासकृत मेघदूताचें समवृत्त व समश्लोकी मराठी भाषांतर वाचून पाहिलें. भाषांतर मूळांतील अर्थ न

सोडतां बरेंच शब्दशः केलें असूनही कविता सोपी, वाक्यरचना सरळ व शब्दयोजना होतां होईल तों शुद्ध मराठी करण्याचा प्रयत्न केला आहे तो फार चांगला साधला आहे. मूळांतील प्रसाद व माधुर्य हे गुण भापांतरांत पुष्कळ अंशानें उतरले आहेत. व त्यामुळें प्रतिकृति या नात्यानें हें मराठींत चांगल्या प्रतीचें काव्य गणिलें जाईल. रा. दामले यांचा हा पहिला प्रयत्न असूनही चांगला वठला आहे. तेव्हां त्यांनीं हा काव्यव्यासंग पुढें चालू ठेविल्यास पुढें महाराष्ट्र कवितेला ते चांगल्या प्रकारची भर घालू शकतील असें वाटतें. त्यांच्या या प्रथम प्रयत्नास काव्य-रसिकांची पूर्ण सहानुभूति मिलेल अशी पूर्ण आशा आहे.”

मुंबई, ता० २ फेब्रुआरी १९०६.

FROM:—GANESH SHRIKRISHNA KHAPARDE,
Esqr. B. A., L.L. B. Amraoti (Berar).

MY DEAR DAMLE,

“ I have gone through the manuscript forwarded by you and feel delighted to

state that the *Marathi rendering of Meghaduta* is, indeed, *very good*. It is very difficult to get the whole of a *Kalidas'* verse into vernacular metre of the same type, on account of the great suggestivity of the former, and the burdensome nature of the rhyme in the latter; and I am glad to see you have succeeded *very well*."

(28 th, January 1906.)

श्री.

डॉ० मोरेश्वर गोपाळ देशमुख,

बी. ए. बी. एस्. सी. एम्. डी.

यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांणीं मेघदूत काव्याचें मराठींत समश्लोकी केलेलें भाषांतर मीं वाचून पाहिलें. यांतील पद्यें चांगलीं साधलीं आहेत. मूल काव्यांतील रसही भाषांतरांत बराच उतरला आहे. क्लिष्टपणा व दूरान्वय पुष्कळ कमी आहे. या काव्यांत प्रसादगुणही बऱ्याच अंशानें दृष्टीस पडतो. एकंदरीनें हा भाषांतराचा प्रयत्न अभिनंदनीय आहे असें मला वाटतें.”

मुंबई, ३ फेब्रुवारी १९०६.

रा. रा. दामोदर गणेश पाध्ये, एम्. ए.

प्रिन्सिपाल, गोकुळदास तेजपाळ हायस्कूल, मुंबई.
यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांनीं मेघाचें अलकेस प्रयाण या नांवाचें केलेलें प्रसिद्ध मेघदूत काव्याचें भाषांतर पाहिलें. वाचून आनंद झाला. ग्रंथकार तरुण आहेत व त्यांचा हा पहिला प्रयत्न आहे. तशांत समश्लोकी भाषांतर करणें कठीण आहे. तरी मूळचा मुख्य अर्थ न जातां रा. दामले यांच्या कविता प्रसादयुक्त झाल्या आहेत. संस्कृत शब्द व समासांचें प्राचुर्य असूनही दिलेला मराठी वेप एकंदरीनें शोभेळ असा आहे.”

ता० २९ जानेवारी सन १९०६.

श्री.

रा. रा. हरी महादेव भडकमकर बी. ए.,

संस्कृत प्रोफेसर, बुइल्सन कॉलेज, मुंबई.

यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांचें मेघदूताचें मराठी कवितारूप भाषांतर पाहिलें. भाषा शुद्ध आहे. संस्कृत

कवींच्या त्यांतल्यात्यांत कालिदासाच्या उक्तीचें कवितारूप भाषांतर करणें बरेंच कठीण. त्यांतून समवृत्त समश्लोकी तर फारच विकट. तेव्हां अशा प्रयासांत मूलांतील कित्येक शब्द जसेच्या तसेच राखावे लागतात व काव्यही कांहींसें दुर्बोध होतें, हा अनुभव सार्वत्रिक आहे. सबब अशा ग्रंथाचें परीक्षण करितांना सुबोधत्वावर व उक्तीचे सरळपणावर फारसें लक्ष्य राखून चालत नाहीं. अशा प्रकारें विचार करितां सदर भाषांतर एकंदरीनें बरें आहे असें मला वाटतें, व मोरोपंतादि कवि वाचण्याची ज्यांना संवय झाली असेल अशा मराठी वाचकांस याचा उपयोग होईल असें माझे मत आहे.”

गिरगांव, ता. १७/१/०६.

रा. रा. विनायक सखाराम घाटे,

एम्. ए.

अॅक्टिंग संस्कृत प्रोफेसर, एल्फिन्स्टन कॉलेज,
मुंबई.

यांचे कडूनः—

रा. गंगाधरपंत दामले यांच्या मेघदूत काव्याच्या समवृत्त व समश्लोकी प्राकृत भाषांतरांपैकीं बऱ्याच

कविता वाचून पाहिल्या त्या सर्वही अति उत्कृष्ट साधल्या आहेत असें मला वाटते. जरी कांहीं कांहीं ठिकाणीं संस्कृतशब्दांच्या प्राचुर्यामुळे किंचित् क्लिष्टतेचा भास होतो, तरीपण एकंदरींत संस्कृतप्राकृतांचें मिश्रण योग्य प्रमाणानें झालें असल्यामुळे महाराष्ट्रकवितावधूस प्रौढ, उदात्त व मनोहर स्वरूप प्राप्त झालें आहे.

रा. दामले यांची:—

“कविता कविचित्तातें तोपवुनीयांच राहिली नाही ।
अकविमनातें हरिते, जशि वृष्टी सुखवि उच्चलीनांही” ॥

ता० २ फेब्रुवारी १९०६.

रा. रा. वामन रामचंद्र जोशी, बी. ए.,

यांचे कडून:—

मेघाचें अलकेस प्रयाण—“हे महाकवि श्रीकालिदास यांचें मेघदूत नामक काव्याचें समवृत्त व समश्लोकी प्राकृत भाषांतर रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले, यांनीं केलेलें मीं वाचून पाहिलें. हा यत्न सुरेख साधला असून या पुस्तकांसारखीं पुस्तकें झाल्यानें मराठी वाङ्मयांत चांगली भर पडणार आहे. स्वभाषेला उन्नतावस्थेला आणण्याचे प्रयत्न ही एक उत्कृष्ट प्रकारची देशसेवाच आहे.

state that the *Marathi rendering of Meghaduta* is, indeed, *very good*. It is very difficult to get the whole of a *Kalidas'* verse into vernacular metre of the same type, on account of the great suggestivity of the former, and the burdensome nature of the rhyme in the latter; and I am glad to see, you have succeeded *very well*."

(28 th, January 1906.)

श्री.

डॉ० मोरेश्वर गोपाल देशमुख,

बी. ए. बी. एस्. सी. एम्. डी.

यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांणीं मेघदूत काव्याचें मराठींत समश्लोकी केलेलें भाषांतर मीं वाचून पाहिलें. यांतील पद्यें चांगलीं साधलीं आहेत. मूल काव्यांतील रसही भाषांतरांत बराच उतरला आहे. क्लिष्टपणा व दूरान्वय पुष्कळ कमी आहे. या काव्यांत प्रसादगुणही बऱ्याच अंशानें दृष्टीस पडतो. एकंदरीनें हा भाषांतराचा प्रयत्न अभिनंदनीय आहे असें मला वाटतें.”

मुंबई, ३ फेब्रुवारी १९०६.

रा. रा. दामोदर गणेश पाध्ये, एम्. ए.

प्रिन्सिपाल, गोकुळदास तेजपाळ हायस्कूल, मुंबई.
यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांनीं मेघाचें अलकेस प्रयाण या नांवाचें केलेलें प्रसिद्ध मेघदूत काव्याचें भाषांतर पाहिलें. वाचून आनंद झाला. ग्रंथकार तरुण आहेत व त्यांचा हा पहिला प्रयत्न आहे. तशांत समश्लोकी भाषांतर करणें कठीण आहे. तरी मूळचा मुख्य अर्थ न जातां रा. दामले यांच्या कविता प्रसादयुक्त झाल्या आहेत. संस्कृत शब्द व समासांचें प्राचुर्य असूनही दिलेला मराठी वेप एकंदरीनें शोभेळ असा आहे.”

ता० २९ जानेवारी सन १९०६.

श्री.

रा. रा. हरी महादेव भडकमकर बी. ए.,

संस्कृत प्रोफेसर, वुड्सन कॉलेज, मुंबई.

यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांचें मेघदूताचें मराठी कवितारूप भाषांतर पाहिलें. भाषा शुद्ध आहे. संस्कृत

कवींच्या त्यांतल्यात्यांत कालिदासाच्या उक्तीचें कवितारूप भाषांतर करणें बरेंच कठीण. त्यांतून समवृत्त समश्लोकी तर फारच विकट. तेव्हां अशा प्रयासांत मूलांतील कित्येक शब्द जसेच्या तसेच राखावे लागतात व काव्यही कांहींसें दुर्बोध होतें, हा अनुभव सार्वत्रिक आहे. सबब अशा ग्रंथाचें परीक्षण करितांना सुबोधत्वावर व उक्तीचे सरळपणावर फारसें लक्ष्य राखून चालत नाहीं. अशा प्रकारें विचार करितां सदर भाषांतर एकंदरीनें बरें आहे असें मला वाटतें, व मोरोपंतादि कवि वाचण्याची ज्यांना संवय झाली असेल अशा मराठी वाचकांस याचा उपयोग होईल असें माझे मत आहे.”

गिरगांव, ता. १७/१/०६.

रा. रा. विनायक सखाराम घाटे,

एम्. ए.

अॅक्टिंग संस्कृत प्रोफेसर, एल्फिन्स्टन कॉलेज,
मुंबई.

यांचे कडूनः—

रा. गंगाधरपंत दामले यांच्या मेघदूत काव्याच्या समवृत्त व समश्लोकी प्राकृत भाषांतरांपैकीं बऱ्याच

कविता वाचून पाहिल्या त्या सर्वही अति उत्कृष्ट साधल्या आहेत असें मला वाटते. जरी कांहीं कांहीं ठिकाणीं संस्कृतशब्दांच्या प्राचुर्यामुळे किंचित् क्लिष्टतेचा भास होतो, तरीपण एकंदरींत संस्कृतप्राकृतांचें मिश्रण योग्य प्रमाणानें झालें असल्यामुळे महाराष्ट्रकवितावधूस प्रौढ, उदात्त व मनोहर स्वरूप प्राप्त झालें आहे.

रा. दामले यांची:—

“कविता कविचित्तातें तोषवुनीयांच राहिली नाहीं ।
अकविमनातें हरिते, जशि वृष्टी सुखवि उच्चलीनांही” ॥

ता० २ फेब्रुवारी १९०६.

रा. रा. वामन रामचंद्र जोशी, बी. ए.,
यांचे कडून:—

मेघाचें अलकेस प्रयाण—“हे महाकवि श्रीकालिदास यांचें मेघदूत नामक काव्याचें समवृत्त व समश्लोकी प्राकृत भाषांतर रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले, यांनीं केलेलें मीं वाचून पाहिलें. हा यत्न सुरेख साधला असून या पुस्तकांसारखीं पुस्तकें झाल्यानें मराठी वाङ्मयांत चांगली भर पडणार आहे. स्वभाषेला उन्नतावस्थेला आणण्याचे प्रयत्न ही एक उत्कृष्ट प्रकारची देशसेवाच आहे.

८१

प्रस्तुत पुस्तकांत मूळ कवितेचें माधुर्य अर्थहानि होऊं न देतां आणिलेलें आहे. पुस्तक कवीनें आपले स्वर्गवासी विद्वान् बंधु रा. रघुनाथराव यांना प्रेमानें अर्पण केलें ही कवीची योजनाही सहृदयतेची आहे.”

डॉ. अनंत नारायण सांबारे,

एल्. एम्. अँड एस्.

यांचे कडूनः—

रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांसः—

“ आपण कविकुलगुरु श्रीकालिदासाच्या मेघदूताचें ‘मेघाचें अलकेस प्रयाण’ म्हणून मराठींत समश्लोकी भाषांतर केलें आहे तें मीं वाचून पाहिलें. कित्येक श्लोक तर खरोखर चांगलेच उतरले आहेत. एकंदर ग्रंथाच्या अवलोकनानें मला असें वाटतें कीं आपल्या अंगीं काव्य-रचनाशक्ति चांगलीच दृष्टीस पडते. यांकरितां अनेक चांगल्या चांगल्या कवींच्या काव्यांच्या अध्ययनानें व मानवी स्वभावाचें अवलोकन व विश्वनिरीक्षण या तीन गोष्टींच्या साहाय्यानें आपण चांगलेंच काव्य करूं शकाल अशी मला उमेद आहे.”

मेघाचें अलकेस प्रयाण.

(पूर्वार्ध)

[मंदाक्रांता वृत्त.]

कोण्या यक्षा अधिकृतिमदें शाप वर्षान्त झाला ।
स्वामीचा, तो युवति-विरहें वाटला ^४ दीर्घ त्याला; ॥
तें तो गेला विहतमहिमा रामगिर्याश्रमांत ।
जेथें छाया निविड, सलिलें मैथिलीस्नानपूत ॥ १ ॥
काढी कांहीं दिवस विरही दुःखिं तेथें वसून ।
कांताछंदें झुरत असतां मांस गेलें झडून ॥
आषाढाच्या प्रथमदिनिं तो पाहि शैलीं सतोय ।
वप्रक्रीडा-निर्गत करिसा मेघ सुप्रेक्षणीय ॥ २ ॥

१ अधिकाराच्या गर्वेकरून. २ एका वर्षाचा. ३ धन्याचा म्हणजे कुबेराचा. ४ दुर्धर. ५. रामगिरि पर्वतावरील आश्रमांत. हा पर्वत नाशिकाजवळ आहे. ६ दाट. ७ जानकीच्या स्नानांनीं पवित्र झालेलीं. ८ पर्वताच्या तटाशीं टकरा खेळण्यांत आसत असता जो हत्ती त्यासारखा.

होतां त्याच्या पुढति मग जो कौतुकस्थान साच ।
 नेत्रीं आलें जल तरि त्या स्तंभवी तो तसेच ॥
 दृष्टी येतां घन सुखितही अन्यथा-वृत्ति होतो ।
 तेव्हां नाहीं नवल विरही इच्छि कांतारती तो ॥ ३ ॥

येत्या वर्षासमर्थि रमणीप्राण कीं वांचवावा ।
 हा जीमूत स्वकुशल तिला सांगण्या पाठवावा ॥
 या हेतूनें कुटजकुसुमीं पूजुनी मेघ त्यानें ।
 आनंदानें प्रणययुतशा आदरीला वचानें ॥ ४ ॥

धूमज्योतिःसलिलमरुतीं जाहला मेघ कोठें ।
 शक्त प्राण्यांकरविं असले प्रेष्य संदेश कोठें ? ॥
 औत्सुक्ये हें न कळुनि तयें प्रार्थिलें अंबुदातें ।
 जो कामी तो सहजिं न गणी चेतनाचेतनांतें ॥ ५ ॥

प्रार्थीं तूंतें; जनन तव गा पुष्करावर्तवंशीं ।
 इंद्राचा तूं प्रकृतिर्जन कीं कामरूपासि घेशी ॥
 याश्चां झाली अधिगुणकरीं मोर्घे वाटे बरी ती ।
 नीचे केली सफल तरिही निदिता होतसे ती ॥ ६ ॥

१ मेघास. २ प्रधानपुरुष. ३ याचना. ४ गुणिजनांचे
 हातून. ५ विफल.

तूं संतसां शरण; ह्यणुनी मद्रुचातें प्रियेला ।
 सांगें, माझा विरह घडला स्वामिकोपें जयेला ॥
 वाह्यारामीं शशिविलसनें कांतं यक्षेश्वराचें ।
 पाहीं मोठें नगर अलका, स्थान जें मत्प्रियेचें ॥ ७ ॥
 आशेनें त्या पथिकदयिता प्रैत्यये पाहतील ।
 सारोनीया अलक तुजला जें नभीं चालशील ॥
 त्वत्सन्निध्यां परवश जगीं मत्परी जो नसेल ।
 आत्मस्त्रीची कवण विरहीं तो उपेक्षा करील ? ॥ ८ ॥
 वाहोनीया सुखकर तुला वात नेईल मंद ।
 वार्मीं होई बहुरुचिरसा चातकांचा सुनाद ॥
 गर्भाधानोत्सुक समर्थि या हे बलाकासमूह ।
 सेवा तूझी करितिल नभीं निश्चये वारिवाह ॥ ९ ॥
 साध्वी तूझी दिवसगणनीं तत्परा बंधुकांता ।
 पाहीं गेहीं झुरत बसली जी वियोगार्त आतां ॥

१ तापलेल्या किंवा त्रस्त अशा. २ प्रकाशित असें.
 ३ विश्वासानें. ४ केश. ५ तूं सन्निध आला असतां म्हणजे
 वर्षाकाळ आला असतां. ६ डावे वाजूस. ७ यक्षानें मेघास आपला
 बंधु कल्पिल्यामुळे सहजींच त्याची बायको मेघाची वहिनी
 होते. ८ विरहाकुल.

सर्वःपाति प्रणययुतशा पुष्पशा स्त्रीमनास ।
 वाटे रक्षी विरहसमयीं ती दृढाशाच खास ॥ १० ॥
 यत्सामर्थ्ये निखिल धरैणी छत्रयुक्ताचि होते ।
 त्या नादाते श्रवण करितां मानसा जावयाते ॥
 होती उत्कंठित विसदले हंस घेती मुखांत; ।
 आकैलास प्रमुदितमने येति संगे^६ नभांत ॥ ११ ॥
 आलिंगीं या प्रियंगिरिवरा; हा तुझा श्रेष्ठमित्र ।
 रामें याचे तट निजपदीं फार केले पवित्र ॥
 आज्ञा घेई; बहुत अपुला स्नेह हा दावि तूतें ।
 उष्णाश्रूतें चिरविरहजा गालुनी, भेटतां ते^{१०} ॥ १२ ॥
 कष्टी होतां तुज गिरिशिरे आश्रयाला बहूत ।
 होतां मार्गीं कृश बहु नद्या प्यावया तोय शीत^{११} ॥
 या मार्गातें श्रवण करिं तूं; हा प्रवासानुरूप ।
 मागोनी मी कथिन तुजला काय माझा निरोप ॥१३ ॥

१ लगेच नाश पावणारें. २ फुलासारख्या. ३ पृथ्वी.

४ पावसाळ्यांत उगवणारीं जीं छत्रीसारखीं एक प्रकारचीं झाडे
 तीं. या छत्रांनीं जी युक्ता ती छत्रयुक्ता. ५ मानससरोवरास.
 ६ बरोबर. ७ आवडत्या रामगिरि पर्वताला. ८ मैत्री. ९ फार
 दिवसांच्या विरहामुळे उत्पन्न झालेल्या. १० तुला. ११ थंड.

सोडोनीया सैरस-निचुला अद्रिला उत्तरेनें ।
 जासी तेव्हां तुज सुरवधू देखुनी विस्मयाने ॥
 कांतांलागीं वदतिल उडे शृंगे हें वाइ वार्ते ।
 दिङ्नागांचा, तुज वधुनियां, गर्व पावे लयाते ॥ १४ ॥
 नानारंगी बघ धनु असे रत्नकांतीपरी जें ।
 तें जीमूता खचित तव या नील देहीं विराजे ॥
 पिच्छीं जैसा यदुंपति खुले गोपवेषांत, पाहीं ।
 तूंही तैसा दिसशिल नसे किंतु तो यांत कांहीं ॥ १५ ॥
 भ्रूक्षेपाज्ञ प्रणययुत ते क्षेत्रपालांगनांचे ।
 डोळे-हस्तीं कृषि ह्यणुनि ते-देखिती तूज साचे ॥
 वृष्टी मालीं करुनि बहु ज्या कर्षणें ये सुवास ।
 जाई, मेघा, त्वरित-गतिनें तूं पुढें उत्तरेस ॥ १६ ॥

१ ओल्या निचुल वृक्षांनीं ह्य० वेतोवृक्षांनीं युक्त असा.
 हें अद्रिला याचें विशेषण. २ सिद्धांगना. ३ शिखर. ४ रत्न-
 च्छायेप्रमाणें. ५ कृष्ण. ६ कटाक्ष फेंकण्यांत अज्ञ. ७ प्रीति-
 युक्त. ८ शेतकन्यांच्या वायकांचे. ९ शेतकी. १० माल-उंच-
 वट्याचें स्थान. यावरून प्राकृतांत माल हा शब्द निघाला
 असावा. ११. नांगरल्यानें.

तोयासारे^१ बहुत करिशी शान्त दावानलाते^२ ।
 मेघा, माथां धरिल म्हणुनी आम्रकूटाद्रि तूते^३ ॥
 सन्मित्राचे उपकृतिस कीं क्षुद्र ही आठवीतो ।
 कैसा अद्री तुजसि विसरे ? मानसें थोरसा तो ॥ १७ ॥
 ज्या अद्रीचे परिणत-फलीं पाण्डु आम्हीं उपांत ।
 वेणीरूपे^४ चढशि शिखरीं जें तयाचे, नभांत ॥
 तें, जीमूता, अमरमिथुनें बोलती भासताहे ।
 “अद्री पृथ्वीस्तन खचित हा मेघ यन्मध्य आहे” ॥१८
 जेथें कुजीं बहुत रमती भिल्लवामा सुखानें ।
 तेथें वृष्टी करुनि अपुल्या जा पुढें तूं पथानें ॥
 विंव्याद्रीच्या उपलविषमीं पादि रेवां दिसेल ।
 नानारेखां गजतनुपरी जी, पयोदां, खुलेल ॥ १९ ॥
 येई जीतें गजगणमदें वास त्या नर्मदेचें ।
 जम्बूकुंजीं प्रतिहत जिचा वेग पी तोय साचें ॥

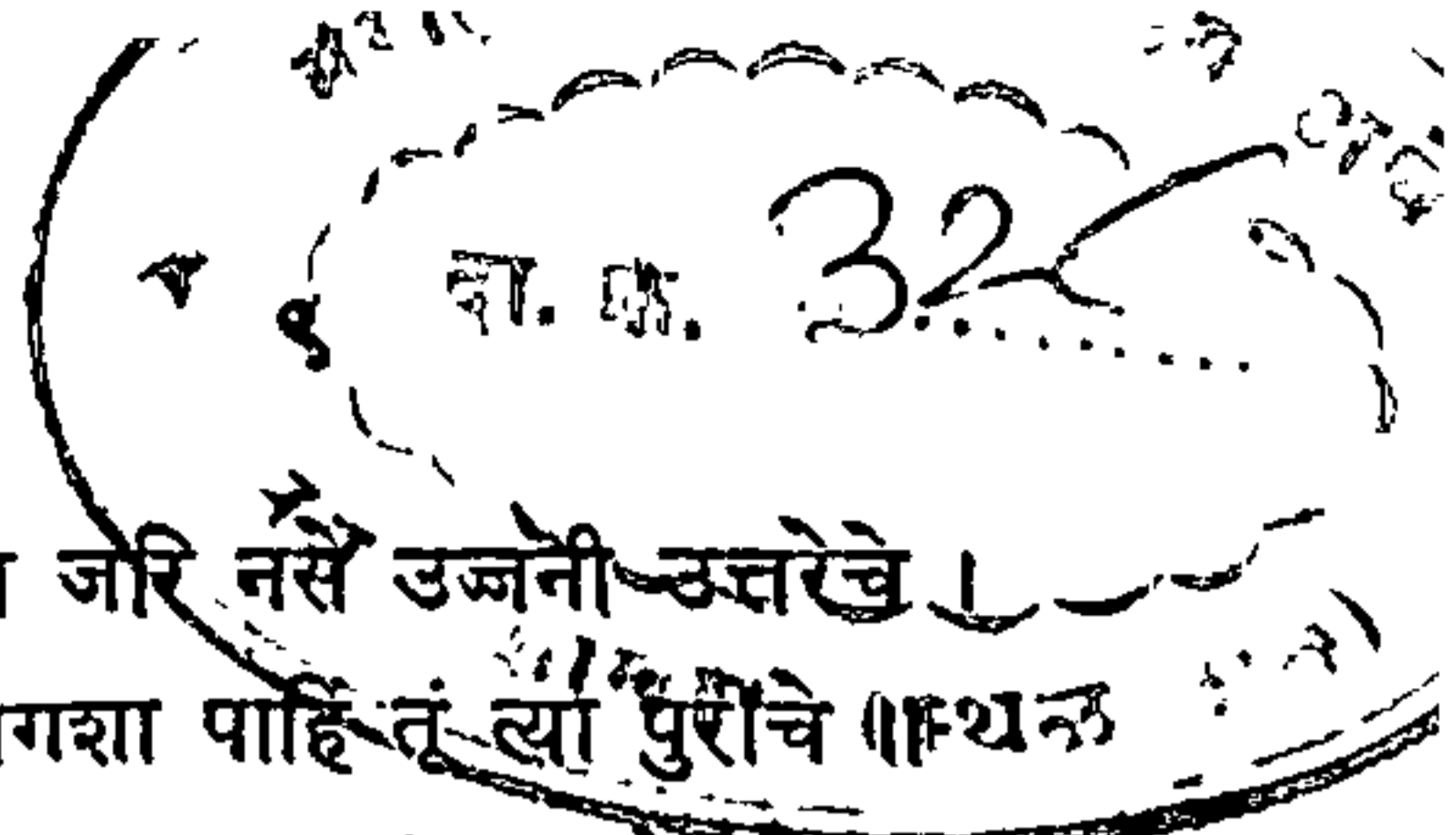
१ पर्जन्यवृष्टि करून. २ डोक्यावर. ३ आम्रकूटपर्वत; हल्लीं
 यास अमरकंटक असें म्हणतात. ४ परिपक्व आहेत फळे ज्यांचीं
 हें आम्हीं याचें विशेषण. ५ आसपासचे भाग. ६ वेणीसारखी
 आकृति धरून. ७ देवांचीं जोडपीं. ८ भिल्लस्त्रिया. ९ खडकाळ.
 १० नर्मदा. ११ अनेक रेषा ज्यावर काढलेल्या आहेत अशी.
 हें गजतनु याचें विशेषण. १२ मेघा.

येतां तूतें गुरुपण नसे शक्त वायू तुलाया ।
 रिक्ता येतें लघुपण तसे गौरवा ना जगीं या ॥ २० ॥
 नीपारूढा हरिते पिवळ्या केसरांतें पहात ।
 रेवातीरीं मुकुलित नव्या कंदली खात खात ॥
 रानीं रानीं सुरभित अशा पृथ्विचा गंध घेत ।
 मेघा, तूझा हरिणगण हे मार्ग कीं दावितात ॥ २१ ॥
 अम्भोबिंदु ग्रहण करितां पाहतां चातकांना ।
 उड्डाणीं ज्या निपुण बघतां त्या बलाकांगनांना ॥
 येतां कर्णीं स्तनित तव तें सिद्धवामा पतीतें ।
 आलिंगोनी खचित, जलदा, मानिती धन्य तूतें ॥ २२ ॥
 माझ्यासाठीं त्वरित निघशी तूं तरी शैलिशैलीं ।
 कालक्षेपा करिशिल जिथें चित्तवृत्ती निर्माली ॥
 केकानादीं तव मति तिथें गुंग होईल साची ।
 या मित्राची स्मृति मग सख्या तूज होईल कैची? ॥ २३ ॥
 आरामांच्या वृत्ति धवलशा केतकीं फुल्ल होती ।
 नीडें वृक्षीं सुखकर अशीं काक ते निर्मिताती ॥

१ जडपणा पक्षीं मोठेपणा. २ हलक्यास पक्षीं मूर्खास.
 ३ हिरव्या. ४ जलबिंदु. ५ उडण्यांत. ६ गर्जित. ७ रमली.
 ८ वागवगिच्यांचीं. ९ कुंपणें. १० घरटीं.

जम्बूवृक्षीं वनतति, घना, होतसें नीलवर्णा ।
 जाया उत्कंठितं दिसति ते हंस येतां दर्शार्णा ॥ २४ ॥
 प्रांताची त्या विदित विदिशा राजधानी असे ही ।
 वाहे जेथे चपलगतिनें वेत्रवल्यापगा ही ॥
 सभ्रूक्षेप प्रमुदित मुखासारिखें तोय तीचे ।
 आस्वादोनी त्वरित, जलदा, कोड फेडीं मनींचे ॥ २५ ॥
 नीचैर्नामा रतिगिरि तिथे; तूं तयीं राहुनीया ।
 पाहीं नीपीं पुलकित जणूं जी दिसे शैलकाया ॥
 जारांसंगे रमति पुरिंच्या पण्यवामा गुहांत ।
 तत्कृत्यांची खचितचि शिला साक्ष देतील त्यांत ॥ २६ ॥
 जातां जातां उपवनि पुढे यूथिकाजालकांतें ।
 सिंचीं तोर्ये नव बहुत जीं देति शोभा वनांतें ॥
 गंडस्वेदा पुसुनि सुकलीं कर्णपद्मे जयांचीं ।
 छायादानें सुखविं वदनें तेथ त्या माळिणींचीं ॥ २७ ॥

१ हा देश विंध्याद्रीच्या लगत असून माळवाप्रांतांतला एक भाग
 असावा. २ भैलसा गांवाचे नांव पूर्वी विदिशा असावे. ३ हल्लीं
 जीस बिटवा नदी म्हणतात ती. ४ कटाक्षक्षेप व हास्य यांनीं
 युक्त अशा मुखाप्रमाणें. ५ क्रीडाशैल. ६ कदंबवृक्षांनीं.
 ७ वेश्या. ८ पाषाण. ९. जाईच्या ताटव्यांस. १० गालांवरून
 वाहणारे घर्माचे ओघळ.

मेघा, तूझ्या पार्थि जरि नसे उज्जनी उचरेचे ।
प्रासादांतें बहुसुभगशा पाहि तूं त्या पुरीचे ॥१५॥
वाटे भीती, नाभि विलसतां वीज, पौरांगनासा ।
त्यांचे नेत्रां जरि न भुलसी व्यर्थ जन्मासि येसी ॥२८॥
काञ्ची जीची कुपितसलिलें शब्दिता पक्षिराजि ।
आर्वतांतें करुनि अपुला नाभि चाले मदे जी ॥
निर्विध्येचें पिउनि जल त्या लाग, मेघा, पथास ।
स्त्रीप्रेमाचें खचित कथितों चिन्ह आहे विलास ॥ २९ ॥
वेण्याकारा धरुनि कृश जी काळ कंठीत आहे ।
पाण्डुच्छाया तव विरहिं हो जीर्णपत्रीं पहा हे ॥
दुःखावस्था, जलधर, तुझे खास सौभाग्य दावी
यासाठीं ती त्यजिल कृशर्ता ती कृति त्वां करावी ॥३०॥

१ राजवाडे. २ कमरपट्टा, मेखला. ३ उसळलेल्या पाण्यानें.
४ मुखरित अशी. ५ पक्ष्यांची पंक्ति. ६ भोंवरा. ७ मेघाचें वि-
शेषण. जीर्णपत्रें आंत पडल्यामुळे जिनें तुझ्या विरहसमयीं पांडु-
वर्ण धारण केला आहे अशी निर्विध्या नांवाची नदी. यावरून
स्त्रियांचे मुखांवर असणारी विरहकाळची पांडुरता चांगली व्यक्त
होते. ८ वाळकेपणा.

जाऊनीया पुढति, जलदा, तूं अवन्तीं विशाला ।
 पाहीं जेथें उदयनकथा वृद्ध सांगे नव्याला ॥
 जे जे येती सुकृतविलयें भूवरी त्या जनाहीं ।
 स्वर्गाहूनी खचित अणिली पुण्यशेषीं पुरी ही ॥ ३१ ॥
 ज्याच्या योगें स्वन पसरती मंजुसे सारसांचे ।
 पद्मामोदप्रसर बहु हो वाहण्यानें ज्याचे ॥
 यत्स्पर्शानें सुरतललनागलानि ती नष्ट होत ।
 वाहे शिप्रानिल पतिपरी जो स्त्रियां सौख्य देत ॥ ३२ ॥
 श्यामा पाचा बहु चहुंकडे कांति फांके ज्यांची ।
 रत्नें शिंपा बहुविध तशी पंक्ति ती पोंवळ्यांची ॥
 पाहोनीया नगरविपणीं तूं मनीं तर्कशील ।
 तोयाहूनी किमपि न दुजे सागरीं सांपडेल ॥ ३३ ॥

१ उज्जनीचे भोंवतालचे देशास अवन्तीदेश असें म्हणत.
 २ उज्जनी. ३ कौशांबी नगरीचा राजा. याचेंच नांव वत्सराज.
 याविषयीं एक अशी गोष्ट आहे. पूर्वीं उज्जनीस प्रद्योत म्हणून
 एक राजा होऊन गेला. त्याचे मुलीचें नांव वासवदत्ता. हिची
 मर्जी उदयनायर वसली आणि तिच्या संगुप्त निरोपामुळे उदय-
 नानें तिला हिरावून नेलें. ४ पुण्य लय पावल्यामुळे. ५ हल्लीं
 जिला क्षिप्रा म्हणतात ती. त्या नदीवरून वाहणारा वात तो
 शिप्रानिळ; हीच नदी उज्जनीची नदी होय.

प्रद्योतांचे सुभग हरिलें वैत्सराजें सुतेला ।
 येथें होती कनकमयशी दिव्य ती तालमाला ॥
 धावे गवें नलगिरि करी स्तंभ उत्पाटुनीया ।
 पांथा होई सुख जनमुखें या कथा ऐकुनीया ॥ ३४ ॥
 सूर्याश्रान्तें बहु हय जिथें स्पर्धित्ती श्यामवर्ण ।
 गंडस्रावें गज तुज्जपरी वर्षित्ती शुभ्रवर्ण ॥
 लंकेशाशीं समारिं लढुनी वीर मोठे अनेक ।
 घेती शोभा जणुं तनुवरी चंद्रहासव्रणांक ॥ ३५ ॥
 जेथें रौमा अलक अपुले वाळवीती धुरांनीं ।
 येवोनी जे, करितिल तुझी पुष्टि, जालांमधोनी ॥
 जेथें नाचे शिखिगण सुखा पावुनी अंतरंगीं ।
 सौधायिणीं त्या विरम वनितापादिरंगीं सुरंगीं ॥ ३६ ॥
 जावें, मेघा नयनसुभगा, पुण्य शंभुस्थलीतें ।
 सत्कारीती गण गणुनि ते स्वामिकंठप्रभेतें ॥
 वामास्त्रानें सुरभिजल हो गंधर्वत्यापगेचें ।
 जेथें होई सुरभिपवनें धूत उद्यान साचें ॥ ३७ ॥

१ उज्जनीस पूर्वीं होऊन गेलेला एक राजा. २ उदयनानें.
 ३ रावणाचे खड्गाचें नांव चंद्रहास. त्याचे व्रणांक म्हणजे
 व्रणचिन्हें. ४ स्त्रिया. ५ खिडक्यांमधून. ६ स्त्रियांच्या पायांच्या
 रगांनीं. ७ प्रमथादि करून शिवाचे जे सेवक ते. ८ एक नदी.

जातांही तूं इतर समयीं या महाकालिं, पाहीं, ।
 मेघा, येई तरणि उदया तोंवरी तेथ राहीं ॥
 पूजाकालीं स्तविं शिवपदां गर्जनौदुंदुभीनें ।
 पावो तूझे स्तनित फल गा शंभुच्या पूजनानें ॥ ३८ ॥
 पादन्यासीं मधुर रशना काढिती नाद ज्यांच्या ।
 नानारत्नीं विलसतिं करीं चामरेंही ज्यांच्या ॥
 त्या वेश्यांचीं वदनकमलें म्लान होतीं श्रमानें ।
 त्वद्वृष्टीनें वधतिल तुला त्या अलिभ्रू सुखानें ॥ ३९ ॥
 संध्यारक्तें असितपटलें नृत्यकालीं शिवाचे ।
 व्यापीं हस्तां विलसत असे कीं जपापुष्प सार्चे ॥
 त्याची इच्छा हरिं धरुनि हें नागचर्मस्वरूप ।
 तेणें होशी खचित गिरिजाप्रीतिभावानुरूप ॥ ४० ॥
 गेहा जातां बहुघनतमीं राजमार्गीं दिसेना ।
 येणें बीजे करुनि दिवटी मार्ग दावीं स्त्रियांना ॥
 जी भासे कीं खचित निकर्षीं कर्षित स्वर्ण-रेखा ।
 भीतिग्रस्ता स्तनित करुनी भेडवीं ना, सुरेखा ॥ ४१ ॥

१ महाकाळेश्वरास. हें उज्जनीजवळ एक विख्यात शिवप्रस्थान आहे. २ गर्जनारूपी दुंदुभीनें. ३ पाय ठेवितांना. ४ मेखला. ५ सायंतेजानें लाल झालेलें. हें पटल यार्चे विशेषण. ६ सोन्याच्या कसोटीचा जो पाषाण त्यावर. ७ सुवर्णाची रेख.

होतां श्रांता बहु विलसनें वीज कांता सुकांत ।
 सौधायीं जा प्रिय सहचरी घेउनीया निवांत ॥
 वा जीमूता, रवि उगवतां राहता मार्ग चालें ।
 कार्यामध्ये नसति अपुल्या मित्र मंदावलेले ॥ ४२ ॥
 त्या वामांचे जल नयनिंचें खण्डिता ज्या पतींनीं ।
 व्हावें शांत त्वरित, रविचा मार्ग टाकीं म्हणोनी ॥
 येई जेव्हां रवि कमलिनीनेत्र हस्तीं पुसाया ।
 येतां त्यांचे पथिं तंव तथा कोप ये, मेघराया ॥ ४३ ॥
 गंभीरेचे, सुभग तव तें रूप, अभ्यंतैरांत ।
 बिंबे तेव्हां अनुपम तिचे सौख्य होई मनांत ॥
 मत्स्यांचें तें विलसन जलीं होइ-ती या मिषानें ।
 भ्रूक्षेपातें करिल-रत तूं हो तिच्याशीं सुखानें ॥ ४४ ॥
 क्रीडायोगें गलित केंटिचे तीररूपी, जलाचे ।
 वस्त्रा वेतोभुजिं धरिल ती तैं हरीं तें तियेचें ॥
 जाणें तूझें कठिण दिसतें या स्थलाहूनि मातें ।
 जो शृंगारीं निपुण जन तो सोडि कां या छियेतें ! ॥ ४५ ॥
 त्वद्वृष्टीनें सुरभित मही श्वास टाकी, सुवास ।
 तेणें ज्या ये, गजगण पिती गर्जुनीया जयास ॥

१ राहिलेला. २ अंतःकरणांत. ३ खेळतां खेळतां. ४ कमरे-
 वरील. ५ सुवासित.

यत्संयोगे पिकति वनिचीं उंबरें, खास तूतें ।
 ने वाहोनी पवन असला देवपूर्वा गिरीतें ॥ ४६ ॥
 संरक्षाय विबुधपतिचें सैन्य ज्या शंकरानें ।
 निर्मायेलें, प्रखररविला लाजवी जो प्रभेनें ॥
 राहे तेथें शिवसुत सदा स्कंद; त्या पुष्पराजि ।
 दे; आर्द्रा हो, कुसुमजलदा, व्योमगंगाजलें जी ॥४७॥
 तेजस्वी तें गलित नगि त्या बँह वाही जयाचें ।
 पुत्रप्रेमें कमल गिरिजा टाकुनी कर्णि साचें ॥
 होतीं ज्याचीं सरस नयनें शुभ्र चंद्रप्रभेनें ।
 त्या बर्हीतें अतिसुखदशा नाचवीं गर्जितानें ॥ ४८ ॥
 या देवाला पुजुनि अपुला मार्ग चालावयाला ।
 लागें; तूझ्या त्यजितिल भयें सिद्धवामा पथाला ॥
 त्वन्मार्गाची सुरभितनयैरक्तजाता विलोकीं ।
 गंगा पावे उगम असला रंतिदेवासुळें कीं ॥ ४९ ॥

१ देवगिरी हा पर्वत उज्जनी व चंबळा नदी यांचे मध्ये
 कोठें तरी असावा असें वाटतें. येथें कार्तिकस्वामीचें देवालय
 आहे. २ इंद्राचें. ३ पीस. ४ पार्वती. ५ रंतिदेवानें यज्ञांत
 गाईच्या वासरांचा वध केल्यामुळें त्यांच्या रक्तापासून उत्पन्न
 झालेली. हें गंगा याचें विशेषण. या ठिकाणीं गंगा या शब्दाचा
 अर्थ सामान्य नदी हा घ्यावयाचा.

मोठी गंगा असुनि दुरुनी चंबला ती कृशांगी ।
 भासे;—भेटें तिजसि विलसे जी वहू पाण्डुरंगी ॥
 तीचे मध्यीं गगनग तुझा पाहुनी रंग नील ।
 भूदेवीचा समजतिल ते हार मध्येंद्रनील ॥ ५० ॥
 जातां तूतें दशपुरपुरीं तीसि ओलांडुनीया ।
 सभ्रूक्षेपीं असित नयनीं शुभ्ररक्त स्त्रिया या ॥
 पाहातील प्रमुदित—मनें नेत्र तें भासतील ।
 त्यांचे तूतें अलिसम, घना, कुंदपुष्पावरील ॥ ५१ ॥
 ब्रह्मावैतीं गमन करितां तूं कुरुक्षेत्र पाहीं ।
 जेथें पूर्वीं रणिं हरविलें कौरवां पाण्डवांहीं ॥
 ज्या क्षेत्रीं कीं नृपति वधिला अर्जुनें वर्षुनीया ।
 बाणां, जैसें कमल सलिला वर्षुनी, मेघराया ॥ ५२ ॥
 टाकोनीया रुचिर रमणीलोचनांकां सुरा ते ।
 बंधुप्रेमें रणविमुख तो लांगली पी जलातें ॥

१ चंबल नांवाची नदी. पूर्वीं हीस चर्मण्वती असें ह्मणत.
 २ हा प्रांत दृषद्वती व सरस्वती या दोन नद्यांचे मध्यें असून
 विकानेरच्या पूर्वेस आहे. ३ याच मैदानांत पूर्वीं मराठे व
 अफगाण यांच्यांत मोठी लढाई झाली होती. ४ रेवतीचे नेत्र
 जीत विंबले ती. हें सुरा याचें विशेषण. ५ बळराम.

होतें सारस्वत, पिउनि तें होइं शुद्धांतरंग ।
 बाहेरोनी दिसशिल पुढें मात्र तूं कृष्णरंग ॥ ५३ ॥
 गंगाद्वारीं हिमनगसुता जान्हवी त्वां पहावी ।
 मार्गींची जी सगरतनया स्वर्ग-सोपान दावी ॥
 जी चंद्रातें धरुनि अलकां वीचिहस्तीं शिवाचे ।
 फेनीं हांसे भ्रुकुटिरचने पाहुनी पार्वतीचे ॥ ५४ ॥
 प्यावें हीचें जल विमलसें इच्छुनी हें मनांत ।
 पश्चा^३र्धातें सुरकैरिपरी वांकवीसी नभांत ॥
 तेव्हां छाया तव सलिलिं या नीलवर्णा पडेल ।
 जी संयोगासमचि यमुनाजान्हवीच्या दिसेल ॥ ५५ ॥
 कस्तूरीचे हरिण वसुनी ये शिलां जेथ वास ।
 गंगेचा जो जनक, धवला ये हिमें कांति ज्यास ॥
 जाऊनी त्या हिमनगशिरीं घे विसांवा सुखानें ।
 भासे नंदी नग बुडविलें शृंग पंकीं जयानें ॥ ५६ ॥
 वातायोगें सरल तरुचे स्कंध^६ घांसोनि जेथ ।
 पेटे अग्नी, जळति चमरीपुच्छसंघात तेथ ॥

१ सरस्वतीचें. २ लाटारूपी हातांनीं. ३ मागील अर्ध्या
 भागास. ४ ऐरावताप्रमाणें. ५ चिखलांत. ६ शाखा. ७ वन-
 गाईंचा पुच्छसमुच्चय.

तोयोत्सर्गे विपुल शमवीं शैलदावानलाते ।
 वा साधूंच्या, वध फल विपत्शांति हें, संचिताते ॥५७॥
 तूझ्या अंगावरि वनपशु क्रुद्ध होवोनि येती ।
 लेषानें ते परि निपतनें देह भंगोनि घेती ॥
 वर्षावाते विपुल करुनी भेडवीं तूं तयाते ।
 प्रारंभाते फल नच जया तो न पावे जयाते ॥ ५८ ॥
 पाषाणीं तूं चरणपदवी शंभुची तेथ पाहीं ।
 तीच्या भोतीं क्षणभर फिरें पूजिती जी मुनीही ॥
 ती पाहोनी जगिं लय अघें पावतीं भाविकांचीं ।
 तत्सामर्थ्ये शिवगणपदप्राप्ति होतेच साची ॥ ५९ ॥
 वाते पूर्णा मधुर करिती वेणुपंक्ती निर्नाद ।
 भावे गाती शिवजय तिथे किर्नरी त्या, पयोद ॥
 गर्जोनीया गिरिकुहरिं या तूं मृदंगस्वनास ।
 काढीं; होई त्रिपुरपतिचे साग्र तें गान खास ॥ ६० ॥
 जावे क्राँचाँ बघुनि दिसले ते चमत्कार कोठें ।
 ज्याते झाले भृगुपतिचिया सायकीं रंध्र मोठें ॥

१ वृष्टीस. २ पदन्यास किंवा पदचिन्ह. ३ तपें. ४ ध्वनि.
 ५ गंधर्वांच्या स्त्रिया. ६ शिवाचे. ७ हिमालय पर्वताचे अनेक
 शिखरांपैकीं हे एक आहे. ८ परशुरामाच्या. परशुराम शिवाजवळ
 कैलास पर्वतावर धनुर्विद्या शिकत असे. त्यानें क्राँच नामक

हंसद्वारांतुनि मग अशा जा पथा उत्तरेचे ।
 विष्णुश्यामांबुजचरण-सा बंधनीं त्या बलीचे ॥ ६१ ॥
 जासी तेव्हां चढुनि वरतीं पाहिं कैलासशैल ।
 राहीं तेथें; अमरलैलनादर्श कीं जो विशाल ॥
 ज्या लंकेशें करिं उचलिलें, पाहतां शुभ्र ज्याचीं ।
 शृंगें व्योमीं प्रतिदिन गमे हासपंक्ती शिवाची ॥ ६२ ॥
 येतां जो तूं असित अससी अंजनैचे समान ।
 त्या शैलाचे शिरिं धवल जो हस्तिदंतासमान ॥
 तो, जीमूता, स्तिमितनयनीं होइल प्रेक्षणीय ।
 घेतां स्कंधीं हलधर जसा नीलवस्त्रासि होय ॥ ६३ ॥
 काढोनीया अहिवलय तें पार्वतीतें धरोनी ।
 हस्तीं शंभू बघशिल पुढें चालतांना तिथोनी ॥

शिखराला बाण मारून मारून एक जंगी विवर पाडलें. त्यासच हंसद्वार ह्मणतात. यांतून हंस खालीं येतात.

१ विष्णूनें वामनावतारांत सगळें त्रिभुवन तीन पावलांत व्यापून टाकून बळी नांवाच्या दैत्यास पाताळांत घातलें. या ठिकाणीं मेघास विष्णूच्या काळ्या पायाची उपमा दिली आहे. २ देवस्त्रियांचा आरसा. ३ काजळाप्रमाणें. ४ मेघा. ५ सर्पकंकण.

क्रीडेसाठीं मणिशिखरिं; तें स्तंभवोनी जलातें ।
 सोपानाचा पथ तयिं तया होइं आरोहणातें ॥ ६४ ॥
 ग्रीष्मीं जातां अमरवनिता कंकणीं टोंचितील ।
 कारंजाचे परि जल तुझ्या अंगिचें काढितील ॥
 व्हावी तूझी त्वरित सुटका तेथुनीया म्हणोनी ।
 त्या नारीतें श्रुतिपरुषशा भेडवीं गर्जितांनीं ॥ ६५ ॥
 हेमाब्जे हीं जयिं उगवतीं पी तया मानसाचे ।
 तोया; होईं पटल मुखिचें दिव्य ऐरावताचे ॥
 वातें कल्पद्रुमदलतती हालवीं अंशुकाला ।
 जैसें, तेथें रिझविं करुनी चित्त अत्यंत लीला ॥ ६६ ॥
 अंकीं जैसी युवति पतिचे त्यापरी जी विराजे ।
 कैलासांकीं वघशि अलका त्यक्तगंगांशुका जे ॥
 वर्षाकालीं घनचय तिचे मस्तकीं लोंबतील ।
 तेव्हां मुक्ताग्रथित वनिताकेश ते भासतील ॥ ६७ ॥

१ कर्णकठोर अशा. २ सुवर्णकमळें. ३ वस्त्राला. ४ कुवे-
 राची राजधानी. ही उत्तरेस हिमालय पर्वतावर आहे असें
 पुराणावरून समजतें. ५ टाकिलें आहे गंगारूपी वस्त्र जीनें. हें
 अलकेचें विशेषण. ६ मेघांचा समुदाय.

मेघाचे अलकेस प्रयाण.

[उत्तरार्ध.]

(मंदाक्रांतावृत्त.)

तूं गंभीरध्वनि; युत तशीं तीं मृदंगस्वनांहीं; ।
तीं रत्नांनीं युत; सजैल तूं; उच्च तूं उच्च तींही ॥
रंगांनीं तीं सुवक; धनुनें तूं; तिथें सुंदरी कीं ।
विद्युत् तूझ्या जवाळि-तुजशीं तुल्य हॅम्यें विलोकीं ॥ ६८ ॥
हातीं पद्मे, कुंटिल अलकीं कुंदपुष्पें, मुखास ।
लोध्राचें तें रज पसरुनी पाण्डुता आणि खास ॥
चूडापांशीं कुरवक नवें कर्णि तैसें शिरीष ।
वामा ऐशा दिसतिल, खुले भांग नीपें विशेष ॥ ६९ ॥
या उद्देशीं तरु फुलुनिया गुंगती तेथ भुंगे ।
काश्चीहंसा फुलुनि डुलती पद्मिनी वातसंगें ॥

१. मृदंगनादांनीं. २. जलमय. ३. इंद्रधनुष्यानें. ४. प्रासाद.
५. कुरळे. ६. वेणीमध्ये. ७. प्रदेशीं. ८. हंस आहे कांची
म्हणजे मेखला ज्यांची अशा पद्मिनी.

पिच्छीं तेथें शिखि सुवकशा तांडवातें करीती ।
 मेघा, सारे शशिविलसनें रम्य ते भाग होती ॥ ७० ॥
 आनंदें ये सलिल नयनीं ना दुज्या कारणानें ।
 नोहे दूजा ज्वर मदनची दूर जो हो रतीनें ॥
 नोहे कज्जा प्रणयकलहावांचुनी तेथ अन्य ।
 त्या लोकांना वय विदित ना यौवनाहूनि अन्य ॥ ७१ ॥
 जेथें तारा कुसुमसमशा विंबुनी भासताती ।
 रत्नच्छायाविलसित अशा मंदिरीं यक्ष जाती ॥
 कांतासंगें; रतिफल तिथें स्वादु कल्पद्रुमाचें ।
 प्राशोनीयां रमति तुजसे वाद्यनादांत साचे ॥ ७२ ॥
 गंगातोयें बहुशिशिरसा वाहतो जेथ वात ।
 बैसोनीया सुरतरुतळीं चित्त होई प्रशांत; ॥
 तीरीं ऐशा कनकमयशा वाळुकेमाजिं रत्नें ।
 रम्या बालां लपविति कुणी शोधिताती प्रयत्नें ॥ ७३ ॥
 थेटेमाजीं सहज निरिची गांठ गेली सुटोनी ।
 तेणें झाला शिथिल पंढ तो ओढिल्लो जो करांनीं ॥

१ मंदिरांच्या गच्च्या रत्नांच्या केल्ल्या असल्यामुळे त्यांना
 विंबून पसरलेल्या फुलांममाणें दिसत होत्या. २ एका मद्याचें
 नांव. ३ कल्पद्रुमाखालीं. ४ कन्युका. ५ वस्त्र.

प्रेमें नाथें; ललितवनिता लाजुनी मालवाया ।
 दीपा जाती निजकरिं बहू चूर्ण घेऊनि वाया ॥ ७४ ॥
 घेऊनीया इतर तुजसे मेघ वाता सहाय ।
 प्रासादींच्या बहुत करिती रम्य चित्रां अपाय ॥
 येतां शंका तंव मनिं तयां जालमार्गांतुनीया ।
 चोरुनीया, त्वरित पळती धूपसे, आत्मकाया ॥ ७५ ॥
 कांतांसंगें बहुत रमतां ज्या दृढालिंगनांनीं ।
 ग्लानी ये त्या मणि हरुनिया तंतुजालांवरोनी ॥
 त्यांच्या माळा मग निजगळं अर्पिताती सुखानें ।
 वा जीमूता, द्रव बहुत कीं ये ज्यां चांदण्यानें ॥ ७६ ॥
 यक्षशाचें स्तुतिपर असें गान गंधर्व गाती ।
 प्रेमालापीं; कधिच विलया द्रव्यराशी न जाती ॥
 तेथें कामीजन तरुण हे अप्सरा घेउनीया ।
 वैभ्राजाख्या उपवनिं, घना, नित्य जाती रमाया ॥ ७७ ॥
 मंदारांचीं सुरभिकुसुमें तेथ वेण्यांमधोनी ।
 होतीं भिन्न त्वरितं गमनें स्वर्णपद्मं गळोनी ॥

१ भुकटी (गुलाल). २ छतांवरून. ३ वैभ्राजनांवाच्या.
 ४ कल्पतरुचीं. ५ भरभर चालण्यानें.

कर्णातूनी पडति; तुटती रत्नहार स्तनींचे ।
 प्रातःकाळीं गमनपथ हे दाविती कामिनींचे ॥ ७८ ॥
 राहे तेथें शिव निजसखा राहतो यक्षराज ।
 येणें ओढी तयिं नच भयें चाप तो कामराज ॥
 त्याचे कार्या तरिहि करिती कामिनींचे कटाक्ष ।
 जे तीव्रत्वे अचुक, जलदा, भेदिती कामिवक्ष ॥ ७९ ॥
 नाना वस्त्रें, सुरभिकुसुमें, स्वादु मये वहूत ।
 जेणें भारी मधुर ललनालोचनापांग होत, ॥
 लाक्षारंग प्रतिदिन पदां योग्य लावावयास, ।
 नानारत्नें, सुरतरु तिथें एकला दे स्त्रियांस ॥ ८० ॥

१ धनुष्य. २ मदन. शिवानें यास मार्गें जाळिल्याची प्र-
 सिद्धीच आहे. ३ मूळ संस्कृत कवितेंत कांहीं ठिकाणीं “य-
 स्याम्” व इतर ठिकाणीं “यस्मिन्” असे पाठ आहेत. जेथें
 ‘यस्यां’ हा पाठ असेल, तेथें तें सर्वनाम अलका शब्दावद्दल
 आहे हें उघडच आहे. जेथें दुसरा पाठ असेल, म्हणजे ‘य-
 स्मिन्’ असा असेल त्या ठिकाणीं तें सर्वनाम वैभ्राज नांवाचें एक
 शिवाचें बाह्योद्यान आहे त्याचेवद्दल असलें पाहिजे, हेंही स्पष्ट
 आहे. कोणताही पाठ असला तरी म्हणण्यासारखा कांहीं फरक
 दिसून पडत नाही. ही अडचण न पडावी म्हणून त्या पाठाचें
 भाषांतर या ठिकाणीं तिथें या शब्दांत केले आहे.

नोहे माझे धनपतिगृहापासुनी गेह दूर ।

आहे ज्यातें सुरपति^१धनूसारिखें चारु^२ दार ॥

तत्सान्निध्यीं^३ कुसुमित असे बालमंदार; त्याला ।

पाहीं, हस्तीं मम रमणिनें पुत्रसा वाढवीला ॥ ८१ ॥

यत्सोपाना^४ मरकतशिला रम्य ऐशा तळ्यांत ।

पाहीं ताजीं विकसित अशीं स्वर्णपद्मं^५ बहूत ॥

आला वर्षासमय तरिही हंसपंक्ती तयांत ।

राहे प्रेमें; परि जवळिंच्या मानसा ते न जात ॥ ८२ ॥

त्याच्या तीरीं कनककंदलीयुक्त संभोगशैल ।

आहे, ज्याचें रचित शिर तें इंद्रनीलीं विशाल ॥

विद्युत्संगें वघुनि तुजला आठवे तो क्षणांत ।

मेघा, माझ्या प्रिय रमणिला आवडे जो बहूत ॥ ८३ ॥

पाहीं तेथें कुरवकतती माधवीकुंज जींत ।

* रक्ताशोकें सदल बकुलें शोभतो कीं नितांत ॥

इच्छा एका मम रमणिच्या वामपादांबुजाची ।

तैशी दूर्ज्या^६ बहुतचि असे तन्मुखींच्या सुरेची ॥ ८४ ॥

१ इंद्रधनुष्याप्रमाणें. २ सुंदर. ३ त्याचे जवळ. ४ लहान कल्पवृक्ष. ५ ज्याच्या पायन्यांना. ६ पाचेची चिरेवंदी. ७ सोन-केळीनीं युक्त असा. ८ फार. ९ अशोकाची अशी प्रसिद्धि आहे

नानारत्नीं खचित असला पिंजरा तेथ आहे ।
 त्याचे मध्ये कनकमयशी दृष्टि ती एक, पाहें ॥
 रात्रीं तेथें सतत अमुचा मित्र वैसे मयूर ।
 नाचे कांताकणितवैल्यीं तालिं तीचे समोर ॥ ८५ ॥
 या चिन्हांचें स्मरण, जलदा, स्वांतरीं ठेविं तू कीं ।
 तैशीं द्वारावरि लिखित तीं शंखपद्मे विलोकीं; ॥
 शोधीं ऐसें मम सदन जें मद्दिणें शून्य भासे ।
 सूर्याभावीं कमल कर्धि कां सांग मातें विकासे ? ॥ ८६ ॥
 होवोनीया कल्लभ, पुढती जाइं पूर्वोक्त शैला ।
 त्याचे शृंगीं बसुनि चपलां-दृष्टि तुझी विशाला ॥
 फेंकीं अंतर्भवनिं अमुच्या त्या स्थलापासुनीया ।
 खद्योताचे परि चमकते जी नभीं, मेघराया ॥ ८७ ॥

कीं त्याचे खोडास स्त्रियांनीं लाथ मारिली असतां त्यांस फुलें
 येतात. १० बकुलाचीही त्याचप्रमाणें अशी प्रसिद्धि आहे कीं
 त्याचे मूळावर स्त्रियांनीं मद्याच्या गुळण्या केल्या असतां त्यास
 पुष्कळ फुलें येतात.

१ काठी. २ ज्यांत प्रियेच्या हस्तकंकणांचा आवाज होत
 आहे असा. हें तालिं याचें विशेषण. ३ हत्तीचा छावा. ४ वि-
 द्युत् हीच तुझी दृष्टि.

आहे श्यामा युवति सुदती, पक्कबिंबाधरा जे ।
 नाभी निम्न, स्तन नत जिचे, जी मृगाक्षीच साजे ॥
 श्रोणीभारें गजगति धरी, क्षामें तो मध्य जीचा ।
 ब्रह्मं ऐसा अजुनि न दुजा निर्मिला देह साचा ॥ ८८ ॥
 आहे माझा असुचि दुसरा, थोडकें बोलते जे ।
 कांतावीणें निशिदिनिं झुरे चक्रवाकीपरी जे ॥
 वर्षाकाळीं दिवस गणतां जाहली जी कृशांगी ।
 ती, जीमूता, कृश कमलिनी अन्य भासेल रंगी ॥ ८९ ॥
 नेत्रां, आली रडुनि रडुनी सूज, माझे प्रियेचे ।
 उष्णच्छ्वासें बहुत सुकले रक्त ते ओष्ठ जीचे ॥
 तीचे वक्त्रीं अलक रुळती, टेंकती गाल हातीं ।
 भासे मेघावृतशशिपरी म्लान माझी सती ती ॥ ९० ॥
 ये दृष्टीला तव मम सखी देवता पूजितांना ।
 किंवा माझे कृशतनु असें चित्र तें काढितांना ॥
 कीं मैनेला पुसत असतां पिंजऱ्यापाशिं तेथ ।
 कां गे माझा प्रियतम तुला आठवे प्राणनाथ ? ॥ ९१ ॥

उत्संगीं वा मलिनपटलीं आत्मवीणा प्रिया ते ।
 ठेवोनीया मजविषयिंचीं सुस्वरीं गाइ गीतें ॥
 येतां नेत्रीं जल मग तयें तार जाई भिजून ।
 वल्लें टाकी पुसुनि; तिजला आठवे ना स्वतान ॥९२ ॥
 किंवा कांता दिवस विरहीं लोटलेले कळाय ।
 मोजी पुष्पें प्रतिदिन पुन्हां भूवरी ठेवुनीया ॥
 मत्संगातें अनुभवि, मला आणुनी कीं मनांत ।
 वामांच्या या कृतिच पतिच्या विप्रयोगांत होत ॥ ९३ ॥
 कार्यामध्ये सदां दिवसा काळ लोटी कसाही ।
 रात्रीं भारी विरह तिजला त्रास देईल, पाहीं ॥
 जागी राहे अवनिशयनीं; सौख्य होईल कैचें ? ।
 मत्संदेशें तिज सुखविण्या जा गवाक्षीं गृहाचे ॥ ९४ ॥
 एका अंगीं निजुनि विरहग्रस्त जी नित्य रात्रीं ।
 कंठी काळा कृश विधुकलेसारखी चारु-गात्री ॥
 गेली पूर्वी क्षणि मजसर्वें रात्र नाना विलासीं ।
 दीर्घा झाली खचित विरहें कष्टदा ती तयेसी ॥ ९५ ॥

१ मांडीवर. २ मळलें आहे वल्ल ज्यावरील अशा. हें उ-
 त्संगीं याचें विशेषण. ३ वियोगांत. ४ भूशय्येवर. ५ खिडकींत.
 ६ चंद्रकलेसारखी.

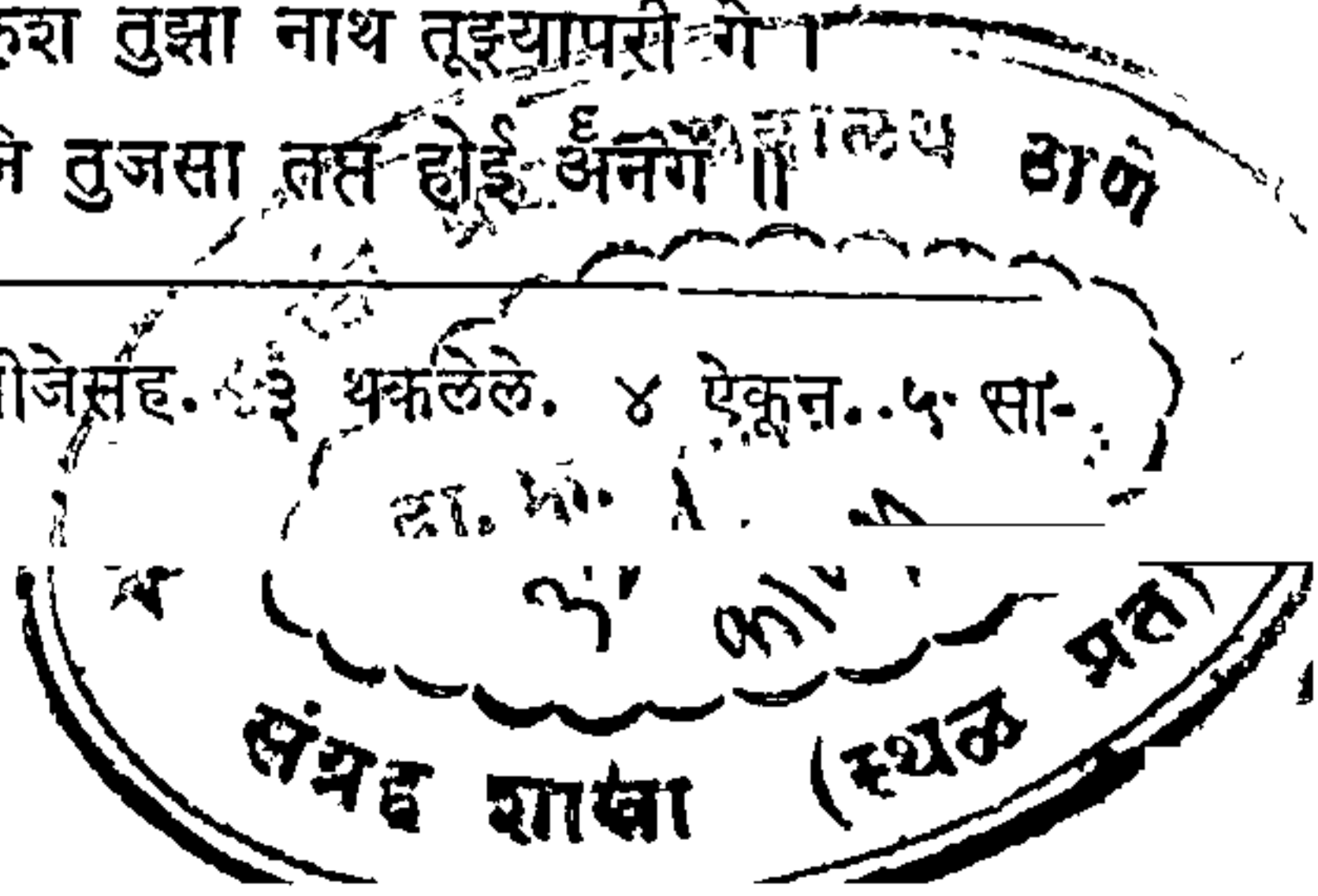
जालांतूनी शिशिर शशिची चंद्रिका आंत वेंघे ।
 पूर्वप्रेमें बघुनि तिकडे, दृष्टि तें मागुती घे ॥
 कांता; दुःखें सजल नयनें ती दिसे झांकितांना ।
 साभ्राकाशीं जणुं कमलिनी जी मिटेना फुलेना ॥ ९६ ॥
 उष्णच्छासें अधर सुकले, म्लानता ये मुखातें ।
 साध्या स्नानें अलक रुळती वकित्र भागें करी ते ॥
 “होवो स्वप्नीं मम कंशितरी भेट” वांछी असें ते ।
 शोकें होतां सजल नयनें ये न निद्रा तयेतें ॥ ९७ ॥
 गुंफी हस्तीं प्रथम दिवशीं जी फुलांवीण साधी ।
 सोडायची प्रमुदितमनें संपतां शाप आधीं ॥
 गालीं ये जी, अयमितनखीं सारितांना कराहीं ।
 वेणी, मेघा, बघशिल तिला, रुक्ष जी होय पाहीं ॥ ९८ ॥
 काढोनीया स्वतनुवरच्या सर्वभूषा कृशांगी ।
 फेंकूनीया मृदुल तनुला भूवरी, दुःख भोगी ॥
 नेत्रांतूनी अँविरत तुझ्या वाहती अश्रुपूर ।
 आर्द्रात्म्याला सतत, जलदा, ये दया कीं अपार ॥ ९९ ॥

१ शिरे. २ आभाळ आलें असतां. ३ वाढलेलीं आहेत
 नखें ज्यांचीं अशा. हें कराहीं याचें विशेषण. ४ वाजूला
 करितांना. ५ एकसारखे.

जाणे, मित्रा, मजवरि करी त्वत्सखी प्रेम कैसें ।
 यासाठीं मीं प्रथम विरहीं वर्णिलें तीस ऐसें ॥
 माझी भार्या म्हणुनि वदतीं हें असें ना म्हणावें ।
 प्रत्यक्ष त्वां खचित, जलदा, काय आहे पहावें ॥ १०० ॥
 रुद्धा दृष्टी कुटिल अलकीं, अंजनावीण राहे ।
 मद्यत्यागें भ्रुकुटिचलना विस्मरे खास पाहें ॥
 तो, देखोनी तुज, रमणिचा वाम नेत्र स्फुरेल ।
 मीनक्षोभें प्रचलित अशा पद्मसा जो गमेल ॥ १०१ ॥
 जीमूता, जो सरसकदलीस्तंभसा गौर रंगें ।
 मुक्ताजाला बहुपरिचिता टाकि दुर्दैवयोगें ॥
 संभोगान्तीं मम करिं असे योग्य संवाहना, तो ।
 हो वामोर्ध्वे प्रचलित, पहा, जो नखांका न घेतो ॥ १०२ ॥
 त्या कालीं ती बहुत असतां मग निद्रासुखांत ।
 गर्जे ना तूं प्रहरभर वा; शांत राहीं नितांत ॥
 चेतां स्वप्नीं अवचित करीं घातलेली प्रियेची ।
 कंठाभोंतीं मम दृढ मिठी ती सुटोनाच साची ॥ १०३ ॥
 शिपोनीया जलकण तयीं वात हो शीत ज्यांनीं ।
 जागी तीतें करिं अभिनवीं मालतीच्या फुलांनीं ॥

जालीं तूतें सचपेल अशा विस्मयें पाहतां ते ।
 धैर्यानें तूं स्तनित करुनी सांग ऐसें तयेतें ॥ १०४ ॥
 “जाणें स्नेही प्रिय जलद मी, साध्वि, तूझ्या पतीचा ।
 आलों तूझ्या जवळि धरुनी ध्यानि संदेश त्याचा ॥
 मद्रंभीरध्वनि परिसतां श्रान्त सारे प्रवासी ।
 सोडायते निजरमणिची वेणि जाती गृहासी” ॥१०५॥
 या वाणीतें परिसुनि, घना, हर्ष होईल तीतें ।
 सत्कारी ती तुज बहु जशी जानकी मारुतीतें ॥
 आनंदें ती कुशल पतिचें आयके त्वन्मुखींचें ।
 साध्वी मानी समचि पतिचे संगसंदेश साचे ॥ १०६ ॥
 देऊनीया कथितवचना मान माझ्या वहुत ।
 सांगें तीतें “तव पति वसे रामगिर्याश्रमांत ॥
 तेथोनी तो कुशल विरहग्रस्त तूजें विचारी ।
 पृच्छा ऐसी विपदि पतिता वाटते सौख्यकारी ॥ १०७ ॥
 अंगें झाला बहु कृश तुझा नाथ तूझ्यापरीगे ।
 औत्सुक्यातें धरुनि तुजसा लस होई अनंगें ॥

१ खिडकींत. २ वीजेसह. ३ थकलेले. ४ ऐकून. ५ सा-
 खेच. ६ कामानें.

उष्णोच्छ्वासा तुजपरि करी, त्वत्परी अश्रु ढाळी ।
 आहे ऐसें सम उभयतां दुःख एकाच काळीं ॥ १०८ ॥
 एकायाचें खचित असतें बोलणें जें सख्यांनीं ।
 कानीं लागे तुजसि कथण्या चुंबनाशा धरोनी ॥
 तूतें तो लद्रमण न दिसे; ऐकुं ये ना त्याची ।
 वार्ता; वाणी तरि तुज कथी मन्मुखें तो रसाची ॥ १०९ ॥
 'वेलीमध्ये तनु, चपलसे नेत्र तूझे मृगींत ।
 वक्त्रच्छाया शशित, कच ते वर्हभारांत होत ॥
 वीचीमध्ये प्रतनुनदिचे गे तुझे भ्रूविलास ।
 कोठें कांहीं दिसत समता-ना परी पूर्ण खास' ॥ ११० ॥
 पाषाणीं मी प्रणयकल्लेहें क्रुद्धसें चित्र तूझें ।
 काढोनी लच्चरणकमलीं ठेवितों शीर्ष माझें ॥
 तों अश्रूंनीं भरुनि नयनें कांहिं मातें दिसेना ।
 चित्रींचाही विधिस अमुचा संग तो साहवेना ॥ १११ ॥
 देण्यासाठीं तुजसि सखये घट्ट आलिंगनातें ।
 आकाशीं मीं भुजं पसरिले, पाहुनी स्वप्निं तूतें; ॥

१ कलापांत. २ लाटेंत. ३ लहान नदीचे. ४ प्रेमकलहानें.

तैं येवोनी द्रव मम, पहा, देवतांना बहूत ।
 अश्रु मुक्ताप्रभ तरुदलीं गाळिती ते वनांत ॥ ११२ ॥
 जो छेदोनी दलपुट, पहा, देवदारुद्रुमाचे ।
 तत्क्षीरांनै सुरभित असा बाजुला दक्षिणेचे ॥
 वाहे, मी त्या शिशिरपवना देइ आलिंगनातें ।
 कल्पूनी हें, प्रियतम सखे, स्पर्शिलें त्वां तयातें ॥ ११३ ॥
 जावी केशी निघुनि रजनी दीर्घ एका क्षणांत ।
 कैसी पावे लय दिवसिंची उष्णता ही नितांत ॥
 येई ऐसैं मम मनि तधीं तें^३ वृथाशा धरोनी ।
 होतें दुःखी सखि^४रहित जें विप्रयोगव्यथांनीं ॥ ११४ ॥
 लोटी धैर्यें अखिल दिन मी तर्क नाना करोनी ।
 तूंही सोडीं भय, निजमनीं मत्सुखाशा धरोनी ॥
 कांते, लोकीं वद बहुसुखी कोण दुःखी बहूत ।
 'चक्रन्याया अनुसरति गे सौख्यदुखें जगांत' ॥ ११५ ॥
 टाकोनीया भुजगशयना विष्णु बैसे उठोनी ।
 तों तूं राहीं कशितरि चतुर्मास नेत्रां मिटोनी ॥

१ मोत्यांप्रमाणें आहे कांति ज्यांची असे. हें अश्रु याचें
 शेषण. २ त्यांच्या दुधानें. ३ मन. ४ सखिवियुक्त.

शापान्तीं गे पुरबुं अपुलें कोडें सारें मनींचें ।
 नाना क्रीडा करुनि शरदीं सुप्रकाशीं शशीचे ॥ ११६ ॥
 पूर्वीं कंठीं मम दृढ मिठी मारुनी झोंपलीस ।
 तें मोठ्यानें रडत उठुनी तूं, प्रिये, बैसलीस ॥
 झालें काय त्वरित पुसतां हांसुनी बोललीस ।
 केली मातें तुहि सवत हें पाहिलें स्वप्निं खास ॥११७॥
 या चिन्हानें मम कुशल गे वाटतें जाणशील ।
 खोळ्या वृत्तें उडुं भरंवसा दे न माझ्यावरील ॥
 'मित्रत्वाचा विलय विरहीं होइ' हें बोलतात ।
 जी जी वस्तु प्रिय परि तयीं प्रेम वाढे बहूत" ॥११८॥
 आश्वासूनी प्रथमविरहग्रस्त कांतेस तेथें ।
 येई, भेदी शिववृष जया, त्या नगोहूनि येथें ॥
 घेई संगें कुशल तिथुनी चिन्हही, चेघराया ।
 प्रातःकुंदासम शिथिलशा जीविता वांचवाया ॥ ११९ ॥
 स्वीकारीलें कथितवचना काय तूझ्या सख्याचें ।
 देणें प्रत्युत्तर न अथवा या तुला मद्रुचाचें ॥

१ हौस. २ कैलासपर्वताहून. ३ बरोबर. ४ प्रातःकाळच्या कुंदपुष्पाप्रमाणें.

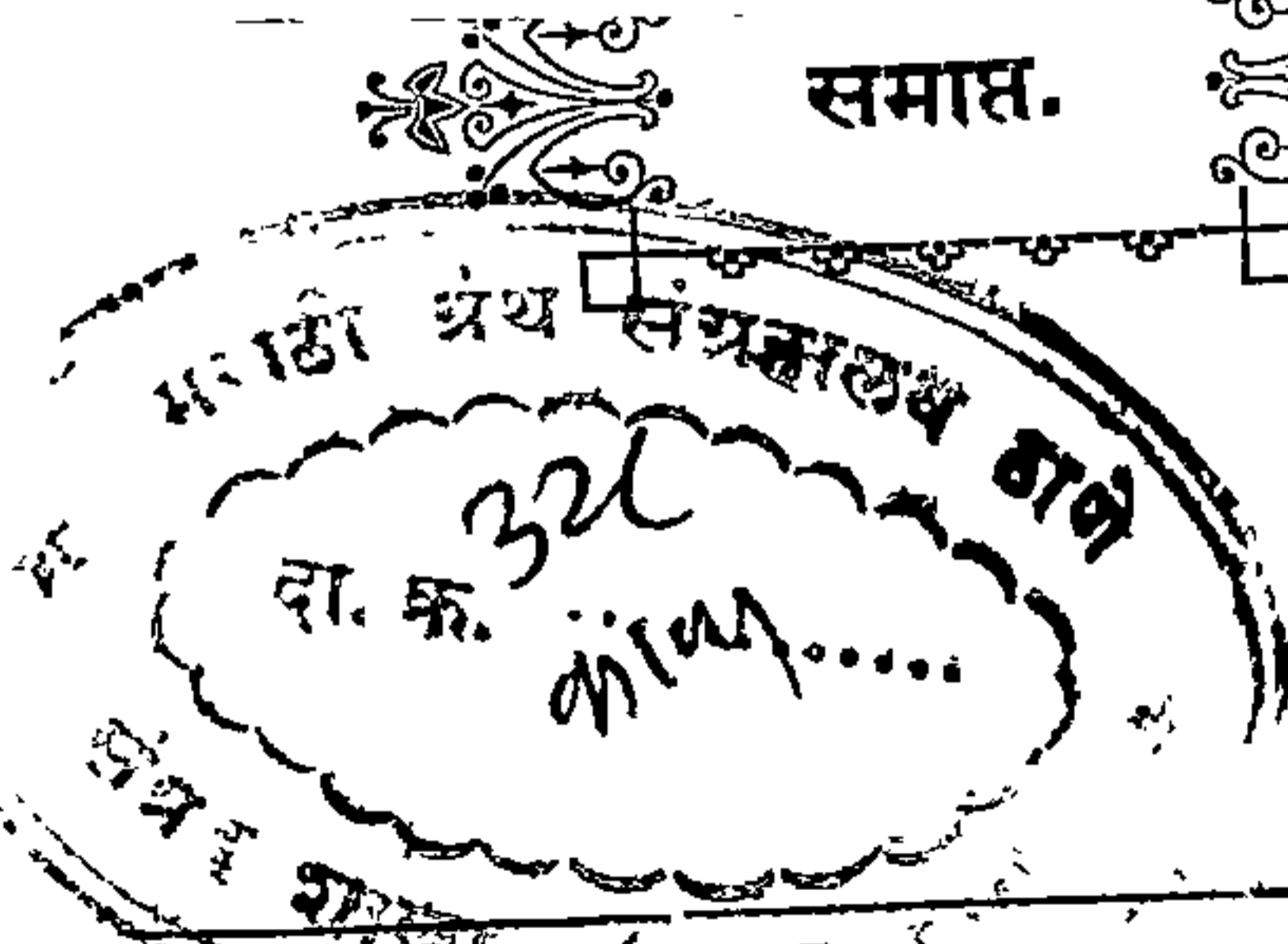
शब्दावीणें सफल करिशी याचना चातकांची ।
 साधु प्रत्युत्तर गणिति हें पूर्णता वांछिताची ॥ १२० ।
 सांगायातें अनुचितें तुला कार्य हें खास ठावें ।
 मित्रत्वे वा सदयमतिनें पूर्ण तें त्वां करावें ॥
 वर्षाकाळीं अभिमत पुढें धुंडि तूं देशभाग ।
 होवो तूझा क्षणभरहि ना विद्युतेशीं वियोग. ॥ १२१ ॥

REFBK-0000328

REFBK-0000328

समाप्त.

१ सिद्धि २ अयाम्य ३ इच्छित.

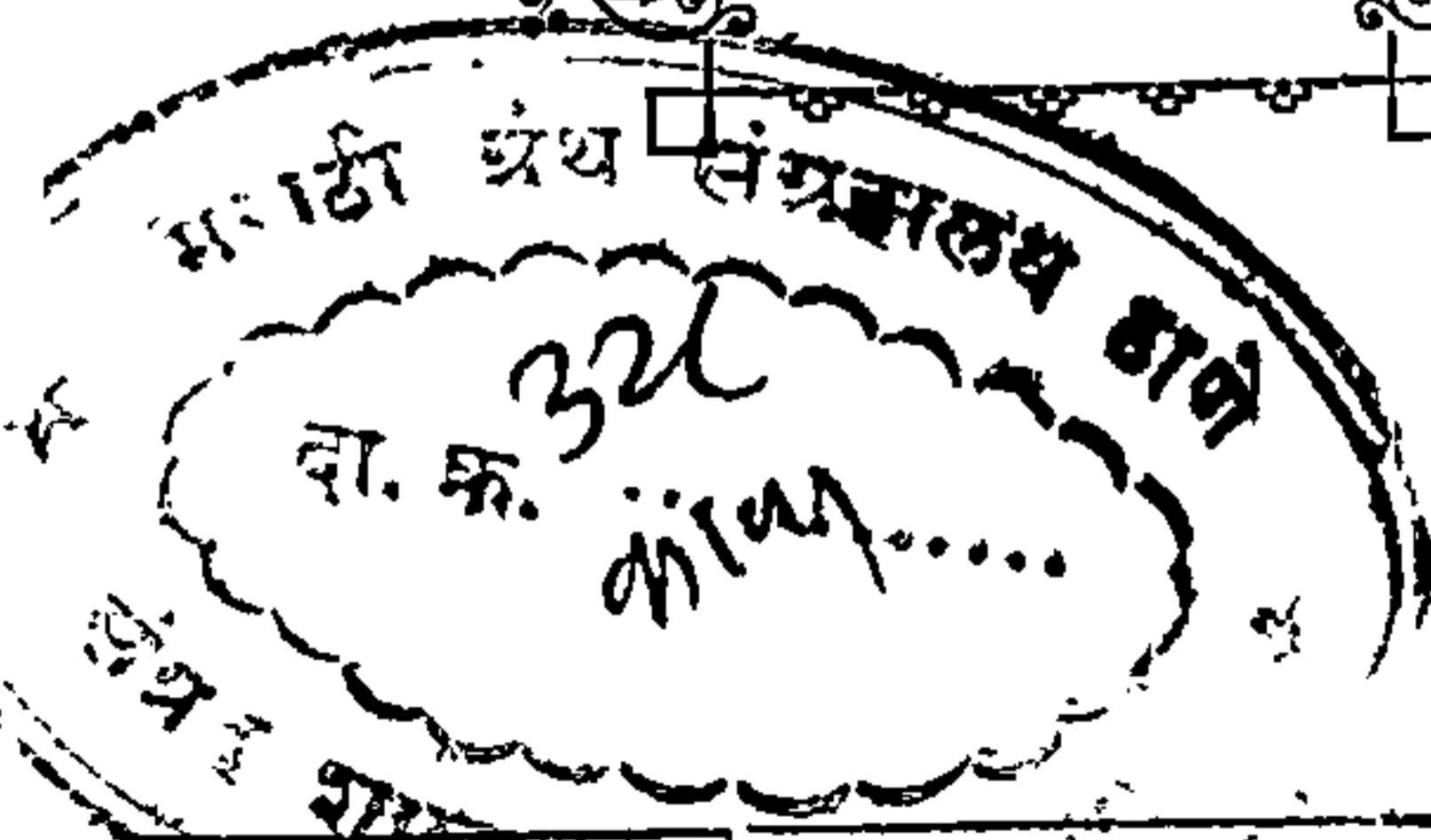
शब्दावीणें सफल करिशी याचना चातकांची ।
 साधु प्रत्युत्तर गणिति हें पूर्णता वांछिताची ॥ १२० ॥
 सांगायातें अनुचितं तुला कार्य हें खास ठावें ।
 मित्रत्वे वा सदयमतिनें पूर्ण तें त्वां करावें ॥
 वर्षाकाळीं अभिमत पुढें धुंडि तूं देशभाग ।
 होवो तूझा क्षणभरहि ना विद्युतेशीं वियोग. ॥ १२१ ॥

REFBK-0000328

REFBK-0000328

समाप्त.

१ सिद्धि २ अयोग्य. ३ इच्छित.

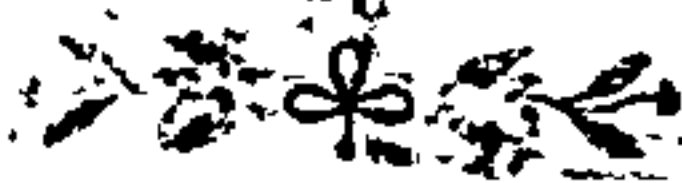
स. ग्रं. मं. टाण

विषय राज्य

सं. नं. ४८८

४८८

लेखक व प्रकाशक:

टाण

सुखवंद्र बासुदेव दाते,

४८५ शुक्रवार, पुणे.

१८९

मुद्रक

केशव शिवजी गोंधळेकर,

०७ शनिवार, पुणे.

REFBK-CC01815

REFBK-0001815 २०

किंमत दोन आणे.

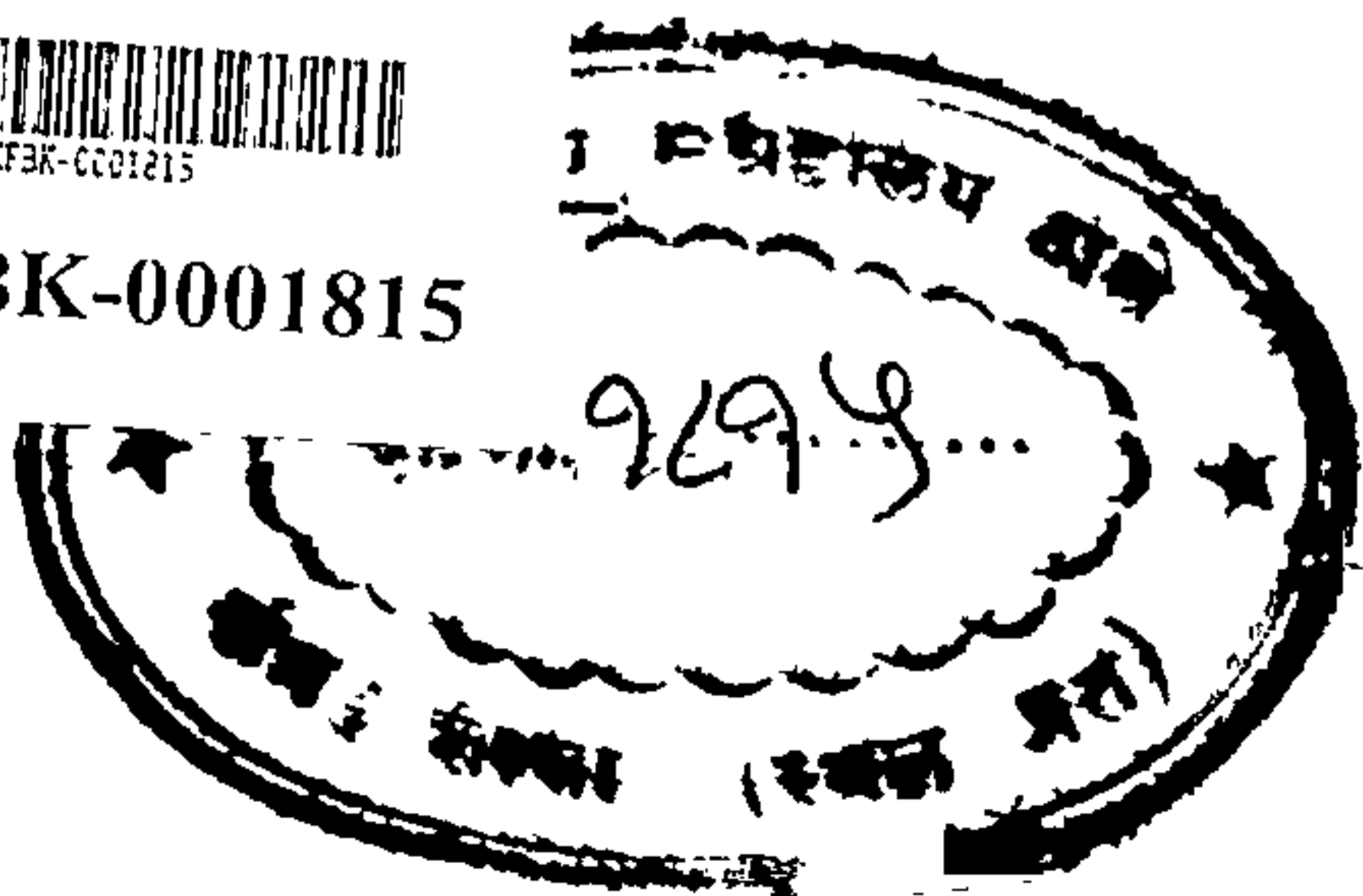
श्री. कर्मा
— २ — का. क. र. र.

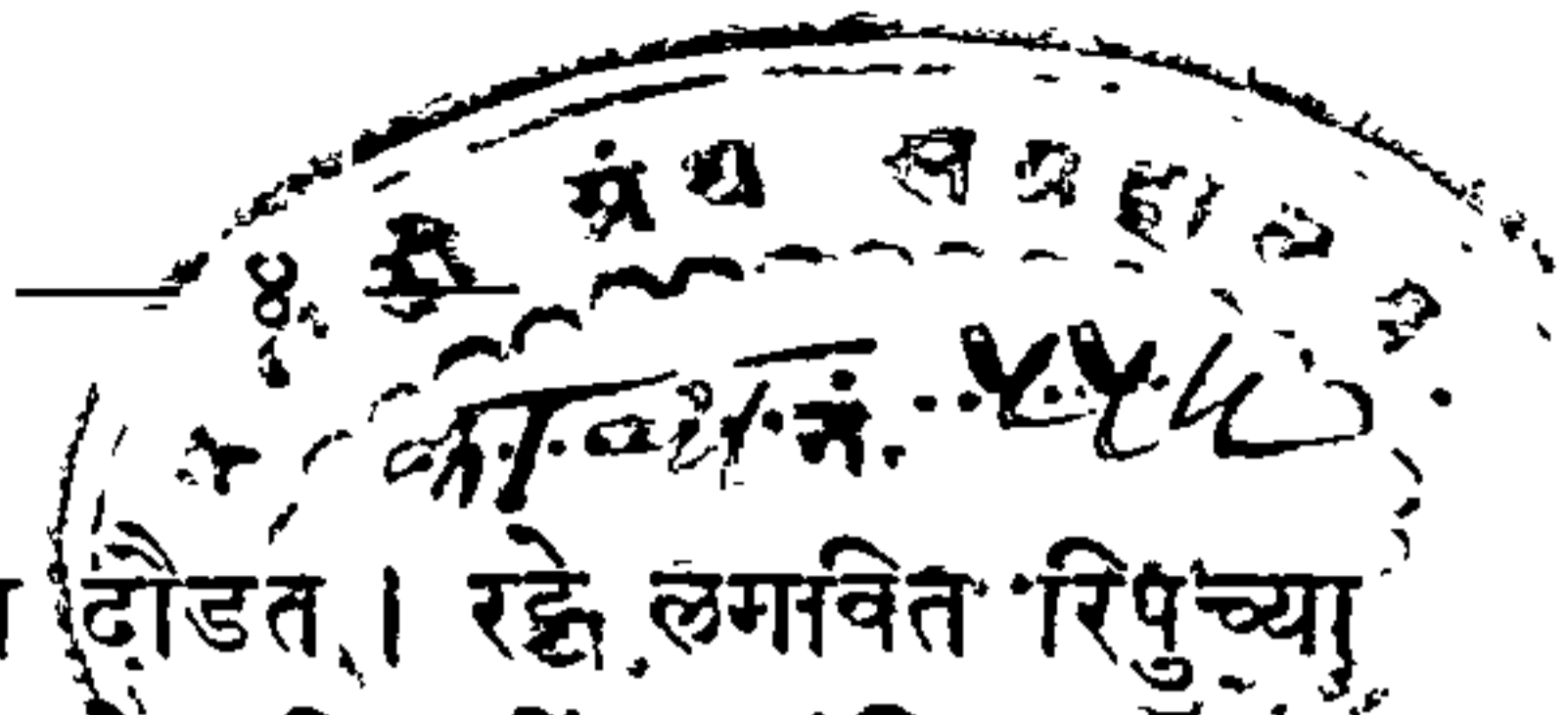
शी धेनु वत्सा तशी आर्यमाता । तुम्ही लेकरे
हां उगा धांव घेतां । करा मातृसेवा करा सार्थ
नाते । झणी राष्ट्रकार्या त्यजा मत्सराने ॥ ६ ॥
पहा आर्यभू आजला दैन्यवाणी । नये धावुनी
एकही पुत्र कोणी । धरा लाजलज्जा जर्गी अब्रु
चाते । झणी राष्ट्रकार्या त्यजा मत्सराने ॥ ७ ॥
जनीं बोलती आर्य कां वांझ झाली । असे हीन
दुबळे कसे पुत्र व्याली ॥ असा काळिमा लागतां
झोंप येते । झणी राष्ट्रकार्या त्यजा मत्सराने ॥ ८ ॥
असे देश माझा असे माय माझी । तिच्या उद्धराने
तेचि वाहीन ओझीं ॥ करा आजपासोनि ह्या
निश्चयाने । झणी राष्ट्रकार्या त्यजा मत्सराने ॥ ९ ॥

REFBK-0001815

REFBK-0001815

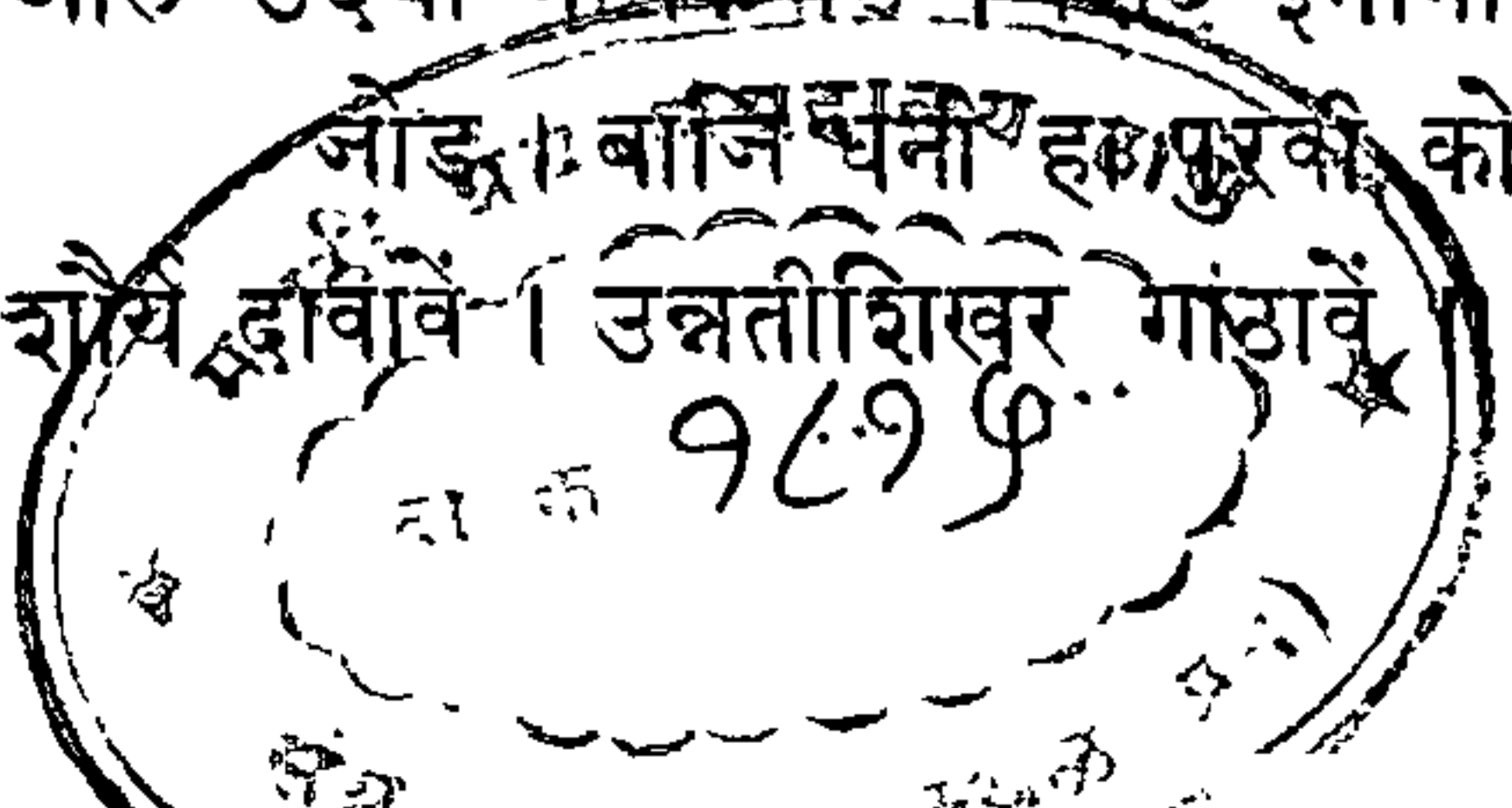
येथून गेल्या फौजा दौडत । रड्हे लगवित रिपुच्या
 पाठित । अटकेसुद्धिं सिंधू गांठित
 शिंग फुकावे । पेशवे नांवे मर्जावे ॥ ४ ॥

पेशवाइच्या धनदौलतिला । पुणे शहर हें राजधानिला
 बहू आवडले शूर बाजिला
 जन्मा यावे । म्हणवून पुणेकर व्यावे ॥ ५ ॥

नशिव शिकंदर होते बाजी । नमवित दाढी येती
 काजी । विनवी मोंगल करुनी हां जी
 दिल्लीला यावे । खंडणी घेउनी जावे ॥ ६ ॥

भाउ चिमाजीआप्पा शूर । शौर्यसिंधुला आला पूर
 रणदेवीचा एकचि सूर
 उदया यावे । पेशवे नांव राखावे ॥ ७ ॥

आले उदया गायकवाड । शिंदे इमानी होळकर
 शौर्य दावावे । उन्नतीशिखर गांठावे ॥ ८ ॥

राजकारणी माधवराव । सागरवृत्ति, न लागे ठाव
पेशवाइचा उलटा डाव

दान पडावें । लवकरी आयु संपावें ॥ १४ ॥

तो नारायण बालपेशवा । आनंदीच्या नयनिं खुपावा

राजतृष्णेला बळी पडावा

पाप घडावें । बोलले राज्य सोडावें ॥ १५ ॥

सवाइमाधव बालपेशवे । पुनरपि पहिले दिन गांठावे

परि बाजीचे भेदक कावे

साह्यक व्हावे । बोलले राज्य सोडावें ॥ १६ ॥

संशयरूपी राहू केतू । नाना विषयीं ये मनिं किंतू

डाव जिंकितो बाजी स्वार्थू

कां न निंदावें । हे फितूर घरचे व्हावे ॥ १७ ॥

फडणिस नाना जरि मुत्सद्दी । पेशवाइची सरतां सद्दी

दुष्ट बाजिची नाशक बुद्धि

दैव उलटावें । हे फितूर घरचे व्हावे ॥ १८ ॥

सभोंवार जन परान्नपुष्ट ॥ कमवायां किती पडले
 कष्ट । चाकर बुडवे मालक नष्ट
 विषयी रंगावे । दिवटाचि म्हणवुनी ध्यावे ॥ २४ ॥
 थाट शाहिरी होनाजीचा । कुठे पवाडा प्रभाक-
 राचा । तलाव कोठे काव्यौघाचा
 पाट सोडावे । स्फूर्तिचे कलम राखावे ॥ २५ ॥
 गतकाळाच्या इतिहासाची । शुक्रचांदणी जर्शि
 नभाची । वीर शाहिरी थाप डफाची
 सर्व आठवावे । मानसीं स्वस्थ बैसावे ॥ २६ ॥
 कटाव गेले तसे पवाडे । काव्यौघाला बंद कवाडे
 पढो पंचावन पहिले पाढे
 तुम्ही घोकावे । बाजिचे बोल ऐकावे ॥ २७ ॥
 मिया बोले दाढी हाले । राजा बोले दळही हाले
 मालक तैसा चाकर चाले
 अनुभवा यावे । पेशवे नांव आठवावे ॥ २८ ॥

वदति मोडकीं तीं कारंजीं । निर्घृण काळा अह्मां
न गांजी । गतशतकाची आठवण होई
हाय ! बोलावें । मानसीं स्वस्थ बैसावें ॥ ३४ ॥
कधिं अस्मानी कधीं गुलाबी । कधीं केशरी कधीं
कुसुंबी । वेलबुट्यांची खुबीच नामी
शालु नेसावे । भित्तिचे बोल एकावे ॥ ३५ ॥
विटाळ नव्हता अशुद्धतेचा । जैसा अनुभव
आदर्शाचा । तसाचि होता मान आमुचा
लेणें ल्यावें । वैभवे जनां दिपवावें ॥ ३६ ॥
जरिपटक्याचें निशाण भगवें । आम्हीं त्याचें मूळ
धरावें । वाच्या वरती फडकत रहावें
लयाला जावें । लागलें खालीं ठेवावें ॥ ३७ ॥
शूरविरांचीं गुप्त खलबतें । तिथेंच मंजुळ प्रेम
बोलतें । स्वराज्यस्फूर्ति बाळ खेळतें
गीत एकावें । तल्लीन मानसीं व्हावें ॥ ३८ ॥

गेलें वैभव आयु रंडकें । म्मशानांतलें फुटकें मडकें

परावलंबन फल हें सडकें

काय ! चाखावें । कर्तव्यकर्म आठवावें ॥ ४४ ॥

त्वांचि मरावें जन्मायाया । यावें जन्मा त्वांचि

मराया । जन्ममरण हा खेळ न वाया

बोल एकावे । मनिं सारं यांतलें ध्यावें ॥ ४५ ॥

उदया याया रवि मावळतो । निसर्ग आपुलें तत्व

न चुकतो । चहूंकडे हा न्यायचि दिसतो

नच विसरावें । मागलें पुढें चालावें ॥ ४६ ॥

तूं मेलेला आजि दिसावा । उन्नति व्हाया तुला

विसावा । योग्य काल ये उदयचि व्हावा

ध्येय जिंकावें । कारणें स्वस्थ बैसावें ॥ ४७ ॥

नांव मराठा गाजुनि गेलें । फिरे खराटा नांव

लोपलें । हाय करित हा वाडा बोले

उदया यावें । कारणें स्वस्थ बैसावें ॥ ४८ ॥

योग्य वेळीं) १९२० सालीं पाहिजे तेंच. (योग्य पुस्तक

दादाभाई नवरोजी यांचें चरित्र.

लेखक:—प्रो. नारायण सिताराम फडके, एम. ए. पुणे

“ अल्हाहो अकबर ” “ प्रेमप्रसाद ” “ कर्तव्य-
जागृति ” “ संसारसार ” यांकां देण्यांचें कर्ते.

(१) लो० टिळक—चरित्र सुवाध आणि मना-
रंजक झालें आहे. लोकांनीं तें संग्रही ठेवावें.

(२) न. वि. केळकर—हें चरित्र आपल्या
कुशल लेखणीनें आपण हृदयंगम केलें आहे.

(३) कृ. प्र. खाडिलकर—भाषा सरळ व चटक-
दार, असून विषयांची मांडणी उठावदार

(४) शि. म. परांजपे—कृति उत्तम साधली
आहे. विवेचन मुद्देसूद व परिणामकारक

(५) अ. व. कोल्हटकर—राजकारणाचा अभ्यास
करणारांस या पुस्तकाचा फार उपयोग होईल.

(६) वं. जयकर—या पुस्तकावरून स्वाज्य-
वादाच्या इतिहासाची चांगली कल्पना येईल.

पुस्तकें मिळण्याचा पत्ता—रामचंद्र वासुदेव दात,
सेक्रेटरी ' यशवंत ग्रंथप्रसारक मंडळी '

घ. नं. ५८५ शनिवार, पुणे.

का.म. ४२२

काव्याचें अलंकार प्रकरण

अथवा

महाकवि श्रीकालिदास यांचे मेघदूत नामक
काव्याचें समवृत्त व समश्लोकी
मराठी भाषांतर.

ग्रंथकार

गंगाधर गोविंद दामले,

वास्तव्य अकोले (वन्हाड).

सं. ८६७ च्या २५ व्या अंकाप्रमाणें नांदूर सर्व हक्क
नेमिचे आहेत.

REFBK-0000328

REFBK-0000328

छापखाना.

नापांतर केलीं
सोडून दिलीं आहेत

इज करून घेण्यासारखें नाहीं.
प्रस्तावना करण्याचा माझा

किंमत

प्रस्तावना.

प्रस्तुत काव्य कविकुलगुरु श्रीकालिदास यांचे मेघदूत नामक एका शृंगाररसप्रचुर काव्याचें प्राकृतांत रचिलेले समवृत्त व समश्लोकी असें भाषांतर आहे. मूळ काव्याप्रमाणें याचेही पूर्वार्ध व उत्तरार्ध असे दोन भाग करण्यांत आले आहेत. प्रकृत ग्रंथाची मूळ काव्याशीं जितकी म्हणून जुळणी सोप्या भाषेंत वसवितां आली तितकी ती वसविण्यांत येऊन कोठेंही रसहानि व अर्थान्तर होऊं न देण्याचा वराच यत्न केला आहे. समवृत्त व समश्लोकी भाषान्तर करण्यांत बऱ्याचशा अडचणी येतात हें याच काव्यावर झालेल्या इतर समवृत्त व समश्लोकी भाषांतरांच्या अल्प अंशेवरून तेव्हांच ध्यानांत येईल. एकाच वृत्तांत व एकाच पंक्तीकांत मूळकवितेचें रसहानि व अर्थहानि न होऊं देतां अंशुव चित्र वठविणें किती कठीण काम आहे हें ज्यांनीं दिग्ग्रांनीं म्हणून आज त्या काव्याचीं तशीं भाषांतरे केलीं आहेत किंवा करीत असतां मधेंच सोडून दिलीं आहेत त्यांनाच माहीत; इतरांस तें सहज कळून येण्यासारखें नाहीं. प्रकृत काव्याची अशा तऱ्हेची प्रस्तावना करण्याचा माझा

अर्पणपत्रिका.

श्रीकालिदासकविची कृति ही लहान
आहे तरी सुरसिकीं बहु तीस मान
ती प्राकृतीं करुनियां रघुनाथपायीं
वाहीं रवीस लघु धत्तुरसें उपायीं.

गंगाधरशर्मा
विनि
मा

प्रस्तावना.

प्रस्तुत काव्य कविकुलगुरु श्रीकालिदास यांचे मेघदूत नामक एका शृंगाररसप्रचुर काव्याचें प्राकृतांत रचिलेले समवृत्त व समश्लोकी असें भाषांतर आहे. मूळ काव्याप्रमाणें याचेही पूर्वार्ध व उत्तरार्ध असे दोन भाग करण्यांत आले आहेत. प्रकृत ग्रंथाची मूळ काव्याशीं जितकी म्हणून जुळणी सोप्या भाषेंत वसवितां आली तितकी ती वसविण्यांत येऊन कोठेंही रसहानि व अर्थान्तर होऊं न देण्याचा वरान्वयन केला आहे. समवृत्त व समश्लोकी भाषान्तर करण्यांत बऱ्याचशा अडचणी येतात हें याच काव्यावर झालेल्या इतर समवृत्त व समश्लोकी भाषांतरांच्या अल्प अद्येवरून तेव्हांच ध्यानांत येईल. एकाच वृत्तांत व एकाच पंक्तीकांत मूळकवितेचें रसहानि व अर्थहानि न होऊं देतां अंहुब चित्र वठविणें किती कठीण काम आहे हें ज्यांनीं ज्यांनीं म्हणून आज त्या काव्याचीं तशीं भाषांतरे केलीं आहेत किंवा करीत असतां मधेंच सोडून दिलीं आहेत त्यांनाच माहीत; इतरांस तें सहज कळून येण्यासारखें नाहीं. प्रकृत काव्याची अशा तऱ्हेची प्रस्तावना करण्याचा माझा

हेतु हाच कीं शब्दांस शब्द पाहणारे जे लोक आहेत त्यांना काव्यपरीक्षण करितांना वरील गोष्ट ध्यानांत आणावी.

प्रस्तुत ग्रंथांत कांहीं कांहीं शब्दांचे अर्थ दिले असून प्रसंगविशेषीं प्राचीन व अर्वाचीन स्थळांची जुळणी घातलेली आहे. कित्येक ठिकाणीं कांहीं गोष्टींचा संदर्भ दाखविला आहे.

प्रकृत काव्य आमचे वडील बंधु कै० रा. रा. रणनाथराव दामले बी. ए. यांस बंधुप्रेमानें अर्पण केले आहे हें मागे अर्पणपत्रिकेंत सांगितलेंच आहे.

आतां आमची कृति मूळकाव्याशीं कितपत उतरली आहे हें पाहण्याचें आमचें काम नसून तें मार्मिक काव्यपरीक्षक आहे. काव्यपरीक्षण करितांना वर प्रस्तावनेंत सांगितलेल्या गोष्टींबरोबर प्रस्तुत ग्रंथकाराचा ग्रंथकर्ता या ग्रंथानें पुढें येण्याचा हा पहिलाच प्रसंग आहे हीही गोष्ट वाचकवर्गानें ध्यानांत आणावी अशी त्यास सविनय प्रार्थना करून आजची ही संक्षिप्त प्रस्तावना आम्ही येथेंच करितों.

गंगाधर गोविंद दामले

संविधानक.

हिमालय पर्वतावर अतिशय सुंदर, रमणीय व धनसंपन्न अशी एक अलका नांवाची नगरी असून तेथे कुबेर नांवाचा राजा राज्य करीत असे. त्याचे पदरीं असणाऱ्या एका यक्षाकडून, हा स्वतःच्या स्त्रीशीं फारच आसक्त असल्यामुळे एके दिवशीं स्वामिसेवेत सहजच थोडे दुर्लक्ष्य झाले आणि यामुळे त्याचे धन्यास राग येऊन त्याने त्याला जिच्याशीं तूं संसक्त होऊन स्वामिसेवा चुकलास त्या तुझ्या स्त्रीचाच तुला वर्षपर्यंत वियोग होवो' असा शाप दिला. या शापाने तो दुःखित होत्साता फिरत फिरत जनस्थाना-अवळील म्हणजे नाशिकाजवळील रामगिरि नांवाच्या पक्षा पर्वतावर असणाऱ्या आश्रमांत येऊन राहिला. त्याचे आपल्या स्त्रीवर फारच अप्रतिम प्रेम असल्यामुळे त्याला विरहदिवस बरेच कष्टप्रद वाटू लागले. अशा दुःखमय स्थितींत त्यानें कसे तरी तेथे आठ महिने काढिले. पुढे वर्षाकाळ प्राप्त झाल्यावर रानांतून भटकत असतां एके दिवशीं सहज त्याचे एका टेंकडीकडे लक्ष्य गेले. तेथे

चडून त्यानें सुंदर असा एक मेघ पाहिला वं त्यास स-
चेतन समजून त्याचे कडून आपले प्रियेस निरोप पाठविला.
याप्रमाणें यक्षानें मेघास दूत केल्यामुळें महाकवि
श्रीकालिदास यांनींही या काव्यास मेघदूतच
नांव दिलें.

या काव्याचे पूर्वार्ध व उत्तरार्ध असे दोन भाग
केले आहेत. पूर्वार्धांत जनस्थानापासून तो थेट
हिमालय पर्वतावरील अलकानगरीपर्यंत जाणाऱ्या
मार्गावरील पुराणप्रसिद्ध गांवे, नद्या, पर्वत वगैरे अनेकविध
रमणीय स्थलांचें अति मनोवेधक रीतीनें सुरस वर्णन
आणिलें आहे; व उत्तरार्धांत अलका नगरीचें
तेथील यक्षमंदिराचें उत्कृष्ट रीतीचें वर्णन, यक्षा-
स्त्रीची विरहकाळची अवस्था, व सरतेशेवटीं तिर-
पाठविलेला निरोप या सर्व गोष्टी फारच सुरस रीती
सांगितल्या आहेत. याप्रमाणें मूळ काव्याचें हें संविधान
असून अर्थात् तेंच आमच्या प्रतिकृतिग्रंथांत आलेलें आहे.

ग्रंथकार.

REF# 0000328

REFBK-0000328

अभि!

श्री.

रा. रा. बाल गंगाधर टिळक,

बी. ए. एल् एल्. बी.

यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांनी केलेले मेघ-
दूतांचे समश्लोकी मराठी भाषांतर मी वाचून पाहिले.
रा. दामले यांची कविता सरळ असून तीत प्रसाद हा
गुण बराच साधला आहे. मेघदूतासारख्या काव्यांचे
त्याच वृत्तांत समश्लोकी भाषांतर करणे किती कठीण
आहे हे लक्षांत आणिले असतां रा. दामले यांचा हा
पहिला प्रयत्न चांगला साधला आहे असे मला वाटते.
असाच प्रयत्न जर रा. दामले हे पुढे चालू ठेवितील
तर त्यांचे हातून मराठी पद्यग्रंथांत चांगली भर
पडण्याचा संभव आहे.”

ता० ३।२।०६.

रावबहादूर चिंतामण विनायक वैद्य,

एम्. ए. एल् एल्. बी.,

लेट चीफ् जस्टिस, ग्वालेर.

यांचे कडून:—

“ रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांचें मेघदूताचें समश्लोकी समवृत्ती मराठी भाषांतर मीं पाहिलें. भाषांतर फार उत्तम झालें आहे असें मला वाटतें. बहुतेक मूळांतील सर्व मजकूर एकाच श्लोकांत आला असून शब्दरचना मधुर आहे व संस्कृतप्रचुर असली तरी ती दुर्बोध नसून मराठी भाषेचा हा एक अलंकार आहे असें मला वाटतें. ”

मुंबई, ता० २६ जानेवारी सन १९०६.

श्री.

रा. रा. महादेव राजाराम बोडस,

एम्. ए. एल् एल्. बी.

यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांनीं केलेलें कालिदासकृत मेघदूताचें समवृत्त व समश्लोकी मराठी भाषांतर वाचून पाहिलें. भाषांतर मूळांतील अर्थ न

सोडतां बरेंच शब्दशः केलें असूनही कविता सोपी, वाक्यरचना सरळ व शब्दयोजना होतां होईल तों शुद्ध मराठी करण्याचा प्रयत्न केला आहे तो फार चांगला साधला आहे. मूळांतील प्रसाद व माधुर्य हे गुण भाषांतरांत पुष्कळ अंशानें उतरले आहेत. व ज्यामुळे प्रतिकृति या नात्यानें हें मराठींत चांगल्या प्रतीचें काव्य गणिलें जाईल. रा. दामले यांचा हा पहिला प्रयत्न असूनही चांगला वठला आहे. तेव्हां त्यांनीं हा काव्यव्यासंग पुढें चालू ठेविल्यास पुढें महाराष्ट्र कवितेला ते चांगल्या प्रकारची भर घालूं शकतील असें वाटतें. त्यांच्या या प्रथम प्रयत्नास काव्य-रसिकांची पूर्ण सहानुभूति मिलेल अशी पूर्ण आशा आहे.”

मुंबई, ता० २ फेब्रुआरी १९०६.

FROM:—GANESH SHRIKRISHNA KHAPARDE,

Esqr. B. A., L.L. B. Amraoti (Berar).

MY DEAR DAMLE,

“ I have gone through the manuscript forwarded by you and feel delighted to

state that the *Marathi rendering* of *Meghaduta* is, indeed, *very good*. It is very difficult to get the whole of a *Kalidas'* verse into vernacular metre of the same type, on account of the great suggestivity of the former, and the burdensome nature of the rhyme in the latter; and I am glad to see you have succeeded *very well*."

(28 th, January 1906.)

श्री.

डॉ० मोरेश्वर गोपाळ देशमुख,

बी. ए. बी. एस्. सी. एम्. डी.

यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांनीं मेघदूत काव्याचें मराठींत समश्लोकी केलेलें भाषांतर मीं वाचून पाहिलें. यांतील पद्यें चांगलीं साधलीं आहेत. मूल काव्यांतील रसही भाषांतरांत बराच उतरला आहे. क्लिष्टपणा व दूरान्वय पुष्कळ कमी आहे. या काव्यांत प्रसादगुणही बऱ्याच अंशानें दृष्टीस पडतो. एकंदरीनें हा भाषांतराचा प्रयत्न अभिनंदनीय आहे असें मला वाटतें.”

मुंबई, ३ फेब्रुवारी १९०६.

रा. रा. दामोदर गणेश पाध्ये, एम्. ए.

प्रिन्सिपाल, गोकुळदास तेजपाळ हायस्कूल, मुंबई.
यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांनीं मेघाचें अलकेस प्रयाण या नांवाचें केलेलें प्रसिद्ध मेघदूत काव्याचें भाषांतर पाहिलें. वाचून आनंद झाला. ग्रंथकार तरुण आहेत व त्यांचा हा पहिला प्रयत्न आहे. तशांत समश्लोकी भाषांतर करणें कठीण आहे. तरी मूळचा मुख्य अर्थ न जातां रा. दामले यांच्या कविता प्रसादयुक्त झाल्या आहेत. संस्कृत शब्द व समासांचें प्राचुर्य असूनही दिलेला मराठी वेष एकंदरीनें शोभेला असा आहे.”

ता० २९ जानेवारी सन १९०६.

श्री.

रा. रा. हरी महादेव भडकमकर बी. ए.,

संस्कृत प्रोफेसर, वुड्लसन कॉलेज, मुंबई.

यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांचें मेघदूताचें मराठी कवितारूप भाषांतर पाहिलें. भाषा शुद्ध आहे. संस्कृत

कवींच्या त्यांतल्यात्यांत कालिदासाच्या उक्तीचें कवितारूप भाषांतर करणें बरेंच कठीण. त्यांतून समवृत्त समश्लोकी तर फारच विकट. तेव्हां अशा प्रयासांत मूलांतील कित्येक शब्द जसेच्या तसेच राखावे लागतात व काव्यही कांहींसें दुर्बोध होतें, हा अनुभव सार्वत्रिक आहे. सबब अशा ग्रंथाचें परीक्षण करितांना सुबोधत्वावर व उक्तीचे सरळपणावर फारसें लक्ष्य राखून चालत नाहीं. अशा प्रकारें विचार करितां सदर भाषांतर एकंदरीनें बरें आहे असें मला वाटतें, व मोरोपंतादि कवि वाचण्याची ज्यांना संवय झाली असेल अशा मराठी वाचकांस याचा उपयोग होईल असें माझे मत आहे.”

गिरगांव, ता. १७/१/०६.

रा. रा. विनायक सखाराम घाटे,

एम्. ए.

अॅकिंटग संस्कृत प्रोफेसर, एल्फिन्स्टन कॉलेज,

मुंबई.

यांचे कडूनः—

रा. गंगाधरपंत दामले यांच्या मेघदूत काव्याच्या समवृत्त व समश्लोकी प्राकृत भाषांतरांपैकीं बऱ्याच

कविता वाचून पाहिल्या त्या सर्वही अति उत्कृष्ट साधल्या आहेत असें मला वाटतें. जरी कांहीं कांहीं ठिकाणीं संस्कृतशब्दांच्या प्राचुर्यामुळे किंचित् क्लिष्टतेचा भास होतो, तरीपण एकंदरींत संस्कृतप्राकृतांचें मिश्रण योग्य प्रमाणानें झालें असल्यामुळे महाराष्ट्रकवितावधूस प्रौढ, उदात्त व मनोहर स्वरूप प्राप्त झालें आहे.

रा. दामले यांची:—

“कविता कविचित्तातें तोपवुनीयांच राहिली नाहीं ।

अकविमनातें हरिते, जशि वृष्टी सुखवि उच्चलीनांही” ॥

ता० २ फेब्रुवारी १९०६.

रा. रा. वामन रामचंद्र जोशी, बी. ए.,

यांचे कडून:—

मेघाचें अलकेस प्रयाण—“हे महाकवि श्रीकालिदास यांचें मेघदूत नामक काव्याचें समवृत्त व समश्लोकी प्राकृत भाषांतर रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले, यांनीं केलेलें मीं वाचून पाहिलें. हा यत्न सुरेख साधला असून या पुस्तकांसारखीं पुस्तकें झाल्यानें मराठी वाङ्मयांत चांगली भर पडणार आहे. स्वभाषेला उन्नतावस्थेला आणण्याचे प्रयत्न ही एक उत्कृष्ट प्रकारची देशसेवाच आहे.

state that the *Marathi rendering* of *Meghaduta* is, indeed, *very good*. It is very difficult to get the whole of a *Kalidas'* verse into vernacular metre of the same type, on account of the great suggestivity of the former, and the burdensome nature of the rhyme in the latter; and I am glad to see, you have succeeded *very well*."

(28 th, January 1906.)

श्री.

डॉ० मोरेश्वर गोपाळ देशमुख,

बी. ए. बी. एस्. सी. एम्. डी.

यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांणीं मेघदूत काव्याचें मराठींत समश्लोकी केलेलें भाषांतर मीं वाचून पाहिलें. यांतील पद्यें चांगलीं साधलीं आहेत. मूल काव्यांतील रसही भाषांतरांत बराच उतरला आहे. क्लिष्टपणा व दूरान्वय पुष्कळ कमी आहे. या काव्यांत प्रसादगुणही बऱ्याच अंशानें दृष्टीस पडतो. एकंदरीनें हा भाषांतराचा प्रयत्न अभिनंदनीय आहे असें मला वाटतें.”

मुंबई, ३ फेब्रुवारी १९०६.

रा. रा. दामोदर गणेश पाध्ये, एम्. ए.

प्रिन्सिपाल, गोकुळदास तेजपाळ हायस्कूल, मुंबई.
यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांनीं मेघाचें अलकेस प्रयाण या नांवाचें केलेलें प्रसिद्ध मेघदूत काव्याचें भाषांतर पाहिलें. वाचून आनंद झाला. ग्रंथकार तरुण आहेत व त्यांचा हा पहिला प्रयत्न आहे. तशांत समश्लोकी भाषांतर करणें कठीण आहे. तरी मूळचा मुख्य अर्थ न जातां रा. दामले यांच्या कविता प्रसादयुक्त झाल्या आहेत. संस्कृत शब्द व समासांचें प्राचुर्य असूनही दिलेला मराठी वेष एकंदरीनें शोभेळ असा आहे.”

ता० २९ जानेवारी सन १९०६.

श्री.

रा. रा. हरी महादेव भडकमकर बी. ए.,

संस्कृत प्रोफेसर, वुड्सन कॉलेज, मुंबई.

यांचे कडून:—

“रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांचें मेघदूताचें मराठी कवितारूप भाषांतर पाहिलें. भाषा शुद्ध आहे. संस्कृत

कवींच्या त्यांतल्यात्यांत कालिदासाच्या उक्तीचें कवितारूप भाषांतर करणें वरेंच कठीण. त्यांतून समवृत्त समश्लोकी तर फारच विकट. तेव्हां अशा प्रयासांत मूलांतील कित्येक शब्द जसेच्या तसेच राखावे लागतात व काव्यही कांहींसें दुर्बोध होतें, हा अनुभव सार्वत्रिक आहे. सबब अशा ग्रंथाचें परीक्षण करितांना सुबोधत्वावर व उक्तीचे सरळपणावर फारसें लक्ष्य राखून चालत नाहीं. अशा प्रकारें विचार करितां सदर भाषांतर एकंदरीनें बरें आहे असें मला वाटतें, व मोरोपंतादि कवि वाचण्याची ज्यांना संवय झाली असेल अशा मराठी वाचकांस याचा उपयोग होईल असें माझे मत आहे.”

गिरगांव, ता. १७/१/०६.

रा. रा. विनायक सखाराम घाटे,

एम्. ए.

अॅक्टिंग संस्कृत प्रोफेसर, एल्फिन्स्टन कॉलेज,
मुंबई.

यांचे कडूनः—

रा. गंगाधरपंत दामले यांच्या मेघदूत काव्याच्या समवृत्त व समश्लोकी प्राकृत भाषांतरांपैकीं बऱ्याच

कविता वाचून पाहिल्या त्या सर्वही अति उत्कृष्ट साधल्या आहेत असें मला वाटते. जरी कांहीं कांहीं ठिकाणीं संस्कृतशब्दांच्या प्राचुर्यामुळे किंचित् क्लिष्टतेचा भास होतो, तरीपण एकंदरींत संस्कृतप्राकृतांचें मिश्रण योग्य प्रमाणानें झालें असल्यामुळे महाराष्ट्रकवितावधूस प्रौढ, उदात्त व मनोहर स्वरूप प्राप्त झालें आहे.

रा. दामले यांची:—

“कविता कविचित्तातें तोषवुनीयांच राहिली नाहीं ।

अकविमनातें हरिते, जशि वृष्टी सुखवि उच्चलीनांही” ॥

ता० २ फेब्रुवारी १९०६.

रा. रा. वामन रामचंद्र जोशी, बी. ए.,

यांचे कडून:—

मेघाचें अलकेस प्रयाण—“हे महाकवि श्रीकालिदास यांचें मेघदूत नामक काव्याचें समवृत्त व समश्लोकी प्राकृत भाषांतर रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले, यांनीं केलेलें मीं वाचून पाहिलें. हा यत्न सुरेख साधला असून या पुस्तकांसारखीं पुस्तकें झाल्यानें मराठी वाङ्मयांत चांगली भर पडणार आहे. स्वभाषेला उन्नतावस्थेला आणण्याचे प्रयत्न ही एक उत्कृष्ट प्रकारची देशसेवाच आहे.

प्रस्तुत पुस्तकांत मूळ कवितेचें माधुर्य अर्थहानि होऊं न देतां आणिलेलें आहे. पुस्तक कवीनें आपले स्वर्गवासी विद्वान् बंधु रा. रघुनाथराव यांना प्रेमानें अर्पण केलें ही कवीची योजनाही सहृदयतेची आहे.”

डॉ. अनंत नारायण सांबारे,

एल्. एम्. अँड एस्.

यांचे कडून:—

रा. रा. गंगाधर गोविंद दामले यांस:—

“ आपण कविकुलगुरु श्रीकालिदासाच्या मेघदूताचें ‘मेघाचें अलकेस प्रयाण’ म्हणून मराठींत समश्लोकी भाषांतर केलें आहे तें मीं वाचून पाहिलें. कित्येक श्लोक तर खरोखर चांगलेच उतरले आहेत. एकंदर ग्रंथाच्या अवलोकनानें मला असें वाटतें कीं आपल्या अंगीं काव्य-रचनाशक्ति चांगलीच दृष्टीस पडते. यांकरितां अनेक चांगल्या चांगल्या कवींच्या काव्यांच्या अध्ययनानें व मानवी स्वभावाचें अवलोकन व विश्वनिरीक्षण या तीन गोष्टींच्या साहाय्यानें आपण चांगलेंच काव्य करूं शकाल अशी मला उमेद आहे.”

मेघाचें अलकेस प्रयाण.

(पूर्वार्ध)

[मंदाक्रांता वृत्त.]

कोण्या यक्षा अधिकृतिमदें शाप वर्षान्त झाला ।
 स्वामीचा, तो युवति-विरहें वाटला ^४ दीर्घ त्याला; ॥
 तें तो गेला विहतमहिमा रामगिर्याश्रमांत ।
 जेथें छाया निविड, सलिलें मैथिलीस्नानपूत ॥ १ ॥
 काढी कांहीं दिवस विरही दुःखिं तेथें वसून ।
 कांताछंदें झुरत असतां मांस गेलें झडून ॥
 आषाढाच्या प्रथमदिनिं तो पाहि शैलीं सतोय ।
 वप्रक्रीडा-निरत करिसा मेघ सुप्रेक्षणीय ॥ २ ॥

१ अधिकाराच्या गर्वेकरून. २ एका वर्षाचा. ३ धन्याचा म्हणजे कुबेराचा. ४ दुर्धर. ५. रामगिरि पर्वतावरील आश्रमांत. हा पर्वत नाशिकाजवळ आहे. ६ दाट. ७ जानकीच्या स्नानांनीं पवित्र झालेलीं. ८ पर्वताच्या तटाशीं टकरा खेळण्यांत आसत असता जो हत्ती त्यासारखा.

होतां त्याच्या पुढति मग जो कौतुकस्थान साच ।
 नेत्रीं आलें जल तरि त्या स्तंभवी तो तसेच ॥
 दृष्टी येतां घन सुखितही अन्यथा-वृत्ति होतो ।
 तेव्हां नाहीं नवल विरही इच्छि कांतारती तो ॥ ३ ॥

येत्या वर्षासमयिं रमणीप्राण कीं वांचवावा ।
 हा जीमूत स्वकुशल तिला सांगण्या पाठवावा ॥
 या हेतूनें कुटजकुसुमीं पूजुनी मेघ त्यानें ।
 आनंदानें प्रणययुतशा आदरीला वचानें ॥ ४ ॥

धूमज्योतिःसलिलमरुतीं जाहला मेघ कोठें ।
 शक्त प्राण्यांकरविं असले प्रेष्य संदेश कोठें ? ॥
 औत्सुक्ये हें न कळुनि तयें प्रार्थिलें अंबुदातें ।
 जो कामी तो सहजिं न गणी चेतनाचेतनातें ॥ ५ ॥

प्रार्थीं तूतें; जनन तव गा पुष्करावर्तवंशीं ।
 इंद्राचा तूं प्रकृतिजैन कीं कामरूपासि घेशी ॥
 याश्चौ झाली अधिगुणकरिं मोर्धे वाटे वरी ती ।
 नीचे केली सफल तरिही निदिता होतसे ती ॥ ६ ॥

१ मेघास. २ प्रधानपुरुष. ३ याचना. ४ गुणिजनांचे
 हातून. ५ विफल.

तूं संतसां शरण; ह्यणुनी मद्रुचातें प्रियेला ।
 सांगें, माझा विरह घडला स्वामिकोपें जयेला ॥
 वाह्यारामीं शशिविलसनें कांतें यक्षेश्वराचें ।
 पाहीं मोठें नगर अलका, स्थान जें मत्प्रियेचें ॥ ७ ॥
 आशेनें त्या पथिकदयिता प्रैत्ययें पाहतील ।
 सारोनीया अलक तुजला जें नभीं चालशील ॥
 त्वत्सान्निध्यीं परवश जगीं मत्परी जो नसेल ।
 आत्मस्त्रीची कवण विरहीं तो उपेक्षा करील ? ॥ ८ ॥
 वाहोनीया सुखकर तुला वात नेईल मंद ।
 वार्मीं होई बहुरुचिरसा चातकांचा सुनाद ॥
 गर्भाधानोत्सुक समयिं या हे वलाकासमूह ।
 सेवा तूझी करितिल नभीं निश्चयें वारिवाह ॥ ९ ॥
 साध्वी तूझी दिवसगणनीं तत्परा बंधुकांता ।
 पाहीं गेहीं झुरत बसली जी वियोगांत आतां ॥

१ तापलेल्या किंवा त्रस्त अशा. २ प्रकाशित असें.
 ३ विश्वासानें. ४ केश. ५ तूं सन्निध आला असतां म्हणजे
 वर्षाकाळ आला असतां. ६ डावे बाजूस. ७ यक्षानें मेघास आपला
 बंधु कल्पिल्यामुळें सहजींच त्याची बायको मेघाची वहिनी
 होते. ८ विरहाकुल.

सद्यःपाति प्रणययुतशा पुष्पशा स्त्रीमनास ।
 वाटे रक्षी विरहसमयीं ती दृढाशाच खास ॥ १० ॥
 यत्सामर्थ्ये निखिल धरणी छत्रयुक्ताचि होते ।
 त्या नादाते श्रवण करितां मानसा जावयाते ॥
 होती उत्कंठित विसदले हंस घेती मुखांत; ।
 आकैलास प्रमुदितमने येति संगे^६ नभांत ॥ ११ ॥
 आलिंगीं या प्रियंगिरिवरा; हा तुझा श्रेष्ठमित्र ।
 रामें याचे तट निजपदीं फार केले पवित्र ॥
 आज्ञा घेई; बहुत अपुला स्नेह हा दावि तूंतें ।
 उष्णाश्रूंतें चिरविरहजा गालुनी, भेटतां ते ॥ १२ ॥
 कष्टी होतां तुज गिरिशिरे आश्रयाला वहूत ।
 होतां मार्गीं कृश बहु नद्या प्यावया तोय शीत^{११} ॥
 या मार्गातें श्रवण करिं तूं; हा प्रवासानुरूप ।
 मागोनी मी कथिन तुजला काय माझा निरोप ॥ १३ ॥

१ लगेच नाश पावणारें. २ फुलासारख्या. ३ पृथ्वी.
 ४ पावसाळ्यांत उगवणारीं जीं छत्रीसारखीं एक प्रकारचीं झाडे
 तीं. या छत्रांनीं जी युक्ता ती छत्रयुक्ता. ५ मानससरोवरास.
 ६ बरोबर. ७ आवडत्या रामगिरि पर्वताला. ८ मैत्री. ९ फार
 दिवसांच्या विरहामुळे उत्पन्न झालेल्या. १० तुला. ११ थंड.

सोडोनीया सरस-निचुला अद्रिला उत्तरेनें ।
 जासी तेव्हां तुज सुरवधू देखुनी विस्मयानें ॥
 कांतांलागीं वदतिल उडे शंगै हें वाइ वार्ते ।
 दिङ्नागांचा, तुज वधुनियां, गर्व पावे लयाते ॥ १४ ॥
 नानारंगी बघ धनु असे रत्नकांतीपरी जें ।
 तें जीमूता खचित तव या नील देहीं विराजे ॥
 पिच्छीं जैसा यदुंपति खुले गोपवेषांत, पाहीं ।
 तूंही तैसा दिसशिल नसे किंतु तो यांत कांहीं ॥ १५ ॥
 भ्रूक्षेपाज्ञ प्रणययुंत ते क्षेत्रपालांगनांचे ।
 डोळे-हस्तीं कृषि ह्यणुनि ते-देखिती तूज साचे ॥
 वृष्टी मालीं करुनि बहु ज्या कर्षणें ये सुवास ।
 जाई, मेघा, त्वरित-गतिनें तूं पुढें उत्तरेस ॥ १६ ॥

१ ओल्या निचुल वृक्षांनीं ह्य० वेतोवृक्षांनीं युक्त असा.
 हें अद्रिला यार्चे विशेषण. २ सिद्धांगना. ३ शिखर. ४ रत्न-
 च्छायेप्रमाणें. ५ कृष्ण. ६ कटाक्ष फेंकण्यांत अज्ञ. ७ प्रीति-
 युक्त. ८ शेतकन्यांच्या वायकांचे. ९ शेतकी. १० माल-उंच-
 वट्याचें स्थान. यावरून प्राकृतांत माल हा शब्द निघाला
 असावा. ११. नांगरल्यानें.

तोयासारे^१ बहुत करिशी शान्त दावानलाते^२ ।
 मेघा, मेघां धरिल म्हणुनी आम्रकूटाद्रि तूते^३ ॥
 सन्मित्राचे उपकृतिस कीं क्षुद्र ही आठवीतो ।
 कैसा अद्री तुजसि विसरे ? मानसें थोरसा तो ॥ १७ ॥
 ज्या अद्रीचे परिणत-फलीं पाण्डु आम्रीं उपांत ।
 वेणीरूपे^६ चढशि शिखरीं जें तयाचे, नभांत ॥
 तें, जीमूता, अमरमिथुनें वोलती भासताहे ।
 “अद्री पृथ्वीस्तन खचित हा मेघ यन्मध्य आहे” ॥१८
 जेथें कुञ्जीं बहुत रमती भिल्लवामा सुखानें ।
 तेथें वृष्टी करुनि अपुल्या जा पुढें तूं पथानें ॥
 विंध्याद्रीच्या उपलविषमीं पादि रेवां दिसेल ।
 नानारेखां गजतनुपरी जी, पयोर्दां, खुलेल ॥ १९ ॥
 येई जीतें गजगणमदें वास त्या नर्मदेचें ।
 जम्बूकुंजीं प्रतिहत जिचा वेग पी तोय साचें ॥

१ पर्जन्यवृष्टि करून. २ डोक्यावर. ३ आम्रकूटपर्वत; हल्लीं
 यास अमरकंटक असें म्हणतात. ४ परिपक्व आहेत फळे ज्यांचीं
 हें आम्रीं याचें विशेषण. ५ आसपासचे भाग. ६ वेणीसारखी
 आकृति धरून. ७ देवांचीं जोडपीं. ८ भिल्लस्त्रिया. ९ खडकाळ.
 १० नर्मदा. ११ अनेक रेषा ज्यावर काढलेल्या आहेत अशी.
 हें गजतनु याचें विशेषण. १२ मेघा.

येतां तूंतें गुरुपण नसे शक्त वायू तुलाया ।
 रिक्ता येतें लघुपण तसें गौरवा ना जर्गी या ॥ २० ॥
 नीपारूढा हरितें पिवळ्या केसरांतें पहात ।
 रेवातीरीं मुकुलित नव्या कंदली खात खात ॥
 रानीं रानीं सुरभित अशा पृथ्विचा गंध घेत ।
 मेघा, तूझा हरिणगण हे मार्ग कीं दावितात ॥ २१ ॥
 अम्भोविंदु ग्रहण करितां पाहतां चातकांना ।
 उड्याणीं ज्या निपुण बघतां त्या बलाकांगनांना ॥
 येतां कर्णीं स्तनित तव तें सिद्धवामा पतीतें ।
 आलिंगोनी खचित, जलदा, मानिती धन्य तूंतें ॥ २२ ॥
 माझ्यासाठीं त्वरित निघशी तूं तरी शैलशैलीं ।
 कालक्षेपा करिशिल जिथें चित्तवृत्ती निर्माली ॥
 केकानादीं तव मति तिथें गुंग होईल साची ।
 या मित्राची स्मृति मग सख्या तूज होईल कैची? ॥ २३ ॥
 आरामांच्या वृत्ति धवलशा केतकीं फुल्ल होती ।
 नीडें वृक्षीं सुखकर अशीं काक ते निर्मिताती ॥

१ जडपणा पक्षीं मोठेपणा. २ हलक्यास पक्षीं सूखास.
 ३ हिरव्या. ४ जलविंदु. ५ उडण्यांत. ६ गर्जित. ७ रमली.
 ८ वागवगिच्यांचीं. ९ कुंपणें. १० घरटीं.

जम्बूवृक्षीं वनतति, घना, होतसें नीलवर्णा ।
 जाया उत्कंठितं दिसति ते हंस येतां दर्शार्णा ॥ २४ ॥
 प्रांताची त्या विदित विदिशा राजधानी असे ही ।
 वाहे जेथे चपलगतिने वेत्रवैयापगा ही ॥
 सभ्रूक्षेप प्रमुदित मुखासारिखें तोय तीचें ।
 आस्वादोनी त्वरित, जलदा, कोड फेडीं मनींचें ॥ २५ ॥
 नीचैर्नामा रतिगिरि तिथे; तूं तयीं राहुनीया ।
 पाहीं नीपीं पुलकित जणूं जी दिसे शैलकाया ॥
 जारांसंगे रमति पुरिंच्या पण्यवामा गुहांत ।
 तत्कृत्यांची खचितचि शिला साक्ष देतील त्यांत ॥ २६ ॥
 जातां जातां उपवनि पुढे यूथिकाजालकांतें ।
 सिंचीं तोर्ये नव बहुत जीं देति शोभा वनांतें ॥
 गंडस्वेदा पुसुनि सुकलीं कर्णपद्मे जयांचीं ।
 छायादानें सुखविं वदनें तेथ त्या माळिणींचीं ॥ २७ ॥

१ हा देश विंध्याद्रीच्या लगत असून माळवाप्रांतांतला एक भाग
 असावा. २ भैलसा गांवाचें नांव पूर्वी विदिशा असावें. ३ हल्लीं
 जीस बिटवा नदी म्हणतात ती. ४ कटाक्षक्षेप व हास्य यांनीं
 युक्त अशा मुखाप्रमाणें. ५ क्रीडाशैल. ६ कदंबवृक्षांनीं.
 ७ वेश्या. ८ पाषाण. ९. जाईच्या ताटव्यांस. १० गालांवरून
 वाहणारे घर्मांचे ओघळ.

मेघा, तूझ्या पथि जरि नसे उज्जनी उचरेचे ।
 प्रासादांतें बहुसुभगशा पाहि तूं त्या पुरीचे ॥१४॥
 वाटे भीती, नाभि विलसतां वीज, पौरांगनासा ।
 त्यांचे नेत्रां जरि न भुलसी व्यर्थ जन्मासि येसी ॥२८॥
 काञ्ची जीची कुपितसलिलें शब्दिता पक्षिरांजि ।
 आर्वीतें करुनि अपुला नाभि चाले मदे जी ॥
 निर्विध्येचें पिउनि जल त्या लाग, मेघा, पथास ।
 स्त्रीप्रेमाचें खचित कथितों चिन्ह आहे विलास ॥ २९ ॥
 वेण्याकारा धरुनि कृश जी काळ कंठीत आहे ।
 पाण्डुच्छाया तवें विरहिं हो जीर्णपत्रीं पहा हे ॥
 दुःखावस्था, जलधर, तुझे खास सौभाग्य दावी
 यासाठीं ती त्यजिल कृशर्ता ती कृति त्वां करावी ॥३०॥

१ राजवाडे. २ कमरपट्टा, मेखला. ३ उसळलेल्या पाण्यानें.
 ४ मुखरित अशी. ५ पक्ष्यांची पंक्ति. ६ भोंवरा. ७ मेघाचें वि-
 शेषण. जीर्णपत्रें आंत पडल्यामुळें जिनें तुझ्या विरहसमयीं पांडु-
 वर्ण धारण केला आहे अशी निर्विध्या नांवाची नदी. यावरून
 स्त्रियांचे मुखांवर असणारी विरहकाळची पांडुरता चांगली व्यक्त
 होते. ८ वाळकेपणा.

जाऊनीया पुढति, जलदा, तूं अवन्तीं विशाला ।
 पाहीं जेथें उदयनकथा वृद्ध सांगे नव्याला ॥
 जे जे येती सुकृतविलये भूवरी त्या जनाहीं ।
 स्वर्गाहूनी खचित अणिली पुण्यशेषीं पुरी ही ॥ ३१ ॥
 ज्याच्या योगें स्वन पसरती मंजुसे सारसांचे ।
 पद्मामोदप्रसर बहु हो वाहण्यानें ज्याचे ॥
 यत्स्पर्शानें सुरतललनागलानि ती नष्ट होत ।
 वाहे शिप्रानिल पतिपरी जो स्त्रियां सौख्य देत ॥ ३२ ॥
 श्यामा पाचा बहु चहुंकडे कांति फांके ज्यांची ।
 रत्नें शिंपा बहुविध तशी पंक्ति ती पोंवळ्यांची ॥
 पाहोनीया नगरविपणीं तूं मनीं तर्कशील ।
 तोयाहूनी किमपि न दुजें सागरीं सांपडेल ॥ ३३ ॥

१ उज्जनीचे भोंवतालचे देशास अवन्तीदेश असें म्हणत.
 २ उज्जनी. ३ कौशांबी नगरीचा राजा. याचेंच नांव वत्सराज.
 याविषयीं एक अशी गोष्ट आहे. पूर्वीं उज्जनीस प्रद्योत म्हणून
 एक राजा होऊन गेला. त्याचे मुलीचें नांव वासवदत्ता. हिची
 मर्जी उदयनायर वसली आणि तिच्या संगुप्त निरोपामुळें उदय-
 नानें तिला हिरावून नेलें. ४ पुण्य लय पावल्यामुळें. ५ हल्लीं
 जिला क्षिप्रा म्हणतात ती. त्या नदीवरून वाहणारा वात तो
 शिप्रानिल; हीच नदी उज्जनीची नदी होय.

प्रद्योतांचे सुभग हरिलें वैत्सराजें सुतेला ।
 येथें होती कनकमयशी दिव्य ती तालमाला ॥
 धावे गवें नलगिरि करी स्तंभ उत्पाटुनीया ।
 पांथा होई सुख जनमुखें या कथा ऐकुनीया ॥ ३४ ॥
 सूर्याश्वांतें बहु हय जिथें स्पर्धिती श्यामवर्ण ।
 गंडस्रावें गज तुज्जपरी वर्षिती शुभ्रवर्ण ॥
 लंकेशाशीं समारिं लढुनी वीर मोठे अनेक ।
 घेती शोभा जणुं तनुवरी चंद्रहासव्रणांक ॥ ३५ ॥
 जेथें रौमा अलक अपुले वाळवीती धुरांनीं ।
 येवोनी जे, करितिल तुझी पुष्टि, जालांमंधोनी ॥
 जेथें नाचे शिखिगण सुखा पावुनी अंतरंगीं ।
 सौधाग्रीं त्या विरम वनितापादिरंगीं सुरंगीं ॥ ३६ ॥
 जावें, मेघा नयनसुभगा, पुण्य शंभुस्थलीतें ।
 सत्कारीती गण गणुनि ते स्वामिकंठप्रभेतें ॥
 वामास्नानें सुरभिजल हो गंधर्वत्यापगेचें ।
 जेथें होई सुरभिपवनें धूत उद्यान साचें ॥ ३७ ॥

१ उज्जनीस पूर्वीं होऊन गेलेला एक राजा. २ उदयनानें.
 ३ रावणाचे खड्गाचें नांव चंद्रहास. त्याचे व्रणांक म्हणजे
 व्रणचिन्हें. ४ स्त्रिया. ५ खिडक्यांमधून. ६ स्त्रियांच्या पायांच्या
 रगांनीं. ७ प्रमथादि करून शिवाचे जे सेवक ते. ८ एक नदी.

जातांही तूं इतर समयीं या महाकालिं, पाहीं, ।
 मेघा, येई तरणि उदया तोंवरी तेथ राहीं ॥
 पूजाकालीं स्तविं शिवपदां गर्जनौदुंधुभीनें ।
 पावो तूझे स्तनित फल गा शंभुच्या पूजनानें ॥ ३८ ॥
 पादन्यासीं मधुर रशना काढिती नाद ज्यांच्या ।
 नानारत्नीं विलसतिं करीं चामरेंही, ज्यांच्या ॥
 त्या वेश्यांचीं वदनकमलें म्लान होतीं श्रमानें ।
 त्वद्दृष्टीनें बघतिल तुला त्या अलिभ्रू सुखानें ॥ ३९ ॥
 संध्यारक्तें असितपटलें नृत्यकालीं शिवाचे ।
 व्यापीं हस्तां विलसत असे कीं जपापुष्प साचें ॥
 त्याची इच्छा हरिं धरुनि हें नागचर्मस्वरूप ।
 तें होशी खचित गिरिजाप्रीतिभावानुरूप ॥ ४० ॥
 गेहा जातां बहुघनतमीं राजमार्गीं दिसेना ।
 येणें वीजे करुनि दिवटी मार्ग दावीं स्त्रियांना ॥
 जी भासे कीं खचित निकर्षीं कर्षित स्वर्ण-रेखा ।
 भीतिग्रस्ता स्तनित करुनी भेडवीं ना, सुरेखा ॥ ४१ ॥

१ महाकालेश्वरास. हें उज्जनीजवळ एक विख्यात शिवप्रस्थान आहे. २ गर्जनारूपी दुंधुभीनें. ३ पाय ठेवितांना. ४ मेखला. ५ सायंतेजानें लाल झालेलें. हें पटल याचें विशेषण. ६ सो-
 न्याच्या कसोटीचा जो पाषाण त्यावर. ७ सुवर्णाची रेख.

होतां श्रांता बहु विलसनें वीज कांता सुकांत ।
 सौधाग्रीं जा प्रिय सहचरी घेउनीया निवांत ॥
 वा जीमूता, रवि उगवतां राहता मार्ग चालें ।
 कार्यामध्ये नसति अपुल्या मित्र मंदावलेले ॥ ४२ ॥
 त्या वामांचे जल नयनिंचें खण्डिता ज्या पतींनीं ।
 व्हावें शांत त्वरित, रविचा मार्ग टाकीं म्हणोनी ॥
 येई जेव्हां रवि कमलिनीनेत्र हस्तीं पुसाया ।
 येतां त्यांचे पथिं तंव तया कोप ये, मेघराया ॥ ४३ ॥
 गंभीरेचे, सुभग तव तें रूप, अभ्यंतैरांत ।
 बिंबे तेव्हां अनुपम तिचे सौख्य होई मनांत ॥
 मत्स्यांचें तें विलसन जलीं होइ-ती या मिषानें ।
 भ्रूक्षेपार्ते करिल-रत तूं हो तिच्याशीं सुखानें ॥ ४४ ॥
 क्रीडायोगें गलित केंटिचे तीररूपी, जलाचे ।
 वस्त्रा वेतोभुजि धरिल ती तें हरीं तें तियेचें ॥
 जाणें तूझें कठिण दिसतें या स्थलाहूनि मातें ।
 जो शृंगारीं निपुण जन तो सोडि कां या छियेतें ! ॥ ४५ ॥
 त्वद्वृष्टीनें सुरैभित मही श्वास टाकी, सुवास ।
 तेणें ज्या ये, गजगण पिती गर्जुनीया जयास ॥

१ राहिलेला. २ अंतःकरणांत. ३ खेळतां खेळतां. ४ कमरे-
 वरील. ५ सुवासित.

यत्संयोगे पिकति वनिचीं उंबरें, खास तूतें ।
 ने वाहोनी पवन असला देवपूर्वा गिरीतें ॥ ४६ ॥
 संरक्षाय विबुधपतिचें सैन्य ज्या शंकरानें ।
 निर्मायेले, प्रखररविला लाजवी जो प्रभेनें ॥
 राहे तेथें शिवसुत सदा स्कंद; त्या पुष्पराजि ।
 दे; आर्द्रा हो, कुसुमजलदा, व्योमगंगाजलें जी ॥४७॥
 तेजस्वी तें गलित नगि त्या बँह वाही जयाचें ।
 पुत्रप्रेमें कमल गिरिजा टाकुनी कर्णि साचें ॥
 होतीं ज्याचीं सरस नयनें शुभ्र चंद्रप्रभेनें ।
 त्या वहीतें अतिसुखदशा नाचवीं गर्जितानें ॥ ४८ ॥
 या देवाला पुजुनि अपुला मार्ग चालावयाला ।
 लागें; तूझ्या त्यजितिल भयें सिद्धवामा पथाला ॥
 त्वन्मार्गीची सुरभितनयैरक्तजाता विलोकीं ।
 गंगा पावे उगम असला रंतिदेवामुळें कीं ॥ ४९ ॥

१ देवगिरी हा पर्वत उज्जनी व चंक्ळा नदी यांचे मध्ये
 कोठें तरी असावा असें वाटतें. येथें कार्तिकस्वामीचें देवालय
 आहे. २ इंद्राचें. ३ पीस. ४ पार्वती. ५ रंतिदेवानें यज्ञांत
 गाईच्या वासरांचा वध केल्यामुळें त्यांच्या रक्तापासून उत्पन्न
 झालेली. हें गंगा याचें विशेषण. या ठिकाणीं गंगा या शब्दाचा
 अर्थ सामान्य नदी हा व्यावयाचा.

मोठी गंगा असुनि दुरुनी चंबला ती कृशांगी ।
 भासे;—भेटें तिजसि विलसे जी बहू पाण्डुरंगी ॥
 तीचे मध्यीं गगनग तुझा पाहुनी रंग नील ।
 भूदेवीचा समजतिल ते हार मध्येंद्रनील ॥ ५० ॥
 जातां तूतें दशपुरपुरीं तीसि ओलांडुनीया ।
 सभ्रूक्षेपीं असित नयनीं शुभ्ररक्त स्त्रिया या ॥
 पाहातील प्रमुदित—मनें नेत्र तैं भासतील ।
 त्यांचे तूतें अलिसम, घना, कुंदपुष्पावरील ॥ ५१ ॥
 ब्रह्मावैतीं गमन करितां तूं कुरुक्षेत्र पाहीं ।
 जेथे पूर्वीं रणिं हरविलें कौरवां पाण्डवांहीं ॥
 ज्या क्षेत्रीं कीं नृपति वधिला अर्जुनें वर्षुनीया ।
 बाणां, जैसें कमल सलिला वर्षुनी, मेघराया ॥ ५२ ॥
 टाकोनीया रुचिर रमणीलोचनांकां सुरा ते ।
 बंधुप्रेमें रणविमुख तो लांगली पी जलातें ॥

१ चंबल नांवाची नदी. पूर्वीं हीस चर्मण्वती असैं ह्यणत.
 २ हा प्रांत दृषद्वती व सरस्वती या दोन नद्यांचे मध्ये असून
 विकानेरच्या पूर्वेस आहे. ३ याच मैदानांत पूर्वीं मराठे व
 अफगाण यांच्यांत मोठी लढाई झाली होती. ४ रेवतीचे नेत्र
 जीत विंबले ती. हें सुरा याचें विशेषण. ५ बळराम.

होतें सारस्वत, पिउनि तें होइं शुद्धांतरंग ।
 वाहेरोनी दिसशिल पुढें मात्र तूं कृष्णरंग ॥ ५३ ॥
 गंगाद्वारीं हिमनगसुता जान्हवी त्वां पहावी ।
 मार्गींची जी सगरतनया स्वर्ग-सोपान दावी ॥
 जी चंद्रातें धरुनि अलकां वीचिहस्तीं शिवाचे ।
 फेनीं हांसे भ्रुकुटिरचने पाहुनी पार्वतीचे ॥ ५४ ॥
 प्यावें हीचें जल विमलसें इच्छुनी हें मनांत ।
 पश्चा^३र्धातें सुरक^४रिपरी वांकवीसी नभांत ॥
 तेव्हां छाया तव सलिलिं या नीलवर्णा पडेल ।
 जी संयोगासमचि यमुनाजान्हवीच्या दिसेल ॥ ५५ ॥
 कस्तूरीचे हरिण वसुनी ये शिलां जेथ वास ।
 गंगेचा जो जनक, धवला ये हिमें कांति ज्यास ॥
 जाऊनी त्या हिमनगशिरीं घे विसांवा सुखानें ।
 भासे नंदी नग बुडविलें शृंग^५ पंकीं जयानें ॥ ५६ ॥
 वातायोगें सरल तरुचे स्कं^६ध घांसोनि जेथ ।
 पेटे अग्नी, जळति चमरीपुं^७च्छसंघात तेथ ॥

१ सरस्वतीचें. २ लाटारूपी हातांनीं. ३ मागील अर्ध्या
 भागास. ४ ऐरावताप्रमाणें. ५ चिखलांत. ६ शाखा. ७ वन-
 गाईचा पुच्छसमुच्चय.

तोयोत्सर्गे विपुल शमवीं शैलदावानलात्ते ।
 वा साधूच्या, वध फल विपत्शांति हें, संचितांतें ॥५७॥
 तूझ्या अंगावरि वनपशु क्रुद्ध होवोनि येती ।
 लेषानें ते परि निपतनें देह भंगोनि घेती ॥
 वर्षावातें विपुल करुनी भेडवीं तूं तयांतें ।
 प्रारंभातें फल नच जया तो न पावे जयातें ॥ ५८ ॥
 पाषाणीं तूं चरणपदवी शंभुची तेथ पाहीं ।
 तीच्या भोतीं क्षणभर फिरें पूजिती जी मुनीही ॥
 ती पाहोनी जगिं लय अघें पावतीं भाविकांचीं ।
 तत्सामर्थ्ये शिवगणपदप्राप्ति होतेच साची ॥ ५९ ॥
 वातें पूर्णा मधुर करिती वेणुपंक्ती निर्नाद ।
 भावें गाती शिवजय तिथें किर्नरी त्या, पयोद ॥
 गर्जोनीया गिरिकुहरिं या तूं मृदंगस्वनास ।
 काढीं; होई त्रिपुरपतिचें साग्र तें गान खास ॥ ६० ॥
 जावें क्राँचाँ बघुनि दिसले ते चमत्कार कोठें ।
 ज्यातें झालें भृगुर्पतिचिया सायकीं रंध्र मोठें ॥

१ वृष्टीस. २ पदन्यास किंवा पदचिन्ह. ३ गापें. ४ ध्वनि.
 ५ गंधर्वांच्या स्त्रिया. ६ शिवाचें. ७ हिमालय पर्वताचे अनेक
 शिखरांपैकीं हें एक आहे. ८ परशुरामाच्या. परशुराम शिवाजवळ
 कैलास पर्वतावर धनुर्विद्या शिकत असे. त्यानें क्राँच नामक

हंसद्वारांतुनि मग अशा जा पथा उत्तरेचे ।
 विष्णुश्यामांबुजचरण-सा बंधनीं त्या बलीचे ॥ ६१ ॥
 जासी तेव्हां चढुनि वरतीं पाहिं कैलासशैल ।
 राहीं तेथें; अमरलैलनादर्श कीं जो विशाल ॥
 ज्या लंकेशें करिं उचलिलें, पाहतां शुभ्र ज्याचीं ।
 शृंगें व्योमीं प्रतिदिन गमे हासपंक्ती शिवाची ॥ ६२ ॥
 येतां जो तूं असित अससी अंजनैचे समान ।
 त्या शैलाचे शिरिं धवल जो हस्तिदंतासमान ॥
 तो, जीर्मूता, स्तिमितनयनीं होइल प्रेक्षणीय ।
 घेतां स्कंधीं हलधर जसा नीलवस्त्रासि होय ॥ ६३ ॥
 काढोनीया अहिवल्लय तें पार्वतीतें धरोनी ।
 हस्तीं शंभू वधशिल पुढें चालतांना तिथोनी ॥

शिखराला बाण मारून मारून एक जंगी विवर पाडलें. त्यासच हंसद्वार ह्मणतात. यांतून हंस खालीं येतात.

१ विष्णूनें वामनावतारांत सगळें त्रिभुवन तीन पावलांत व्यापून टाकून बळी नांवाच्या दैत्यास पाताळांत घातलें. या ठिकाणीं मेघास विष्णूच्या काळ्या पायाची उपमा दिली आहे. २ देवस्त्रियांचा आरसा. ३ काजळाप्रमाणें. ४ मेघा. ५ सर्पकंकण.

क्रीडेसाठीं मणिशिखरिं; तै स्तंभवोनी जलातें ।
 सोपानाचा पथ तयिं तया होइं आरोहणातें ॥ ६४ ॥
 ग्रीष्मीं जातां अमरवनिता कंकणीं टोंचितील ।
 कारंजाचे परि जल तुझ्या अंगिचें काढितील ॥
 व्हावी तूझी त्वरित सुटका तेथुनीया म्हणोनी ।
 त्या नारीतें श्रुतिपरुषशा भेडवीं गर्जितांनीं ॥ ६५ ॥
 हेमाब्जे हीं जयिं उगवतीं पी तया मानसाचे ।
 तोया; होईं पटल मुखिचें दिव्य ऐरावताचे ॥
 वातें कल्पद्रुमदलतती हालवीं अंशुकाला ।
 जैसें, तेथें रिझविं करुनी चित्त अत्यंत लीला ॥ ६६ ॥
 अंकीं जैसी युवति पतिचे त्यापरी जी विराजे ।
 कैलासांकीं बघशि अलका त्यक्तगंगांशुका जे ॥
 वर्षाकालीं घनचय तिचे मस्तकीं लोंबतील ।
 तेव्हां मुक्ताग्रथित वनिताकेश ते भासतील ॥ ६७ ॥

१ कर्णकठोर अशा. २ सुवर्णकमळें. ३ वस्त्राला. ४ कुवे-
 राची राजधानी. ही उत्तरेस हिमालय पर्वतावर आहे असें
 पुराणावरून समजतें. ५ टाकिलें आहे गंगारूपी वस्त्र जीनें. हें
 अलकेचें विशेषण. ६ भेडांचा समुदाय.

मेघाचे अलकेस प्रयाण.

[उत्तरार्ध.]

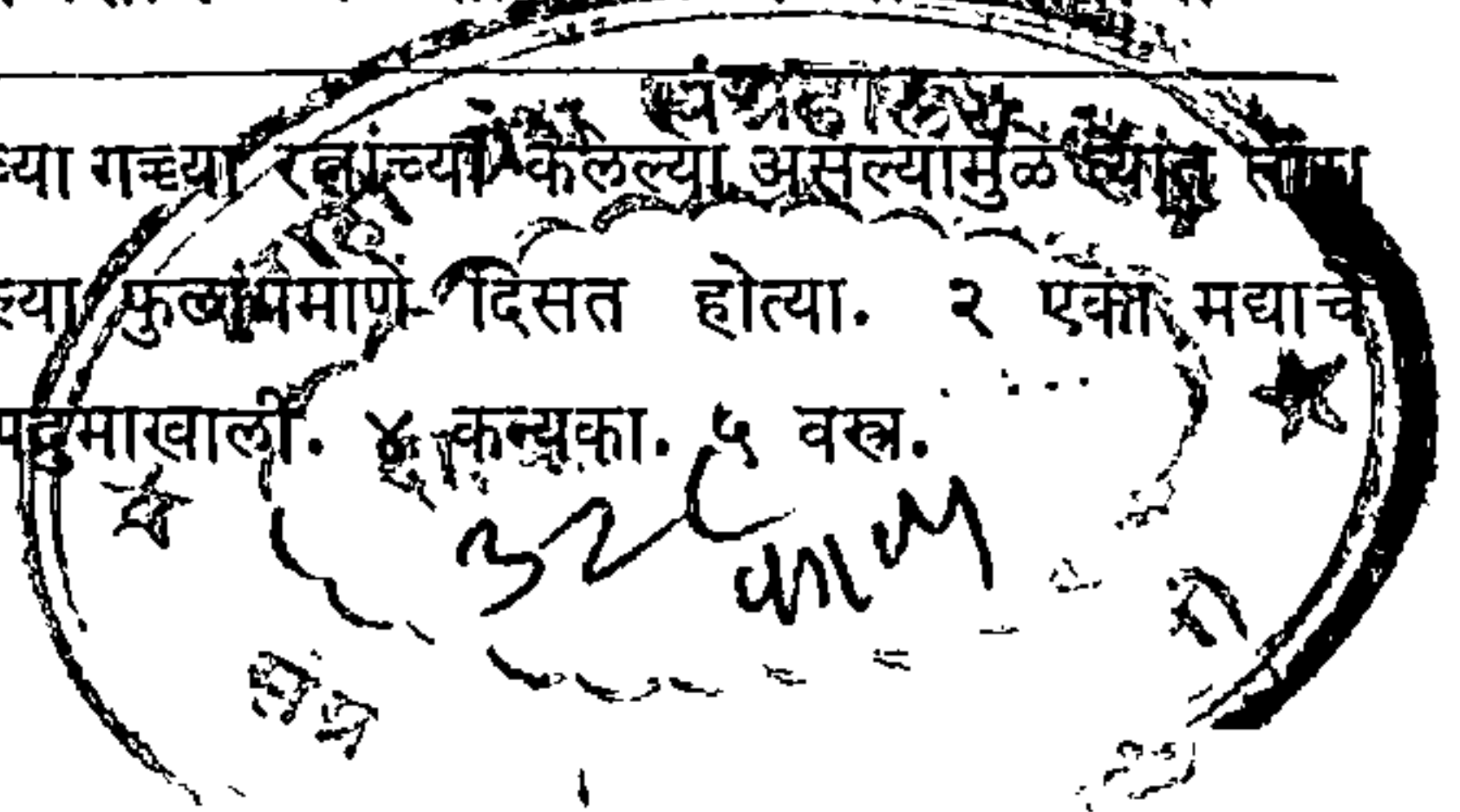
(मंदाक्रांतावृत्त.)

तूं गंभीरध्वनि; युत तशीं तीं मृदंगस्वनांहीं; ।
तीं रत्नांनीं युत; सजल तूं; उच्च तूं उच्च तींही ॥
रंगांनीं तीं सुवक; धनुनें तूं; तिथें सुंदरी कीं ।
विद्युत् तूझ्या जवळि-तुजशीं तुल्य हॅम्यें विलोकीं ॥६८॥
हातीं पद्मे, कुंटिल अलकीं कुंदपुष्पें, मुखास ।
लोघ्राचें तें रज पसरुनी पाण्डुता आणि खास ॥
चूडापांशीं कुरवक नवें कर्णि तैसें शिरीष ।
वामा ऐशा दिसतिल, खुले भांग नीपें विशेष ॥ ६९ ॥
या उद्देशीं तरु फुलुनिया गुंगती तेथ भुंगे ।
काश्चीहंसा फुलुनि डुलती पद्मिनी वातसंगें ॥

१ मृदंगनादांनीं. २ जलमय. ३ इंद्रधनुष्यानें. ४ प्रासाद.
५ कुरळे. ६ वेणीमध्ये. ७ प्रदेशीं. ८ हंस आहे कांची
म्हणजे मेखला ज्यांची अशा पद्मिनी.

पिच्छीं तेथें शिखि सुबकशा तांडवातें करीती ।
 मेघा, सारे शशिविलसनें रम्य ते भाग होती ॥ ७० ॥
 आनंदें ये सलिल नयनीं ना दुज्या कारणानें ।
 नोहे दूजा ज्वर मदनची दूर जो हो रतीनें ॥
 नोहे कज्जा प्रणयकलहावांचुनी तेथ अन्य ।
 त्या लोकांना वय विदित ना यौवनाहूनि अन्य ॥ ७१ ॥
 जेथें तारा कुसुमसमशा विंबुनी भासताती ।
 रत्नच्छायाविलसित अशा मंदिरीं यक्ष जाती ॥
 कांतांसंगें; रतिफल तिथें स्वादु कल्पद्रुमाचें ।
 प्राशोनीयां रमति तुजसे वाद्यनादांत साचे ॥ ७२ ॥
 गंगातोयें बहुशिशिरसा वाहतो जेथ वात ।
 वैसोनीया सुरतरुतळीं चित्त होई प्रशांत; ॥
 तीरीं ऐशा कनकमयशा बालुकेमार्जिं रत्नें ।
 रम्या बालां लपविति कुणी शोधिताती प्रयत्नें ॥ ७३ ॥
 थेट्ठेमाजीं सहज निरिची गांठ गेली सुटोनी ।
 तेणें झाला शिथिल पॅट तो ओढिला जो करांनीं ॥

१ मंदिरांच्या गच्छ्या रत्नांच्या केलल्या असल्यामुळे त्यांत त्या
 विंबून पसरलेल्या फुलांममाणें दिसत होत्या. २ एका मद्याचे
 नांव. ३ कल्पद्रुमाखाली. ४ कल्पका. ५ वस्त्र.

प्रेमें नाथें; ललितवनिता लाजुनी मालवाया ।
 दीपा जाती निजकरिं बहू चूर्ण घेऊनि वाया ॥ ७४ ॥
 घेऊनीया इतर तुजसे भेघ वाता सहाय ।
 प्रासादींच्या बहुत करिती रम्य चित्रां अपाय ॥
 येतां शंका तंव मनिं तयां जालमार्गांतुनीया ।
 चोरुनीया, त्वरित पळती धूपसे, आत्मकाया ॥ ७५ ॥
 कांतांसंगें बहुत रमतां ज्या दडालिंगनांनीं ।
 ग्लानी ये त्या मणि हरुनिया तंतुजालांवरोनी ॥
 त्यांच्या माळा मग निजगळां अर्पिताती सुखानें ।
 वा जीमूता, द्रव बहुत कीं ये ज्यां चांदण्यानें ॥ ७६ ॥
 यक्षशाचें स्तुतिपर असें गान गंधर्व गाती ।
 प्रेमालापीं; कधिच विलया द्रव्यराशी न जाती ॥
 तेथें कामीजन तरुण हे अप्सरा घेऊनीया ।
 वैभ्राजाख्या उपवनिं, घना, नित्य जाती रमाया ॥ ७७ ॥
 मंदारांचीं सुरभिकुसुमें तेथ वेण्यांमधोनी ।
 होतीं भिन्न त्वरित गमनें स्वर्णपद्मे गळोनी ॥

१ भुकटी (गुलाल). २ छतांवरून. ३ वैभ्राजनांवाच्या.
 ४ कल्पतरुचीं. ५ भरभर चालण्यानें.

कर्णातूनी पडति; तुटती रत्नहार स्तनींचे ।
 प्रातःकाळीं गमनपथ हे दाविती कामिनींचे ॥ ७८ ॥
 राहे तेथें शिव निजसखा राहतो यक्षराज ।
 येणें ओढी तयिं नच भयें चाप तो कामराज ॥
 त्याचे कार्या तरिहि करिती कामिनींचे कटाक्ष ।
 जे तीव्रत्वे अचुक, जलदा, भेदिती कामिवक्ष ॥ ७९ ॥
 नाना वस्त्रें, सुरभिकुसुमें, स्वादु मधें वहूत ।
 जेणें भारी मधुर ललनालोचनापांग होत, ॥
 लाक्षारंग प्रतिदिन पदां योग्य लावावयास, ।
 नानारत्नें, सुरतरु तिथें एकला दे स्त्रियांस ॥ ८० ॥

१ धनुष्य. २ मदन. शिवानें यास मार्गें जाळिल्याची प्र-
 सिद्धीच आहे. ३ मूळ संस्कृत कवितेंत कांहीं ठिकाणीं “य-
 स्याम्” व इतर ठिकाणीं “यस्मिन्” असे पाठ आहेत. जेथें
 ‘यस्यां’ हा पाठ असेल, तेथें तें सर्वनाम अलका शब्दावद्दल
 आहे हें उघडच आहे. जेथें दुसरा पाठ असेल, म्हणजे ‘य-
 स्मिन्’ असा असेल त्या ठिकाणीं तें सर्वनाम वैभ्राज नांवाचें एक
 शिवाचें बाह्योद्यान आहे त्याचेवद्दल असलें पाहिजे, हेंही स्पष्ट
 आहे. कोणताही पाठ असला तरी म्हणण्यासारखा कांहीं फरक
 दिसून पडत नाही. ही अडचण न पडावी म्हणून त्या पाठाचें
 भाषांतर या ठिकाणीं तिथें या शब्दांत केले आहे.

नोहे माझे धनपतिगृहापासुनी गेह दूर ।
 आहे ज्यातें सुरपति^१धनूसारिखें चारु^२ दार ॥
 तत्सान्निध्यीं कुसुमित असे बालमंदार^३; त्याला ।
 पाहीं, हस्तीं मम रमणिनें पुत्रसा वाढवीला ॥ ८१ ॥
 यत्सोपाना मरकतशिला रम्य ऐशा तळ्यांत ।
 पाहीं ताजीं विकसित अशीं स्वर्णपद्मे^४ बहुत ॥
 आला वर्षासमय तरिही हंसपंक्ती तयांत ।
 राहे प्रेमें; परि जवळिंच्या मानसा ते न जात ॥ ८२ ॥
 त्याच्या तीरीं कनककंदलीयुक्त संभोगशैल ।
 आहे, ज्याचें रचित शिर तें इंद्रनीलीं विशाल ॥
 विद्युत्संगें वघुनि तुजला आठवे तो क्षणांत ।
 मेघा, माझ्या प्रिय रमणिला आवडे जो बहुत ॥ ८३ ॥
 पाहीं तेथें कुरवकतती माधवीकुंज जींत ।
 रक्ताशोकें सदल बकुलें शोभतो कीं नितांत ॥
 इच्छा एका मम रमणिच्या वामपादांबुजाची ।
 तैशी दूर्ज्या^५ बहुतचि असे तन्मुखींच्या सुरेची ॥ ८४ ॥

१ इंद्रधनुष्याप्रमाणें. २ सुंदर. ३ त्याचे जवळ. ४ लहान
 कल्पवृक्ष. ५ ज्याच्या पायन्यांना. ६ पाचेची चिरेबंदी. ७ सोन-
 केळींनीं युक्त असा. ८ फार. ९ अशोकाची अशी प्रसिद्धि आहे

नानारत्नीं खचित असला पिंजरा तेथ आहे ।
 त्याचे मध्ये कनकमयशी यष्टि ती एक, पाहें ॥
 रात्रीं तेथें सतत अमुचा मित्र वैसे मयूर ।
 नाचे कांताकणितवैल्यीं तालिं तीचे समोर ॥ ८५ ॥
 या चिन्हांचें स्मरण, जलदा, स्वांतरीं ठेविं तूं कीं ।
 तैशीं द्वारावरि लिखित तीं शंखपद्मं विलोकीं; ॥
 शोधीं ऐसें मम सदन जें मद्दिणें शून्य भासे ।
 सूर्याभावीं कमल कधिं कां सांग मातें विकासे ? ॥ ८६ ॥
 होवोनीया कल्लभ, पुढती जाइं पूर्वोक्त शैला ।
 त्याचे शृंगीं बसुनि चपळीं-दृष्टि तूझी विशाला ॥
 फेंकीं अंतर्भवनिं अमुच्या त्या स्थलापासुनीया ।
 खद्योताचे परि चमकते जी नभीं, मेघराया ॥ ८७ ॥

कीं त्याचे खोडास स्त्रियांनीं लाख मारिली असतां त्यांस फुलें
 येतात. १० बकुलाचीही त्याचप्रमाणें अशी प्रसिद्धि आहे कीं
 त्याचे मूळावर स्त्रियांनीं मद्याच्या गुळण्या केल्या असतां त्यास
 पुष्कळ फुलें येतात.

१ काठी. २ ज्यांत प्रियेच्या हस्तकंकणांचा आवाज होत
 आहे असा. हे तालिं याचें विशेषण. ३ हत्तीचा छावा. ४ वि-
 द्युत् । च तूझी दृष्टि.

आहे श्यामा युवति सुदती, पक्कविंवाधरा जे ।
 नाभी निम्न, स्तन नत जिचे, जी मृगाक्षीच साजे ॥
 श्रोणीभारें गजगति धरी, क्षामें तो मध्य जीचा ।
 ब्रह्मं ऐसा अजुनि न दुजा निर्मिला देह साचा ॥ ८८ ॥
 आहे माझा असुचि दुसरा, थोडकें बोलते जे ।
 कांतावीणें निशिदिनिं झुरे चक्रवाप्तीपरी जे ॥
 वर्षाकाळीं दिवस गणतां जाहली जी कृशांगी ।
 ती, जीमूता, कृश कमलिनी अन्य भासेल रंगीं ॥ ८९ ॥
 नेत्रां, आली रडुनि रडुनी सूज, माझे प्रियेचे ।
 उष्णच्छ्वासें बहुत सुकले रक्त ते ओष्ट जीचे ॥
 तीचे वक्त्रीं अलक रुळती, टेंकती गाल हातीं ।
 भासे मेघावृतशशिपरी म्लान माझी सती ती ॥ ९० ॥
 ये दृष्टीला तव मम सखी देवता पूजितांना ।
 किंवा माझें कृशतनु असें चित्र तें काढितांना ॥
 कीं मैनेला पुसत असतां पिंजऱ्यापाशिं तेथ ।
 कां गे माझा प्रियतम तुला आठवे प्राणनाथ ? ॥ ९१ ॥

उत्संगीं वा मलिनपटलीं आत्मवीणा प्रिया ते ।
 ठेवोनीया मजविषयिंचीं सुस्वरीं गाइ गीतें ॥
 येतां नेत्रीं जल मग तयें तार जाई भिजून ।
 वस्त्रें टाकी पुसुनि; तिजला आठवे ना स्वतान ॥९२ ॥
 किंवा कांता दिवस विरहीं लोटलेले कळाय ।
 मोजी पुष्पें प्रतिदिन पुन्हां भूवरी ठेवुनीया ॥
 मत्संगातें अनुभवि, मला आणुनी कीं मनांत ।
 वामांच्या या कृतिच पतिच्या विप्रयोगांत होत ॥ ९३ ॥
 कार्यामध्ये सदिनि दिवसा काळ लोटी कसाही ।
 रात्रीं भारी विरह तिजला त्रास देईल, पाहीं ॥
 जागी राहे अवनिशयनीं; सौख्य होईल कैचें ? ।
 मत्संदेशें तिज सुखविण्या जा गवाक्षीं गृहाचे ॥ ९४ ॥
 एका अंगीं निजुनि विरहग्रस्त जी नित्य रात्रीं ।
 कंठी काळा कृश विधुर्कलेसारखी चारु-गात्री ॥
 गेली पूर्वी क्षणिं मजसवें रात्र नाना विलासीं ।
 दीर्घा झाली खचित विरहें कष्टदा ती तयेसी ॥ ९५ ॥

१ मांडीवर. २ मळलें आहे वस्त्र ज्यावरील अशा. हें उ-
 त्संगीं याचें विशेषण. ३ वियोगांत. ४ भूशय्येवर. ५ खिडकींत.
 ६ चंद्रकलेसारखी.

जालांतूनी शिशिर शशिची चंद्रिका आंत वेंघे ।
 पूर्वप्रेमें बघुनि तिकडे, दृष्टि तें मागुती घे ॥
 कांता; दुःखें सजल नयनें ती दिसे झांकितांना ।
 साभ्राकाशीं जणुं कमलिनी जी मिटेना फुलेना ॥ ९६ ॥
 उष्णच्छासें अधर सुकले, म्लानता ये मुखातें ।
 साध्या स्नानें अलक रुळती वक्त्रिण गागें करी ते ॥
 “होवो स्वप्नीं मम कंशितरी भेट” वांछी असें ते ।
 शोकें होतां सजल नयनें ये न निद्रा तयेतें ॥ ९७ ॥
 गुंफी हस्तीं प्रथम दिवशीं जी फुलांवीण साधी ।
 सोडाय्याची प्रमुदितमनें संपतां शाप आधीं ॥
 गालीं ये जी, अयमितनखीं सारितांना कराहीं ।
 वेणी, मेघा, बघशिल तिला, रुक्ष जी होय पाहीं ॥ ९८ ॥
 काढोनीया स्वतनुवरच्या सर्वभूषा कृशांगी ।
 फेंकूनीया मृदुल तनुला भूवरी, दुःख भोगी ॥
 नेत्रांतूनी अंविरत तुझ्या वाहती अश्रुपूर ।
 आर्द्रात्म्याला सतत, जलदा, ये दया कीं अपार ॥ ९९ ॥

१ शिरे. २ आभाळ आलें असतां. ३ वाढलेलीं आहेत
 नखें ज्यांचीं अशा. हें कराहीं याचें विशेषण. ४ वाजूला
 करितांना. ५ एकसारखे.

जाणे, मित्रा, मजवरि करी त्वत्सखी प्रेम कैसें ।
 यासाठीं मीं प्रथम विरहीं वर्णिलें तीस ऐसें ॥
 माझी भार्या म्हणुनि वदतीं हें असें ना म्हणावें ।
 प्रत्यक्ष त्वां खचित, जलदा, काय आहे पहावें ॥ १०० ॥
 रुद्धा दृष्टी कुटिल अलकीं, अंजनावीण राहे ।
 मद्यत्यागें भ्रुकुटिचलना विस्मरे खास पाहें ॥
 तो, देखोनी तुज, रमणिचा वाम नेत्र स्फुरेल ।
 मीनक्षोभें प्रचलित अशा पद्मसा जो गमेल ॥ १०१ ॥
 जीमूता, जो सरसकदलीस्तंभसा गौर रंगें ।
 मुक्ताजाला बहुपरिचिता टाकि दुर्दैवयोगें ॥
 संभोगान्तीं मम करिं असे योग्य संवाहना, तो ।
 हो वामोरुं प्रचलित, पहा, जो नखांका न घेतो ॥ १०२ ॥
 त्या कालीं ती बहुत असतां मग निद्रासुखांत ।
 गर्जे ना तूं प्रहरभर वा; शांत राहीं नितांत ॥
 येतां स्वप्नीं अवचित करीं घातलेली प्रियेची ।
 कंठाभोंतीं मम दृढ मिठी ती सुटोनाच साची ॥ १०३ ॥
 शिंपोनीया जलकण तयीं वात हो शीत ज्यांनीं ।
 जागी तीतें करिं अभिनवीं मालतीच्या फुलांनीं ॥

जालीं तूतें सचपेल अशा विस्मयें पाहतां ते ।

धैर्यानें तूं स्तनित करुनी सांग ऐसें तयेतें ॥ १०४ ॥

“जाणें स्नेही प्रिय जलद मी, साध्वि, तूझ्या पतीचा ।

आलों तूझ्या जवळिं धरुनी ध्यानिं संदेश त्याचा ॥

मद्रंभीरध्वनि परिसतां श्रान्त सारे प्रवासी ।

सोडायते निजरमणिची वेणि जाती गृहासी” ॥१०५॥

या वाणीतें परिसुनि, घना, हर्ष होईल तीतें ।

सत्कारी ती तुज बहु जशी जानकी मारुतीतें ॥

आनंदें ती कुशल पतिचें आयके त्वन्मुखीचें ।

साध्वी मानी समंचि पतिचे संगसंदेश साचे ॥ १०६ ॥

देऊनीया कथितवचना मान माझ्या वहुत ।

सांगें तीतें “तव पति वसे रामगिर्याश्रमांत ॥

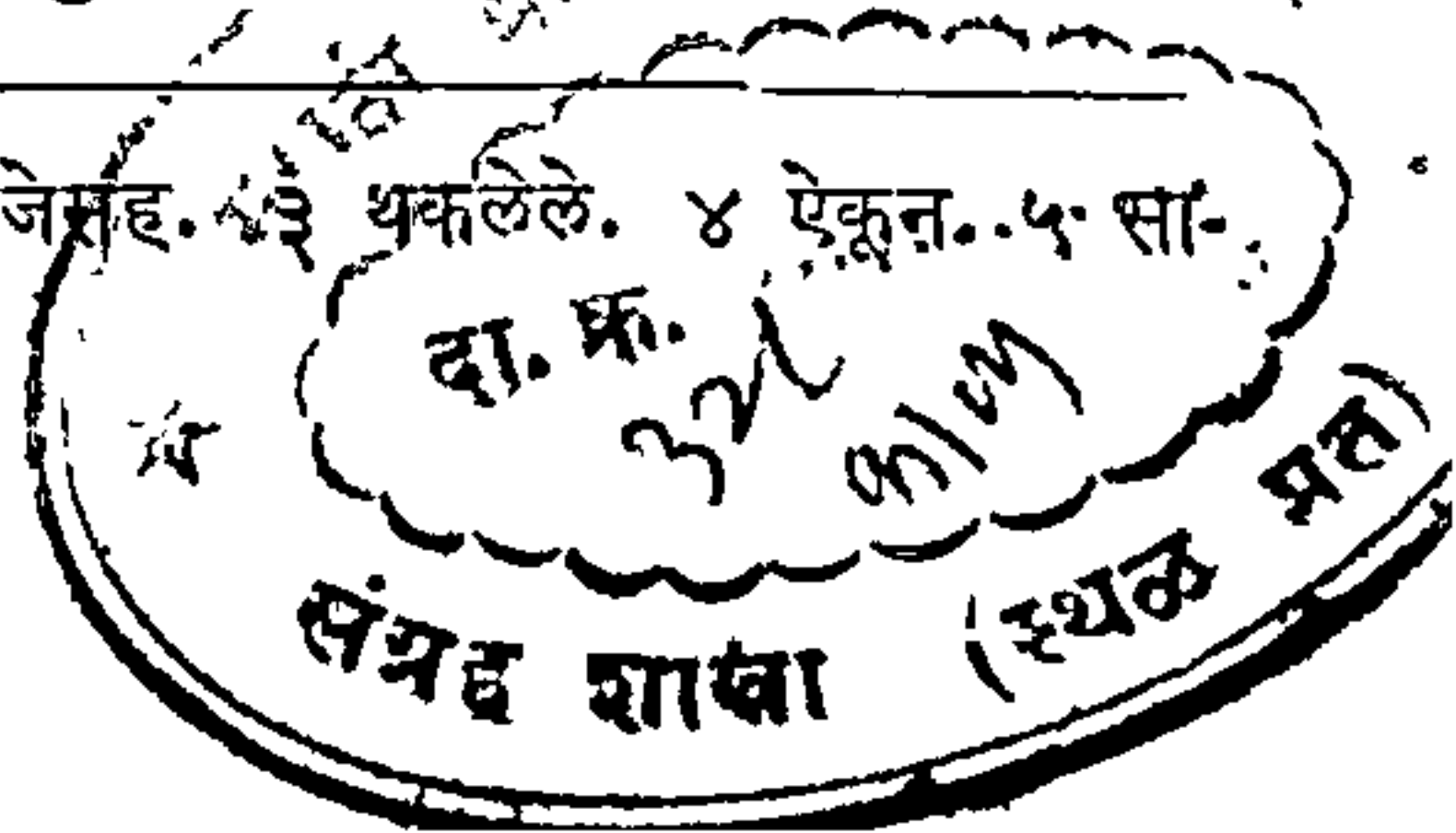
तेथोनी तो कुशल विरहग्रस्त तूझें विचारी ।

पृच्छा ऐसी विपदिं पतिता वाटते सौख्यकारी ॥ १०७ ॥

अंगें झाला बहु कृश तुझा नाथ तूझ्यापरीगे ।

औत्सुक्यातें धरुनि तुजसा तप्त होई अंगें ॥

१ खिडकींत. २ वीजेसह. ३ थकलेले. ४ ऐकून. ५ सा-
रखेच. ६ कामानें.

उष्णोच्छ्वासा तुजपरि करी, त्वत्परी अश्रु ढाळी ।
 आहे ऐसें सम उभयतां दुःख एकाच काळीं ॥ १०८ ॥
 एकायाचें खचित असतें बोलणें जें सख्यांनीं ।
 कानीं लागे तुजसि कथण्या चुंवनाशा धरोनी ॥
 तूतें तो लद्रमण न दिसे; ऐकुं ये ना त्याची ।
 वार्ता; वाणी तरि तुज कथी मन्मुखें तो रसाची ॥ १०९ ॥
 'वेलीमध्ये तनु, चपलसे नेत्र तूझे मृगींत ।
 वक्त्रच्छाया शशित, कच ते वर्हभारांत होत ॥
 वीचीमध्ये प्रतनुनदिचे गे तुझे भ्रूविलास ।
 कोठें कांहीं दिसत समता-ना परी पूर्ण खास' ॥ ११० ॥
 पाषाणीं मी प्रणयकल्लेंहें क्रुद्धसें चित्र तूझें ।
 काढोनी लच्चरणकमलीं ठेवितों शीर्ष माझें ॥
 तों अश्रूनीं भरुनि नयनें कांहीं मातें दिसेना ।
 चित्रींचाही विधिस अमुचा संग तो साहवेना ॥ १११ ॥
 देण्यासाठीं तुजसि सखये घट्ट आलिंगनातें ।
 आकाशीं मीं भुजं पसरिले, पाहुनी स्वप्निं तूतें; ॥

१ कलापांत. २ लाटेंत. ३ लहान नदीचे. ४ प्रेमकलहानें.

तैं येवोनी द्रव मम, पहा, देवतांना बहूत ।
 अश्रू मुक्ताप्रभ तरुदलीं गाळिती ते वनांत ॥ ११२ ॥
 जो छेदोनी दलपुट, पहा, देवदारुद्रुमाचे ।
 तत्क्षीरानें सुरभित असा वाजुला दक्षिणेचे ॥
 वाहे, मी त्या शिशिरपवना देइ आळिगनातें ।
 कल्पूनी हें, प्रियतम सखे, स्पर्शिलें त्वां तयातें ॥ ११३ ॥
 जावी कैशी निघुनि रजनी दीर्घ एका क्षणांत ।
 कैसी पावे लय दिवसिंची उष्णता ही नितांत ॥
 येई ऐसें मम मनिं तधीं तें वृथाशा धरोनी ।
 होतें दुःखी सखिंरहित जें विप्रयोगव्यथांनीं ॥ ११४ ॥
 लोटी धैर्यें अखिल दिन मी तर्क नाना करोनी ।
 तूंही सोडीं भय, निजमनीं मत्सुखाशा धरोनी ॥
 कांते, लोकीं वद बहुसुखी कोण दुःखी बहूत ।
 'चक्रन्याया अनुसरति गे सौख्यदुखें जगांत' ॥ ११५ ॥
 टाकोनीया भुजगशयना विष्णु बैसे उठोनी ।
 तों तूं राहीं कशितरि चतुर्मास नेत्रां मिटोनी ॥

१ मोत्यांप्रमाणें आहे कांति ज्यांची असे. हें अश्रु याचें
 शेषण. २ त्यांच्या दुधानें. ३ मन. ४ सखिवियुक्त.

शापान्तीं गे पुरवुं अपुलें कोड सारें मनींचें ।
 नाना क्रीडा करुनि शरदीं सुप्रकाशीं शशीचे ॥ ११६ ॥
 पूर्वीं कंठीं मम दृढ मिठी मारुनी झोंपलीस ।
 तें मोठ्यानें रडत उठुनी तूं, प्रिये, बैसलीस ॥
 झालें काय त्वरित पुसतां हांसुनी बोललीस ।
 केली मातें तुहि सत्रत हें पाहिलें स्वप्निं खास ॥११७॥
 या चिन्हानें मम कुशल गे वाटतें जाणशील ।
 खोळ्या वृत्तें उडुं भरंवसा दे न माझ्यावरील ॥
 'मित्रत्वाचा विलय विरहीं होइ' हें बोलतात ।
 जी जी वस्तु प्रिय परि तयीं प्रेम वाढे बहूत" ॥११८॥
 आश्वासूनी प्रथमविरहग्रस्त कांतेस तेथें ।
 येई, भेदी शिववृष जया, त्या नगोहूनि येथें ॥
 घेई संगें कुशल तिथुनी चिन्हही, चेघराया ।
 प्रातःकुंदासम शिथिलशा जीविता वांचवाया ॥ ११९ ॥
 स्वीकारीलें कथितवचना काय तूझ्या सख्याचें ।
 देणें प्रत्युत्तर न अथवा या तुला मद्रुचाचें ॥

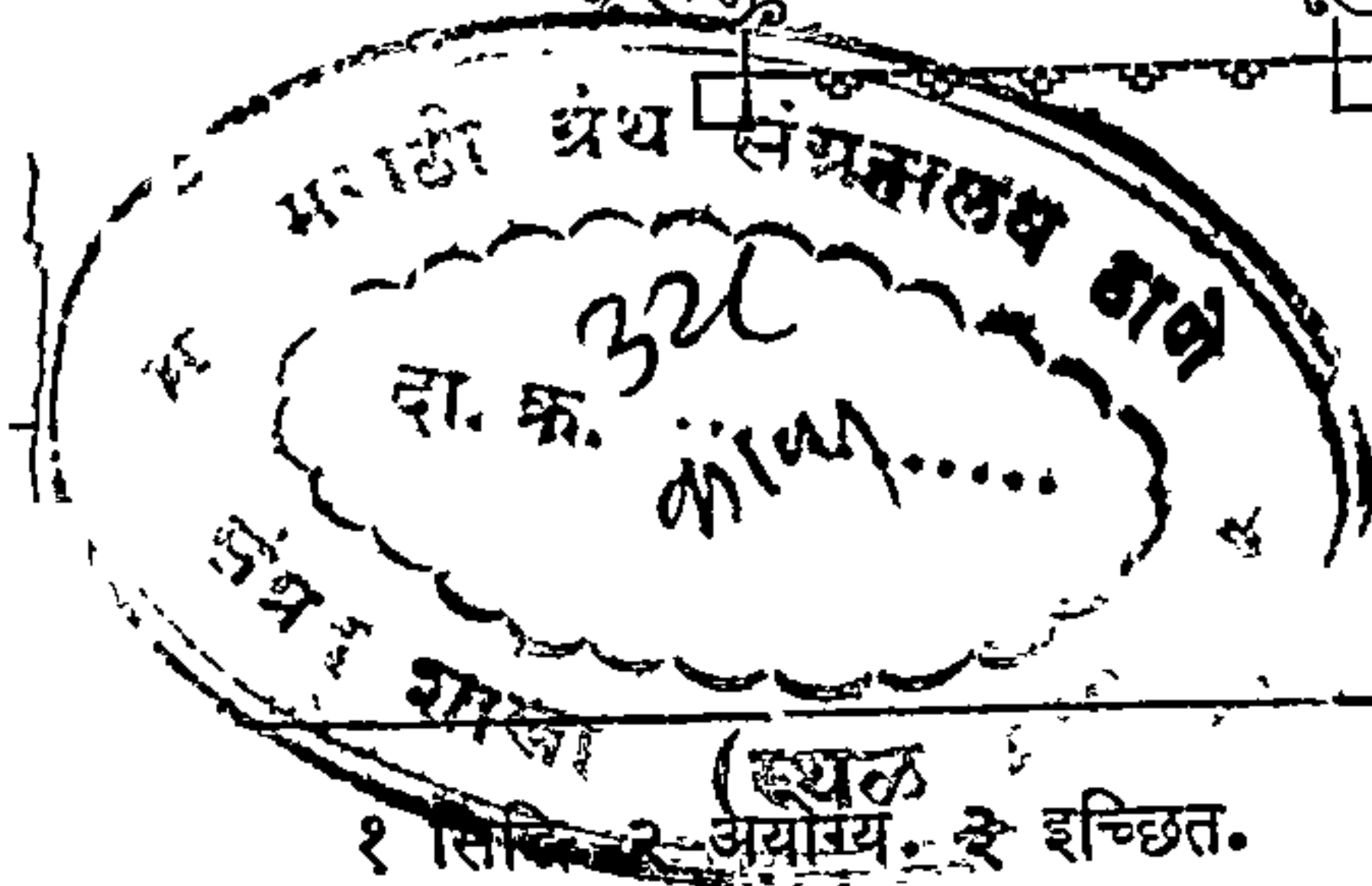
१ हौस. २ कैलासपर्वताहून. ३ बरोबर. ४ प्रातःकाळच्या
 कुंदपुष्पाप्रमाणें.

शब्दावीणें सफल करिशी याचना चातकांची ।
 साधु प्रत्युत्तर गणिति हें पूर्णता वांछिताची ॥ १२० ॥
 सांगायातें अनुचितं तुला कार्य हें खास ठावें ।
 मित्रत्वे वा सदयमतिनें पूर्ण तें त्वां करावें ॥
 वर्षाकाळीं अभिमत पुढें धुंडिं तूं देशभाग ।
 होवो तूझा क्षणभरहि ना विद्युतेशीं वियोग. ॥ १२१ ॥

REFBK-0000328

समाप्त.

शब्दावीणें सफल करिशी याचना चातकांची ।
 साधु प्रत्युत्तर गणिति हें पूर्णता वांछिताची ॥ १२० ॥
 सांगायातें अनुचितं तुला कार्य हें खास ठावें ।
 मित्रत्वे वा सदयमतिनें पूर्ण तें त्वां करावें ॥
 वर्षाकाळीं अभिमत पुढें धुंडि तूं देशभाग ।
 होवो तूझा क्षणभरहि ना विद्युतेशीं वियोग. ॥ १२१ ॥

REFBK-0000328

REFBK-0000328

समाप्त.

